

Mixail BULGAKOV

KASOFAT TUXUMLAR

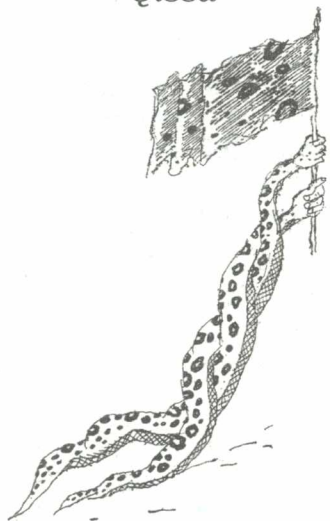
• JAHON ADABIYOTI TURKUMIDAN •

JAHON ADABIYOTI TURKUMIDAN

Mixail **BULGAKOV**

KASOFAT TUXUMLAR

Qissa

ZIYO NASHR

Toshkent

2022

UO'K: 821.161.1-32
KBK 84(2Ros=Rus)1
B 94

Tahrir hay'ati:

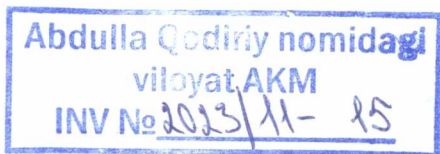
**Naim Karimov, Erkin A'zam,
Xurshid Do'stmuhammad, Suvon Meliyev,
Shuhrat Sirojiddinov, Dilmurod Quronov, Nurboy
Jabborov, Uzoq Jo'raqulov, Ulug'bek Hamdamov,
Abdurahmon Jo'rayev**

Tarjimon

Qodir MIRMUHAMEDOV

Iste'dodli rus adibi Mixail Bulgakov o'zining betakror asarlari bilan dunyo adabiyotiga ulkan hissa qo'shgan adiblardan biridir. Muallif „Kasofat tuxumlar“ nomli qis-sasida ilmda shoshma-shosharlik qanday oqibatlariga olib kelishini tasvirlab bergan.

Ushbu asar barcha kitobsevarlarga ma'qul bo'lishiga ishonamiz.

ISBN 978-9943-8369-9-0

© Qodir Mirmuhamedov. (tarj.).
© „Ziyo nashr“ nashriyoti, 2022.

I BOB

PROFESSOR PERSIKOVNING QISQACHA TARJIMAYI HOLI

Moskvadagi IV davlat dorilfununing zoologiya professori va zoinstitut direktori Persikov 1928-yil 16-aprel kuni kechqurun Gersen ko'chasida joylashgan zoinstitutdagi o'z xonasiga kirdi. U shiftdagi sirlangan sharsimon chiroqni yoqib, atrofga ko'z yugurtirdi.

Mazkur razolatkor oqshomni biz bayon qilmoqchi bo'lgan mudhish falokatning ibtidosi deb hisoblash va yuqorida nomi zikr etilgan professor Vladimir Ipatevich Persikovni o'shal falokatning sababchisi deb ko'rsatish lozim bo'ladi.

U roppa-rosa 58 yoshda edi. Uning peshanasi guvalasimon turtib chiqqan, tepakal boshining faqat gir aylanasidagina sarg'ish rang siyrak tuklar tikkayib o'sardi. Uning soqol-mo'ylovi silliq olingan, pastki labi turtib chiqib turardi. Mana shu holat Persikov chehrasini hamisha bir qadar tajang qilib ko'rsatardi. Uning qizil burniga kumush gardishli, kichkina ko'zli, eskicha andozadagi ko'zoynak qo'ndirilgan bo'lib, bit ko'zlari porlab turar, daroz bo'yi xiyol bukchaygan edi. U gapirganda ingichka ovozi g'ijirlagandek, vaqirlagandek bo'lardi; uning bir qator alomat xislatlari ichida ana shunday bir odati ham bor edi: biron

narsa to'g'risida qat'iyat va ishonch bilan gapirayotganida, o'ng qo'lining barmog'ini ilgaksimon egar va ko'zlarini suzardi. U o'z ilmi sohasida mutlaqo barkamol zakovat sohibi edi, shunga ko'ra, u hamisha komil ishonch bilan gapirar, binobarin, professor Persikovning ilgaksimon barmog'i uning hamsuhbatlari ko'zi oldida deyarli muttasil paydo bo'lib turardi. Lekin professor Persikov o'z sohasidan, ya'ni zoologiya, embriologiya, anatomiya, botanika va geografiyadan tashqari mavzularda deyarli hech bir so'z aytmasdi. Professor Persikov gazeta o'qimas, teatrga bormasdi, uning xotini 1913-yildayoq eriga quyidagi mazmunda xat yozib, Zimin¹ operasining tenori bilan qochib ketgan edi:

„Baqalaringni ko'rsam a'zoyi badanimni titroq bosadi, men ulardan irganaman. Shu maxluqlar tufayli bir umr baxtiqaro bo'lib yashashni istamayman“.

Professor boshqa uylanmadi, farzand ham ko'rmadi. U jahli tez odam edi, ammo zumda hovuridan tushardi. Moroshka solib damlangan choyni yaxshi ko'rar, Prechistenka ko'chasi besh xonali kvartirada turardi; xonalardan birida ro'zg'or sohibasi – chuvakkina kampir Marya Stepanovna yashar, u professorni xuddi enagasidek parvarish qilardi.

1919-yilda professorning 5 xonasidan uchta-sini tortib olishdi. Shunda u Marya Stepanovnaga bunday dedi:

¹Zimin S.I. (1875–1942) – rus teatr arbobi. 1904-yilda Moskvada xususiy teatr ochib, unga „S.I. Ziminning opera teatri“ deb nom bergan. (Izohlar tarjimonniki.).

– Agar ular bu bema'nigarchilikka barham berishmasa, Marya Stepanovna, chet elga jo'nab ketaman.

Basharti professor shu niyatini amalga oshirsa bormi, hech shubha yo'qki, yer yuzidagi istagan dorilfununning zoologiya kafedrasiga osongina ishga joylashgan bo'lardi, zero u barkamol olim edi, suvda va quruqda yashovchi jonivorlar yoki yalang'och baqalarga ozmi-ko'pmi taalluqli bo'lgan sohada-ku, Kembrijdagi professor Uilyam Vekkl bilan Rimdagi Jiakomo Bartolomeo Bekkarini mustasno qilinsa, unga teng keladigan bironta ham olim yo'q edi. Professor rus tilidan tashqari yana to'rtta tilda leksiya o'qirdi, fransuz va nemis tilida xuddi o'z ona tilidek ravon gaplashardi. Persikov chet elga ketish niyatini amalga oshirmadi, bu yoqda esa 20-yil 19-yildan ham beshbattar keldi. Ustma-ust yangidan yangi voqealar sodir bo'la boshladi. Bolshaya Nikitskaya ko'chasiga Gersen nomini berishdi. Keyin Gersen bilan Moxovaya ko'chasi muyulishida devorga o'yib o'rnatilgan soat millari o'n bir-u chorakni ko'rsatgan paytda taqqa to'xtab qoldi, nihoyat, zoologiya institutidagi jonivorlar bu tarixiy yilda ro'y berayotgan barcha o'zgarishlarga dosh bera olmay, oldiniga sakkizta g'oyat go'zal baqaqurilloq yoki daraxt baqasi, keyin o'n beshta oddiy cho'lbaqa va nihoyat, eng noyob nusxa hisoblangan Surinam qurbaqasi nobud bo'ldi.

Yalang'och sudralib yuruvchilar turkumiga kiruvchi va, adolat yuzasidan, dumsiz sudralib yuruvchilar sinfi deb nomlangan cho'lbaqalar o'limidan sal vaqt o'tmay, yalang'och sudralib yuruvchilar sinfiga kirmagan bir zot – institutning doimiy qorovuli qariya Vlas ham boqiy dunyoga

rixlat qildi. Shoʻrlik sudralib yuruvchilarning qirilib ketishiga nima sabab boʻlsa, qorovulning oʻlimiga ham shu narsa sabab boʻldiki, Persikov bu holni shu zahotiy oq bir soʻz bilan ifodaladi:

– Qahatchilik.

Olim mutlaqo haq edi: Vlasni un bilan, choʻlbaqalarni esa unga tushgan mita bilan boqish lozim edi, lekin un yoʻq, shu sababli mita ham qorasini oʻchirgan edi. Persikov qolgan 20 nusxa daraxt baqalarini suvaraklar bilan boqmoqchi boʻldi, ammo suvaraklar ham harbiy kommunistmga boʻlgan adovatli munosabatlarini namoyish qilib, allaqaysi goʻrga gʻoyib boʻlishgan edi. Natijada, baqalarning soʻnggi nusxalarini ham institut hovlisidagi axlat oʻraga tashlab yuborishga toʻgʻri keldi.

Baqalarning, ayniqsa, Surinam baqasining oʻlimi Persikovga qanchalik yomon taʻsir qilganini taʻriflashga til oʻjiz. Bu falokatda u negadir oʻsha paytdagi maorif xalq komissarini aybladi.

Persikov muzxonaga aylana boshlagan institut yoʻlagida boshida qalpoq, oyogʻida kalish bilan turarkan, assistenti – choʻqqi soqoli oq-sariqdan kelgan nazokatli jentlmen Ivanovga derdi:

– Bu qilmishi uchun uni oʻldirsang ham oz, Pyotr Stepanovich. Axir nima qilishyapti oʻzi ular? Bunaqada butun institutni xonavayron qilishadi-ku! A? Eng nodir nusxa, qiyosi yoʻq, uzunligi 13 santimetr keladigan erkak baqa – Pipa amerika¹-ga nima boʻladi?

¹ *Amerika pipi. Pip* – Janubiy Amerikada yashovchi qurbaqalarning bir turi: ularning orqa oyoqlarida tirnoqlari boʻladi.

Kundan kunga badtar bo'loverdi. Vlasning o'limidan keyin institut derazalari qalin muz qatlami bilan qoplanib, oynalarning ichki tomonida jimjimador gullar paydo bo'ldi. Quyonlar ham, tulki-lar ham, bo'rilar-u baliqlar ham harom qotdi; sariq ilonlar-ku butunlay qirilib bitdi. Persikov kun bo'yi churq etib og'iz ochmasdi, keyin zotiljam bo'lib qoldi, ammo o'lmadi. Kasaldan turgach, institutga haftada ikki marta borib, tashqarida-gi haroratning qanday bo'lishiga qaramay, hami-sha birday – 5 daraja sovuq bo'ladigan doira zal-da oyog'ida kalish, boshida quloqchin, bo'ynida sharf bilan turgancha, og'zidan oppoq bug' chiqa-rib, sakkizta talabaga „Issiq mintaqada yashov-chi sudralib yuruvchilar“ degan mavzuda qator leksiyalar o'qirdi. Boshqa vaqt Persikov hamisha o'zining Prechistenkadagi uyida, shiftigacha kitob qalashib ketgan xonada divan ustida qalin jun ro'mol yopinib yotarkan, tinmay yo'talar va Suri-nam cho'lbaqasi haqida xayol surgancha, Marya Stepanovnaning zarhal yuritilgan stullarini sindi-rib, pechkaga tiqayotganini kuzatar va olov ufu-rayotgan pechka og'zidan ko'z uzmasdi.

Lekin har narsaning ham nihoyasi bo'ladi. Shunga ko'ra, 20-yil, undan keyin 21-yil ham tugadi, 22-yilga kelganda, hayotda qandaydir zid harakat boshlandi. Birinchidan, marhum Vlas-ning o'rniga Pankrat ismli hali yosh, ammo kela-jagi porloq yigit zoologiya institutiga qorovul qilib olindi, keyin, institutni oz-ozdan o't yoqib isita boshlashdi. Yozda esa Persikov Pankrat yordami-da Klyazma daryosidan 14 dona jaydari baqalar-

ni tutib keldi. Terrariylarda¹ yana hayot qaynay boshladi... 1923-yilga kelib, Persikov haftasiga sakkiz marta – uch marta institutda, besh marta dorilfununda, 24-yilda esa haftasiga 13 marta, undan tashqari, yana rabfaklarda ham ma’ruza o’qiy boshladi; 25-yilning bahoriga kelib, bir yo’la 76 ta studentni imtihondan yalang’och baqalar mavzusi bo’yicha yiqitib, dovrug’ qozondi.

– Iye, hali siz yalang’och baqalarning sudraluvchilardan nimasi bilan farq qilishini bilmaysizmi? – deb so’rardi Persikov. – Bu kulgili hol-ku, yigitcha. Yalang’och baqalarda ikkilamchi buyrak bo’lmaydi. Mutlaqo bo’lmaydi. Ana shunaqa. Uyal-ing. Siz marksist bo’lsangiz kerag-a?

– Marksistman, – so’niq ovoz bilan javob berardi imtihondan yiqilgan talaba.

– Xullas, kuzda marhamat qilasiz, – derdi mu-loyim ohangda Persikov, so’ng yangroq ovoz bilan Pankratga qichqirardi. – Qani, kirit navbatdaga-sini.

Uzoq davom etgan qurg’oqchilikdan keyin yomg’ir sharros yog’ib berganida amfibiyalar-ga darrov jon kirgani singari, professor Persi-kov ham 1926-yilda, birlashgan amerika-rus shirkati tomonidan Moskvaning qoq markazida, Gazetnaya torko’chasi bilan Tverskaya ko’chasi muyulishida 15 ta o’n besh qavatli uy, shahar chekkasida esa ishchilar uchun har biri sakkizta oilaga mo’ljallangan 300 ta kottej qurilganini va bu bilan 1919–1925-yillar mobaynida moskva-liklarni qattiq azobga solgan ham dahshatli, ham

¹ *Terrariy* – sudraluvchilar hamda suvda va quruqda yashov-chi jonzorlar yashaydigan xona.

kulgili uy-joy yetishmovchiligi masalasiga barham berilganini ko'rib, ancha jonlandi.

Umuman, bu yilgi yoz Persikov hayotida juda ajoyib bo'ldi, ahyon-ahyonda u Marya Stepanovna bilan ikkita xonaga tiqilib o'tirgan paytlarini eslarkan, mamnuniyat bilan ohista hiringlar va kaftlarini bir-biriga ishqab qo'yardi. Hozir professor 5 ta xonaning hammasini qaytarib olgan, endi uning hamma narsalariga joy topildi, ikki yarim mingta kitobini tokchalarga terib chiqdi, tulumlar, diagrammalar, preparat'larni o'rni-o'rniga qo'ydi, xonasidaga yozuv stoli ustida yashil chiroq yondi.

Institut ham tanib bo'lmaydigan darajada o'zgargan edi: uni och sariq rangga bo'yashdi, maxsus suv quvurlari o'tkazilib, sudraluvchilar xonasiga suv keltirildi, hamma oynalarni ko'zgular bilan almashtirishdi, institutga beshta yangi zarabin, preparatlar uchun oyna stollar, yorug'lik qaytargichi bo'lgan 2000 shamli sharsimon chiroqlar, nurqaytargich, muzey uchun javonlar olib kelindi.

1926-yilning dekabrda Persikovning „Yana qashqatumshuqlar yoki zirhli baqalarni urchitish haqidagi masalaga doir“ degan kitobchasi bosilib chiqdi-yu, uning yana o'ziga kelganiga butun dunyo shohid bo'ldi. 1927-yilning kuzida esa uning 350 sahifali yirik asari bosildi, u ol-tita tilga, shu jumladan, yapon tiliga ham tarjima qilindi. Bu „Piplar: cho'lbaqalar va qurbaqalarning embriologiyasi“ nomli kitob bo'lib, uni

¹ *Preparat* – bu o'rinda jonzotlarning spirtga solingan ayrim a'zolari.

Davlat nashriyoti chop etgan, bahosi 3 so'm edi. 1928-yilning yoziga kelganda esa ko'z ko'rib qu-loq eshitmagan shunday dahshatli voqealar sodir bo'ldiki...

II BOB

RANGLI JINGALA

Shunday qilib, professor sharsimon elektr chi-roqni yoqib atrofiga nazar tashladi. Uzunchoq taj-riba stoli ustidagi nurqaytargichni yoqdi, egniga oq xalat kiyib, stol ustida yotgan qandaydir as-boblarni sharaqlatib joydan joyga sura boshladi...

O'sha 1928-yilda Moskvada qatnovchi 30 mingta mexanik izvoshlardan ko'pchiligi silliq g'o'lalar yotqizilgan Gersen ko'chasidan shipillab o'tib turar, har daqiqada 16, 22, 48 yoki 53-yo'na-lish bo'yicha yuruvchi tramvay gursullab, g'ijir-lab o'tib, Moxovaya ko'chasiga tushib ketarkan, rang-barang chiroqlar kabinetdagi toshoynalar-da yalt-yalt etib aks etar, juda olisda va yuksak-da turgan rangi so'niq o'roq oy esa, qop-qora va salobatli Iso jomesining yon tomonidan xiragina yog'du sochib turardi.

Lekin professor Persikovni na oy, na bahorgi Moskva qiziqtirardi. U aylanuvchi uch oyoqli kur-sida o'tirarkan, tamakidan qo'ng'ir rangga kirgan barmoqlari bilan Seys¹ kashf etgan ajoyib zarra-bin²ning tishli qulog'ini burab, unga qo'yilgan yangi amyobalarning anatomik tahlil uchun ho-

¹ *Seys Karl Fridrix (1816-1888)* – optika asboblarni kashf etgan nemis mexanigi.

² *Zarrabin* – mikroskop.

zirlangan rangsiz, odmi bir bo'lagini ko'zdan kechirardi. Persikov zarrabin qulog'ini burab, kattalashtirishni endigina 5 mingdan 10 mingga oshirgan edi, eshik ochilib, ostonada charm ko'krakpech taqqan cho'qqi soqol assistent paydo bo'ldi:

– Vladimir Ipatich, qatqorinni tayyorladim, – dedi u. – Ko'rasizmi?

Persikov boshlagan kuzatuvini chala qoldirib, baland kursidan tushdi va qo'lidagi papiros donasini asta ezg'ilab o'ynagancha assistentning xonasiga kirib bordi. U yerda, oyna stol ustida qorni yorilgan chalajon qurbaqa yoli bor taglik ustida behush yotar, uning shaffof ichki a'zolari qonga g'arq bo'lgan qornidan tortib olinib, zarrabin ostiga qo'yilgan edi.

– Juda soz, – dedi Persikov va ko'zini zarrabin ko'ziga qadadi.

Chamasi, qurbaqaning qatqorinida qandaydir juda ham qiziqarli bir vaziyat sodir bo'lganga o'xshaydi: bu baqaning tomirlaridan oqayotgan jonli qon tanachalaridan yaqqol ko'rinib turar edi. Persikov o'zi kuzatayotgan amyobalarni ham unutilib yuborib, bir yarim soat davomida assistenti Ivanov bilan galma-gal zarrabinga tikilib o'tirdi. Bu asnoda ikkala olim xom sut emgan bandalar tushunmaydigan tilda tinmay jonli suhbat olib borishdi.

Axiyri Persikov boshini zarrabindan ko'tarib dedi:

– Qon quyulib qolyapti, hech nima qilib bo'lmaydi...

Qurbaqa boshini bazo'r qimirlatdi, uning so'nib borayotgan ko'zlaridan: „Ablah ekansanlar,

men senlarga aytsam..." demoqchi bo'lgani ko'rib turardi.

Persikov uvishgan oyoqlarini uqalagancha kursidan turib, o'z xonasiga qaytdi, esnadi, mudom toliqqan qovoqlarini barmoqlari bilan ish-qaladi, kursiga o'tirib zarrabinga ko'zini qada-di-da, qo'lini uning kattalashtiruvchi tutqichiga qo'yib, endi aylantirmoqchi bo'lgan edi... lekin ko'zi xiralashgan oq to'garakka va to'garak ichi-dagi betinch rangpar amyobalarga tushdi-yu, tosh qotib qoldi: to'garakning qoq o'rtasida ayol kishining gajak soch tolasini eslatuvchi bir jingala narsa ko'rinardi. Bu jingalani Persikovning o'zi ham, yuzlab talabalari ham ko'p marotaba ko'rishgan, lekin hech kim unga parvo qil-magan, parvo qilishning hojati ham bo'lmagan edi. Chiroqning shu jingalaga yo'naltirilgan bir taram qizil nuri uni kuzatishga xalal berib, zar-rabin ostidagi preparatni xira ko'rsatardi. Shu-ning uchun, zarrabin murvatini sal burashdayoq kuzatilayotgan maydon sidirg'a oq shu'la bilan yoritilib, nuqul preparat shafqatsiz ravishda o'chirib yuborilardi. Zoolog olim uzun barmoq-larini murvatning tishli g'altagiga joylashtirdi, lekin shu zahoti qo'li qaltirab ketib, uni tortib oldi. Bunday bo'lishiga Persikovning o'ng ko'zi sabab bo'ldi: ko'zi sergaklangan, taajjublangan, hattoki bezovta bo'la boshlagan edi. Turgan gap-ki, zarrabin oldida o'tirgan bul zot jumhuriyat boshiga bitgan iste'dodsiz bir noshud emas edi. Yo'q, bu odam kimsan - professor Persikov edi. Uning butun fikr-u niyatlari umrbod shu o'ng ko'zida mujassam bo'lgan edi. Hozir ana shu oliy jonzot besh daqiqa surunkasiga misoli o'lik

toshdek sukutga tolib, zarrabin shishasi ostida xiragina ko'rinayotgan eng past, ya'ni bir hujayrali jonzotni jidd-u jahd bilan kuzatdi. Hamma yoq jimjit. Pankrat dahlizdagi hujrasiga kirib allaqachon pinakka ketgan, faqat bir martagina uzoqdan javon oynasining musiqali va nafis zirrillagani eshitildi.

– Ivanov uyiga keta turib kabinet eshigini qulflagan edi. Keyin ko'cha eshik ingrab ochilib-yopildi. Shundan keyingina professorning ovozi eshitildi:

– Nima bo'lyapti o'zi? Hech nimaga tushunmayman...

Savol kimga qaratilgani ma'lum emasdi.

Gersen ko'chasidan kechikkan yuk mashinasi gumburlab o'tib, institutning ko'hna devorlarini larzaga keltirdi. Stol ustidagi pinsetlar solingan oxirgi shisha idish jarangladi. Professor qattiq cho'chib ketdi, xuddi falokat tahdid solayotgan murg'ak bolasini himoya qilmoqchi bo'lgan onadek qo'llarini zarrabin ustiga olib bordi. Endi zarrabin murvatini burash haqida gap ham bo'lishi mumkin emas edi, o yo'q, endi Persikov o'zi zarrabin ostida ko'rgan narsani biron tasodifiy kuch turtib o'chirib yuborishidan qo'rqardi.

Professor nihoyat zarrabinni tark etdi va oyoqlari uvishganligidan oqsoqlanib deraza oldiga bordi, bu payt oppoq tong otgan, institutning och sariq bo'sag'asini oltin shafaq kesib o'tgan edi. U titroq barmoqlari bilan tugmani bosgan edi, qora qalin parda derazani zich yopib, tong shu'lasini to'sdi va kabinetda yana olimning donishmandona tuni davom etdi. Rangi za'faron, ammo ruhi tetik Persikov oyoqlarini kerib, yoshlangan ko'zini parket polga qadagancha gapira boshladi:

– Lekin bu qanday yuz berdi? Axir bu dahshat... Dahshat-ku, janoblar, – deb takrorlardi u terrariydagi choʻlbaqalarga yuzlanib, ammo choʻlbaqalar professorga javob qilishmadi: pinakka ketishgandi.

Olim sukutga toldi, soʻng deraza oldiga borib, tugmani bosib, pardalarni koʻtardi, hamma chiroqlarni oʻchirib, yana zarrabinga koʻzini qadadi. Chehrasi jiddiylashdi, tuklari tarvaqaylab ketgan sargʻish qoshini chimirdi.

– Ihi, ihi, – deb gʻoʻldiradi u, – gʻoyib boʻlipti. Tushunyapman. Tushu-u-un-yapma-an, – dedi xuddi telba odam singari choʻzib va shiftdagi oʻchirilgan sharsimon chiroqqa zavq bilan qarab qoʻydi, – bu oddiy narsa.

Keyin u yana deraza pardalarini shirillatib tushirdi, yana sharsimon chiroqni yoqdi, zarrabinga tikildi-da, suyunib ketib, tishlarini yirtqi-chona irshaytirdi.

– Men uni tutaman, – dedi u viqor bilan va barmogʻini tantanavor koʻtardi, – albatta, tutaman. Balki, quyosh shuʻlasidan ham paydo boʻlar.

Deraza pardalari yana koʻtarildi. Tashqarida endi quyosh porlardi. Mana, u institut devorlarini oʻz yogʻdusiga gʻarq qilib, Gersen koʻchasi sahnini qiyalab yoritmoqda. Professor derazaga qarab, oftobning kunduzi qayerda boʻlishini chamalay boshladi. U goh derazadan uzoqlashar, goh yana goʻyo raqsga tushayotgandek yengil odimlab unga yaqinlashardi, keyin u deraza rafiga qorni bilan yotib oldi.

Persikov juda muhim va sirli bir ishni boshlayotgan edi. U zarrabinning ustiga shisha qalpoq yopdi, gaz isitkichning koʻkimtir alangasida

bir bo'lak surg'uchni eritib, qalpoq labini gir aylantirib, stolga yopishtirib chiqdi-da, mana shu surg'uch dog'lariga o'zining bosh barmog'ini bosib muhladi. Keyin gazni o'chirdi, kabinetdan chiqib, eshikni qulfladi.

Institut yo'laklari g'ira-shira yoritilgan edi. Professor Pankratning hujrasi oldiga borib, uni uzoq vaqt rosa taqillatdi. Nihoyat, ichkaridan xuddi zanjirband qilingan itning irillashiga o'xshagan g'o'ldirash, keyin kimningdir tomoq qirib balg'am tupurgani va to'ng'illagan ovozi eshitildi-yu, eshik ochilib, ostonada yo'l-yo'l lozim kiyib, pochalarini to'pig'idan boylab olgan Pankrat paydo bo'ldi. U professorga o'qrayib qararkan, hanuz uyqusirab g'o'ldirardi.

– Pankrat, – dedi professor unga ko'zoynagi osha qararkan, – uyg'otib yuborganim uchun uzr. Gap bunday, azizim, ertalab xonamga hech kim kirmasin. Men u yerda bir tajriba boshlaganman, uni o'rnidan qo'zg'atish mumkin emas. Tushundingmi?

– I-i-i, tu-tu-tushundim, – deb javob qildi Pankrat, lekin hech nimaga tushunmadi. U oyog'ida zo'rg'a turar va bir nimalar deb xirillardi.

– Yo'q, menga qara, ko'zingni ochsang-chi, Pankrat, – dedi zoolog va qorovulning biqiniga ohista niqtagan edi, uning yuzida qo'rquv, ko'zlarida fahm-farosatdan ayrim nishonalar paydo bo'ldi. – Men xonamni qulfladim, – deb gapida davom etdi Persikov, – aytmoqchimanki, to o'zim kelmagunimcha, u yerni yig'ishtirish kerak emas. Tushundingmi?

– Xo'p bo'ladi, – dedi Pankrat xirillab.

– Ha balli, endi yotib uxlayver.

Pankrat orqasiga o'g'rib, ichkariga kirdi-yu, darhol o'zini to'shakka otdi, professor dahlizda ki-yina boshladi. U egniga kulrang avra palto, boshi-ga mayin shlapa kiydi, keyin zarrabinda ko'rgan tasvirini eslab, kalishlariga tikildi, tikildi-yu, xud-di umrida birinchi marta ko'rayotgandek, bir ne-cha soniyagacha ulardan ko'z uzmay turib qoldi. So'ng bir poy kalishni chap oyog'iga kiyib, o'ng poyini ham shu oyog'iga kiymoqchi bo'ldi, lekin turgan gapki, u oyog'iga sig'madi.

– Qanday antiqa tasodif: assistent meni ayni paytida chaqirib olib ketgan ekan, – dedi olim, – aks holda, u narsani payqamagan bo'lardim. Xo'sh, bundan nima kutish mumkin? Bundan juda qiyomat narsalar kutish mumkin, azbaroyi shifo...

Professor miyig'ida kulib qo'ydi, kalishga ko'zini suzib qaradi va chap oyog'idagi kalishni yechib, o'ng oyog'iga kiydi. – Voy Xudoyim-ey. Buning oqibatini hatto tasavvur ham qilish qi-yin... – Professor o'ng oyog'iga sig'may g'ashini keltirayotgan chap poy kalishini nafrat bilan tep-di-da, tashqariga bir poy kalishda chiqa boshladi. Ayni shu payt u dastro'molini tushirib qoldirdi, vazmin eshikni „qars“ etib yopib ko'chaga chiqdi. Eshik oldida turganacha yonlariga tap-tap urib, uzoq vaqt gugurt qidirdi, axiyri topdi va og'zida tutatilmagan papiros bilan yo'lakdan yurib ketdi.

Olim to cherkovga borguncha ko'chada biron-ta ham odamni uchratmadi. Cherkovga yetgan-da boshini ko'tarib, oltin gumbazga tikilib qoldi. Gumbazning bir tomonini quyosh huzur qilib yalardi.

– Nega buni ilgari ko'rmagan ekanman-a, qanday tasodif... – dedi professor va engashib,

ko'chaga bir poy kalishda chiqqanini payqab qoldi. – Voy, men ovsar-ey... Hm... endi nima qilaman? Pankratning oldiga qaytib borsammikin? Yo'q, uni zambarak otib ham uyg'otib bo'lmaydi. La'natini tashlab yuboray desang, ko'zing qiymasa. Qo'limga olib olaman-da endi. – U kalishini yechib olib qo'lida ko'tarib ketdi.

Shu payt Prechistenka ko'chasidan shaldiroq avtomobil chiqdi. Unda ikkita mast erkak va ularning tizzalarida aftini haddan tashqari yaraq-latib pardozlagan, egniga 28-yil modasi bo'yicha tikilgan cholvor kiygan bir ayol o'tirardi.

– Hoy boboy! – deb qichqirdi ayol do'rillagan va xirillagan ovoz bilan, – bir poyini sotib ichib-san-da.

– Alqasrda otib olganga o'xshaydi, – deb chiyiladi chap yondagi g'irt mast erkak, o'ng tomonda o'tirgani esa boshini chiqarib chinqirdi:

– Otaxon, Volxonkadagi gazakxona ochiqmi? O'sha yoqqa ketayotuvdik.

Professor ularga ko'zoynagi osha o'qrayib qaradi, og'zidan papirosi tushib ketdi va shu onning o'zida ularni butunlay xotirasidan faromush qildi. Bu payt Prechistenka xiyobonida quyosh mo'ralay boshlagan, cherkovning oltin qubbasi yal-yal yonardi. Oftob chiqqan edi.

III BOB

PERSIKOV ILINTIRDI

Voqea bunday bo'lgan edi. Professor o'zining dono nigohini zarrabin ko'ziga qadaganida umrida birinchi marta bu rang-barang nurlar gajagi

Abdulla Qodiriy nomidagi

viloyat AKM

INV № 2023/19-15

ichida bitta yo'g'onrog'i alohida ajralib turganini ko'rib qoldi. Bu nur yorqin qizil rangda bo'lib, uning nina singari ingichka uchi gajak ichidan chiqib turar edi.

Afsus va nadomatlar bo'lsinki, bu nur olimning omilkor ko'zini bir necha soniyaga rom qilib qo'yan edi.

Professor bu nur ichida nurning o'zidan ming karra ahamiyatliroq va muhimroq bir narsani – zarrabin ko'zgusi bilan obyektivini harakatlantirish oqibatida tasodifan dunyoga kelgan murg'ak chaqaloqni ko'rib qolgan edi. Olimni assistenti chaqirib olib ketganligi sharofati bilan zarrabinga qo'yilgan amyoba bir yarim soat mobaynida mazkur nur ta'sirida bo'lgan va oqibat mana bunday hol yuz bergan: to'garakdagi donavor amyobalarning nur ta'siridan chetda bo'lganlari shalvirab, chalajon yotgan bir paytda, shamshir tig'idek o'tkir nur tushgan yerda mudhish hodisalar ro'y berayotgan edi. Qizil nur chizig'i tushgan yerda hayot qaynardi... Rangpar amyobalar yolg'onoyoqlar chiqarishar va astoydil harakat qilib, o'sha nur yo'li tomon intilardilar, yetib olgach esa misoli mo'jiza yuz bergandek, darhol jonlanib ketardilar. Qandaydir bir mavhum quvvat ularga hayot ruhini ufurayotgan edi. Ular gala-gala bo'lib yoprilib kelishar, nur ostidan joy olish uchun bir-birlari bilan jang qilishar edi. Nur tushgan yerda shiddatli urchish (ha, bu holni faqat shu so'z bilan ifodalash mumkin edi) borardi. Ular Persikov besh qo'ldak bilgan tabiatning barcha qonunlarini bosib-yanchib, ulotqirib tashlab, olimning shundoqqina ko'z o'ngida yashin tezligida urchishar, ko'payishardi. Ular nur

ostida bo'lak-bo'laklarga bo'linishar va oradan ikki soniyagina vaqt o'tmay, har qaysi bo'lak yangi, sog'lom organizmga (mavjudotga) aylanardi. Bu organizmlar ham bir lahzada ulg'ayib kamolga yetishar va o'z navbatida, ular ham yangi avlodni vujudga keltirishar edi. Qizil nur tushgan maydoncha keyinroq, butun to'garak ham patirlab tug'ilayotgan organizmlar uchun torlik qila boshladi, shunda muqarrar kurash boshlandi. Yangi tug'ilganlar g'azabga kelib, o'zaro jang boshlashdi va ayovsiz ravishda bir-birlarini tilka-tilka qilishib, yamlamay yuta boshlashdi. Yangi dunyoga kelganlar orasida bu hayot-mamot jangida halok bo'lgan jasadlar yotardi. Jangda, turgan gapki, saralar va zo'raonlar g'olib chiqar edi. Mana shu sara organizmlar nihoyatda dahshatli edilar. Birinchidan, ularning jussasi oddiy amyobalardan taxminan ikki hissa katta edi, ikkinchidan esa o'zlarining qandaydir johil tabiat va serg'ayratligi bilan boshqa organizmlardan farq qilardilar. Ularning harakati shiddatli, yolg'onoyoqlari, hech mubolag'asiz, dengiz ro'daposining paypaslagich oyoqlari kabi chaqqon ishlardi.

Ko'zlari kirtayib, rangida qoni qolmagan, ovqat o'rniga ham paydar-pay papiros tutatib asabiy kun kechirayotgan professor o'sha voqea sodir bo'lgan kunning ertasi kechqurun ham zarrabindan boshini ko'tarmay, amyobalarning yangi avlodini o'rgandi, uchinchi kun esa u dastlabki manbani, ya'ni qizil nurni tadqiq qilishga o'tdi.

Gorelkada gaz ohista pishillab yonar, ko'chadan yana mashinalarning g'uvullab o'tgani, odamlarning oyoq tovushlari eshitilardi, shunda oshi ham, noni ham papiros bo'lgan professor

ko'zlarini yarim yumib aylanuvchi kursining orqasiga suyandi.

– Ha, endi hammasi ravshan. Ularni nur tirlitirdi. Bu hali hech kim tadqiq ham, kashf ham qilmagan yangi nur. Qiziq, bu nur faqat elektr tokidan paydo bo'lyaptimi, yo uni quyosh shu'lasidan ham olish mumkinmikin – hozir birinchi navbatda shuni aniqlash kerak, – deb g'o'ldirardi Persikov o'zicha. Bu masalani tamomila aniqlash uchun yana bir kecha kerak bo'ldi. Persikov uchta zarrabin orqali uchta nur tutdi, ammo quyoshdan hech nima ola bilmadi; keyin u bu holni shunday ifodaladi:

– Demak, bunday nur quyosh spektrida yo'q bo'lishi kerak... hm... xullas, bir so'z bilan aytganda, uni faqat elektr nuridagina olish mumkinga o'xshaydi. – U o'z tepasidagi sirlangan sharsimon chiroqqa mehr bilan qaradi, shirin xayolga toldi va Ivanovni qoshiga taklif qildi-da, unga bo'lgan voqeani batafsil gapirib berib, amyobalarni ko'rsatdi.

Privat-dotsent¹ Ivanov bu manzarani ko'rib dong qotib qoldi, u juda qattiq o'kindi: shu oddiygina bir narsani, shu ingichkagina nurni, kim bo'lmasin, chunonchi, Ivanovning o'zi, nega avvalroq payqamagan ekan, azbaroyi shifo. Axir, bu dahshat-ku. Buni qarang-a!..

– Buni qarang, Vladimir Ipatich! – derdi ko'zini zarrabin ko'ziga qadagan Ivanov hayratga kelib. – Yo tovba, nimalar bo'lyapti?!.. Ular zum o'tmay katta bo'lishyapti... Qarang, qarang!..

¹ *Privat-dotsent* – Inqilobdan oldingi Rossiyada oliy maktabda dars beruvchi muallimning unvoni va lavozimi bo'lib, lotin tilida xususiy tarzda ilm beruvchi degan manoni bildiradi.

– Men ularni uch kundan beri kuzatyapman, – dedi Persikov ko‘ngli ko‘tarilib.

Keyin bu ikki alloma o‘rtasida quyidagi mazmunda musohaba bo‘lib o‘tdi: privat-dotsent Ivanov mazkur nurni zarrabindan tashqarida katta-lashtirilgan hajmda olish uchun linza va ko‘zgular yordamida kamera yasamoqchi bo‘ldi. Ivanov, bu ish xamirdan qil sug‘irgandek oson ko‘chadi, deb umid qildi va hattoki, bunga qat’iy ishonch bildirdi. U, albatta, o‘sha nurni oladi, Vladimir Ipatich aslo shubha qilmasa ham bo‘ladi. Shunday deya turib, birdan sal duduqlanib qoldi.

Bu duduqlanishga darhol barham berish lozimligini sezgan Persikov luqma tashladi:

– Pyotr Stepanovich, – dedi u, – bu mavzudagi ishinni nashr qildirganimda, kameralarni siz ixtiro qilganingiz haqida, albatta, yozaman.

– O, buning ahamiyati yo‘q... Lekin, sirasini olganda...

Shu bilan ora ochiq bo‘ldi-qoldi. Shu ondan boshlab, nur Ivanovni ham o‘z domiga tortib ketdi. Persikov tobora ozib, sillasi qurib, kunlarni va har tunning yarmini zarrabin tepasida o‘tirib o‘tkazayotgan bir paytda, Ivanov chiroqlar shu‘lasidan yaraqlagan fizika kabinetida linzalar va ko‘zgularni birlashtirib bir butun moslama yasash bilan mashg‘ul bo‘ldi. Unga mexanik yordamlashdi.

Persikovning maorif xalq komissarligi orqali qilingan rasmiy iltimosidan so‘ng, Germaniyadan unga uchta posilka keldi: bular har xil ko‘zgular, shuningdek, ikki tomoni bo‘rtiq, ikki tomoni botiq va hattoki, tomonlari ham bo‘rtiq, ham botiq sayqallangan shishalardan iborat edi.

Tinimsiz ter to'kib ishlash natijasida, Ivanov axiri kamerani qurdi ham, unga qizil nurni ilintirdi ham. Agar o'g'ilbola gap qiladigan bo'lsak, nurni dotsent zo'r omilkorlik bilan ilintirdi: bu to'rt santimetr qalinlikdagi o'tkir va kuchli nur edi.

1-iyun kuni kamerani Persikovning xonasiga o'rnatishdi, shunda u darhol ishga jidd-u jahd bilan kirishib, qurbaqalarning shu nur bilan yoritilgan uvildirigi ustida tajriba o'tkaza boshladi. Bu tajribalar samarali natija berdi. Ikki kecha-kunduz mobaynida uvildiriqlardan minglab itbaliqlar chiqdi. Bu ham yetmagandek, oradan yana bir kun o'tishi bilan itbaliqlar dabdurustdan qurbaqalarga aylanishdi: ular shu qadar battol va ochofat edilarki, yarmisi shu asnodayoq qolgan yarmini yamlamay yutib yubordi. Lekin mana shu tirik qolgan qurbaqalar hech qanday muddatni kutmay darhol uvildiriq qo'ya boshladi va ikki kun deganda yangi avlodni hech qanday nur-pursiz dunyoga keltirishdi – bular endi behisob darajada ko'p edi. Olimning xonasida qiyomat-qoyim boshlandi: itbaliqlar xonadan tashqariga chiqib, butun institutga tarqaldi, nafaqat terrariylarda, shuningdek, yerda, xonalarning burchak-burchaklarida xuddi botqoqdagidek quloqni qomatga keltiruvchi qurullashlar eshitilardi. Persikovning vajohatidan shundoq ham qo'rqib, jon hovuchlab yuradigan Pankrat endi uning ovozinu eshitsu dahshatdan serrayib qoladigan bo'ldi. Bir haftadan keyin olimning o'zi ham es-hushidan ayrila boshlaganini his qildi. Butun institutni efir va kaliy sianidining hidi tutib ketdi, yuzidagi niqobni bemavrid yechib qo'ygan Pankrat sal bo'lmasa bu hiddan zaharlanib o'layozdi. Nihoyat, tez urchib

hamma yoqni bosib ketayotgan botqoq ahlini zaharlab o'ldirishga muyassar bo'ldilar, xonalar shamollatildi.

– Bilasizmi, Pyotr Stepanovich, – dedi Persikov Ivanovga yuzlanib, – nur deuteroplazmaga¹, umuman, tuxumhujayraga hayratomuz ta'sir ko'rsatyapti.

Sovuqqon, vazmin tabiat jentlmen Ivanov professorning gapini sal qo'polroq ohangda bo'ldi:

– Vladimir Ipatich, nima qilasiz deuteroplazmaga o'xshash ikir-chikir narsalar ustida bosh qotirib. Dangal gapiraveraylik-da: siz ko'z ko'rib quloq eshitmagan yangilik kashf qildingiz, – Ivanov o'zini zo'rlab bo'lsa ham, quyidagi gapni bazo'r aytdi: – professor Persikov, siz hayot nurini kashf qildingiz. Persikovning soqoli o'sgan rangpar chakaklariga xiyolgina qon yugurdi.

– Be, qo'ysang-chi, – deb g'o'ldiradi u.

– Siz, – deb gapida davom etdi Ivanov, – siz katta dovruq qozonasiz... Mening boshim aylan-yapti. Bilasizmi, – deb ehtiros bilan gapirardi u, – Vladimir Ipatich, sizning oldingizda Uels²ning qahramonlari quruq safsata, xolos... Men bo'lsam, ularni ertak deb o'ylagan edim... Esingizdami, uning „Xudolar taomi“ asari?

– Ha, roman edi, shekilli, – dedi Persikov.

– Ha-da, tavba, u mashhur asar-ku...

– Esimdan chiqqan, – deb javob qildi Persikov, – o'qiganim esimda, lekin mazmuni yodimda yo'q.

– Nega yodingizda bo'lmas ekan, mana, o'zingiz ko'ring, – Ivanov oyna stol ustida yotgan mesh-

¹ *Deuteroplazma* – uvildiriq sarig'i.

² *Herbert Uels* – ingliz fantast yozuvchisi.

qorin, aql bovar qilmaydigan kattalikdagi o'lik qurbaqaning oyog'idan ko'tardi. Bu maxluqning basharasi o'lganida ham badqahrligicha qolipti, axir bu dahshat-ku!

IV BOB

POP BEVASI DROZDOVA

Sababini Xudo biladi-yu, lekin Ivanovning aybi bilanmi yoki hayratomuz xabarlar, aslida, o'z-o'zidan shunaqa tez yoyiladigan xususiyatga ega bo'ladimi, har holda, odamlar bilan gavjum bu ulkan Moskvada birdan nur haqida va uning ixtirochisi professor Persikov to'g'risida duv-duv gaplar tarqaldi. To'g'ri, bu gaplar andak yuzaki va mubham edi. Mo'jizakor kashfiyot to'g'risidagi mish-mishlar to' iyul oyining o'rtalarida „Izvestiya“ gazetasining 20-sahifasida „Fan va texnika yangiliklari“ sarlavhasi ostida yangi nurni sharhlovchi qisqagina bir xabar bosilib chiqmaguncha charog'on poytaxt uzra xuddi o'q tekkan parranda singari goh yo'qolib, goh yana paydo bo'lib turdi. U xabarda, IV dorilfununning mashhur profesori bir hujayrali organizmlarning yashash faoliyatini benihoya oshirish qobiliyatiga ega bo'lgan nur kashf etgani, ammo hali uni tekshirib ko'rish lozimligi haqida naridan beri gapirilgan edi. Qarangki, professorning ismi-sharifi „Pevsikov“ deb bosib yuborilgan edi.

Ivanov gazetani olib kelib, Persikovga maqolani ko'rsatdi.

– „Pevsikov“mish, – deb to'ng'illadi Persikov o'z xonasida kamera bilan mashg'ul bo'larkan, – qa-

yoqdan darrov eshita qolishdiykin-a, bu takasaltanglar?

Taassufki, familiyaning buzib yozilishi professorni avj olib kelayotgan mash'um voqealardan qutqara olmadi, bu voqealar maqola bosilib chiqqan kunning ertasigayoq boshlanib, Persikovning butun umrini barbod qildi.

Pankrat oldin eshikni taqillatib, so'ng xonaga kirdi-da, Persikovning qo'liga oliy nav silliq qog'ozga bosilgan tashrifnoma tutqazdi.

– U shatta, – dedi Pankrat qo'rqa-pisa.

Tashrifnomaga chiroyli harflar bilan shunday deb yozilgan edi:

„Alfred Arkadyevich Bronskiy.

Moskvada chiqadigan „Qizil alanga“, „Qizil qalampir“, „Qizil jurnal“, „Qizil projektor“ jurnallarining hamda „Qizil Moskva oqshomi“ gazetasining xodimi“.

– Dumini tug u kasofatning, – dedi Persikov mijg'ov ohangda va tashrifnomani bir urib stol tagiga tushirib yubordi.

Pankrat orqasiga o'girilib, xonadan chiqdi, lekin besh daqiqadan keyin qo'liga o'sha tashrifnomaning ikkinchi nusxasini ushlab, iztirobli qiyo-fada yana kirib keldi.

– Nima, meni mayna qilmoqchimisan? – deb dag'dag'a qildi Persikov ko'zlarini o'qraytirib.

– GPUdanman deyaptilar, – deb javob qildi rangi quv o'chib ketgan Pankrat.

Persikov bir qo'liga tashrifnomani oldi va uni ikki bo'lak qilib yirtib yuborish maqsadida ikkinchi qo'lidagi pinsetni stolga otdi. Lekin yirtmadi: tashrifnomada jimjimador dastxat bilan shunday so'zlar yozilgan edi.

„Meni afv etishingizni, e'zozli professor, o'tinib so'rayman, hamda jamoat ishi yuzasidan kaminani uch daqiqagagina qabul qilishingizni iltimos qilaman. GPU nashri bo'lmish „Qizil Qarg'a“ satirik jurnalining xodimi“.

– Qani, chaqir-chi uni bu yoqqa, – dedi Persikov va bir entikib qo'ydi.

Shu zahotiy oq Pankratning orqasidan sip-sil-liq yuzi xuddi moy surtilgandek yaltirovchi bir yigit paydo bo'ldi. Uning xuddi xitoylarnikiga o'xshab doim chimirilgan qoshlari, bir zum ham jim turmaydigan va hamsuhbatiga zinhor qaramaydigan ko'zlari odamni hayron qoldirardi. Bu yigit modaga amal qilib, mutlaqo benuqson kiyingan edi. Uning egnida tizzasigacha tushadigan uzun kamzul, pochalari nihoyatda keng shim, oyog'ida tumshug'i ot tuyog'i singari yalpoq loklangan botinka bor edi. Yigit qo'liga hassa, cho'qqi shlapa va yondaftar ushlab olgan edi.

– Sizga nima kerak? – deb Persikov shunday dag'dag'a bilan so'radiki, Pankrat shu zahotiy oq tashqariga qochib chiqib ketdi, – axir sizga meni band deb aytishdi-ku.

Yigit javob qaytarish o'rniga professorga ikki marta: bir chapga, bir o'ngga ta'zim qildi, keyin ko'zlarini gir-gir aylantirib, butun xonani kuzatib chiqdi-da, nihoyat yondaftariga nimanidir yozib qo'ydi.

– Men bandman, – dedi professor mehmonning ko'ziga nafrat bilan qarashga urinarkan, ammo buning nafi bo'lmadi, chunki uning ko'zlari hech tutqich bermasdi.

– O muhtaram professor, – deb gap boshladi yigitcha chiyildoq ovoz bilan, – huzuringizga bos-

tirib kirib qimmatbaho vaqtingizni olayotganim uchun sizdan ming bor uzr so'rayman, ammo butun dunyoga ovoza bo'lgan olamshumul kashfiyotingiz haqidagi xabarlardan voqif bo'lgan jurnalimiz sizdan bu haqda biron izoh so'rashga jur'at etadi.

– Yana qanaqa olamshumul izoh? – deb chinqirdi Persikov va g'azabdan ko'karib ketdi, – men sizga hech qanday izoh-pizoh bermayman – majbur qila olmaysiz... Men bandman... juda-juda bandman.

– Nima ustida ishlayapsiz? – shirinsuxanlik bilan so'radi yigit va yondaftariga ikkinchi marta nimanidir qayd qilib qo'ydi.

– Ochig'i, men... iye, nima? Men haqimda biron nima yozmoqchimisiz deyman?

– Ha, – deb javob qildi yigitcha va birdan yondaftariga nimalarnidir tirillatib yoza ketdi.

– Birinchidan, men olib borayotgan ishimni nihoyasiga yetkazmagunimcha hech nimani matbuotda e'lon qilmoqchi emasman... sizning gazetalarigizda-ku mutlaqo... Ikkinchidan, bu gaplarni siz qayoqdan bildingiz o'zi?.. – Shunda birdan Persikov o'zini yo'qota boshlaganini his qildi.

– Siz yangi hayot nurini kashf etganmishsiz – shu ma'lumot to'g'rimi?

– Yana qanaqa yangi hayot? – professorning g'azabi qaynay boshladi, – Qayoqdan oldingiz bu quruq safsatani? Men shug'ullanayotgan nur hali mutlaqo tadqiq etilmagan, umuman, hech nima ma'lum emas hali. Ehtimol, u protoplazmaning yashash faoliyatini biroz oshirar...

– Necha marta? – deb shosha-pisha luqma tashladi yigitcha.

Bu savol Persikovni tamoman dovdiratib qo'ydi... „Obbo sulloh-ey. Bu nima degan gap o'zi?“

– Savolingizning tuturug'i yo'q... Xo'p, aytaylik, taxminan, ming marta...

Yigitchanning ko'zida vahshiyona quvonch uchqunlari porladi.

– Demak, mahobatli organizmlar (mavjudotlar) paydo bo'lar ekan-da?

– Qayoqda, deysiz. Rost, men olgan organizmlar odatdagidan xiyol kattaroq... Undan keyin, ayrim yangi xususiyatlarga ham ega... Lekin bu ishda eng muhimi katta hajm emas, balki urchish va ko'payishning aql bovar qilmaydigan darajada jaddallashganidir, – Persikovning og'zidan bexosdan chiqib ketgan bu gaplar o'z boshiga balo bo'ldi, buni payqab qolgan professor dahshatga tushdi. Yigitcha bir sahifani to'ldirib, ikkinchi sahifani ochdi-da, yana sharillatib yozishda davom etdi.

– Lekin siz yozmang axir! – deb xirilladi yigitchanning tuzog'iga ilinib, endi unga beixtiyor yon bosayotganidan ruhi tushib ketgan Persikov. – Nimalarni yozyapsiz o'zi?

– Qurbaqa uvildirig'idan ikki kecha-kunduzda ikki millionta itbaliq olish mumkinmish – shu to'g'rimi?

– Qancha uvildiriqdan? – deb baqirdi badtar jahli chiqqan boshlagan Persikov. – Siz o'zi hech qachon o'sha uvildiriqni, aytaylik, baqa uvildirig'ini ko'rganmisiz?

– Yarim qadoq uvildiriqdan! – deb javob qildi yigitcha pinagini ham buzmay.

Persikovning qoni qaynab ketdi.

– Axir kim uvildiriqni qadoqlab o'lchaydi? Tufey. Nimalar deb vaysayapsiz o'zi? To'g'ri, agar

yarim qadoq qurbaqa uvildirig'ini oladigan bo'lsak... unda, ehtimol... jin ursin... o'sha, siz aytgancha, balki, undan ham ancha ko'proq olish mumkindir.

Yigitchaning ko'zlari porlab ketdi, shunda u bir yozishda yana bir sahifani to'ldirib tashladi.

– Bu kashfiyotingizning chorvachilikda olamshumul burilish yasashi haqidagi gaplar to'g'rimi?

– Axir bu gazetachilar savoli-ku, – dedi g'ijinib Persikov, – keyin, umuman, men sizning bunaqa tuturuqsiz gaplarni yozishingizga ruxsat bermayman. Basharangizdan ko'rib turibman – siz razil bir narsa yozypsiz.

– O'tinib so'rayman, professor, fotosuratingizni bersangiz, – deb iltimos qildi yigitcha yondaftarini yoparkan.

– Nima? Mening suratimni-ya? O'sha qasang'i jurnalchangizga suratimni beraymi? Manavi kurakda turmaydigan maqolangiz bilan birga suratimni ham bosib chiqarmoqchimisiz hali? Yo'q, yo'q, yo'q... Umuman, men bandman... Marhamat qilib chiqib keting...

– Eski surat bo'lsa ham mayli. Keyin darhol qaytarib beramiz.

– Pankrat! – deb baqirdi darg'azab professor.

– Salomat bo'lsinlar! – dedi yigatcha va zumda ko'zdan g'oyib bo'ldi.

Pankrat kirmadi, balki uning o'rniga eshik orqasidan allaqanday mashinaning bir me'yorda antiqa g'ijirlashi, taqaga o'xshagan narsaning polga gurs-gurs urilishi eshitildi-yu, xonaga choyshabbop movutdan tikilgan etagi uzun avra kamzul bilan shim kiygan haddan tashqari semiz bir odam kirib keldi. Uning chap oyog'i yasama

bo'lib, shaqillab, gursullayotgan narsa shu oyoq edi, u portfel ko'tarib olgan edi. Uning za'faron dum-dumaloq, silliq yuzida navozishli tabassum aks etdi. U professorga harbiychasiga ta'zim qilib, so'ng qaddini rostlagan edi, yasama oyog'i „shiq“ etdi. Persikov uni ko'rib lol bo'lib qoldi.

– Janobi professor, – deb gap boshladi notanish odam xirqiroq, ammo yoqimli ovoz bilan, – tinchingizni buzgan men bandayi kamtarinning gunohimdan o'tsangiz.

– Siz muxbirmisiz? – deb so'radi Persikov. – Pankrat...

– Yo'q, unday emas, janobi professor, – deb javob qildi baqaloq. – Ijzatingiz bilan o'zimni tanishtiray – uzoqqa qatnaydigan kema kapitani hamda Xalq Komissarlari Soveti organi bo'lmish, „Sanoat axborotnomasi“ gazetasining xodimiman.

– Pankrat! – deb baqirdi jazavasi tutgan Persikov, ayni shu payt burchakda qizil chiroq yonib, telefon mayin jiringladi. – Pankrat! – deb takrorladi professor, – eshitaman...

– Fersayen zi bitte, hyerr professor, – nemis tilida xirillay boshladi telefon, – das ix shtyors. Ix bin mitarbayer des Berliner Tageblats...¹

– Pankrat, – deb baqirdi professor telefon trubkasiga: – bin momental zer besheftigt und kayn zi desxalb yetst nixt yempfangen². Pankrat..

Bu mahal institutga kiraverishdagi dahlizda telefon ustma-ust jiringlardi.

– Bronnaya ko'chasida yuz bergan mudhish qotillik... – gazeta sotuvchi bolalar saraton qu-

¹ Bezovta qilganim uchun meni kechiring, janob professor. Kamina „Berliner Tageblatt“ning xodimiman (*nem.*).

² Men hozir nihoyatda bandman, shu bois sizni qabul qila olmayman (*nem.*).

yoshi taftida cho'g'dek qizigan, odamlar bilan gavjum ko'chada, chiroqlar bilan yoritilgan joylarda, goh g'uv-g'uv o'tayotgan avtomobillar orasida, goh fonus tagida ko'rinib qolishardi: – Pop bevasi Drozdovaning tovuqlariga kelgan dahshatli o'lat; bevaning surati ham bosilgan. Professor Persikov ajabtovur hayot nurini kashf qilgan.

Moxovaya ko'chasida ketayotgan Persikov gandaraklab ketib, sal bo'lmasa avtomobil tagiga kirib ketayozdi va jon achchig'ida gazeta sotayotgan bolaning qo'lidagi gazetaga tashlandi.

– Uch tiyin, grajdanin! – deb chiyilladi bola va yo'lkadan o'tib borayotgan olomonga turtinib yana chinqirdi: „Qizil oqshom“ gazetasi... kashf etilgan g'aroyib mo'jiza...

Esankirab qolgan Persikov tepasiga fonus o'rnatilgan simyog'ochga suyanib gazetani ochdi. Ikkinchi sahifaning chap burchagida bo'yog'i surkalib ketgan ramka ichida boshi kal, bejo ko'zlari so'qir, pastki jag'i osilib tushgan bir odamning surati bosilgan bo'lib, bu – Alfred Bronskiyning musavvirlik ijodi mevasi edi. Surat tagida „Mavhum qizil nurni kashf etgan V. I. Persikov“, degan so'zlar bor edi. Undan pastda „Olamshumul jumboq“ degan sarlavha ostidagi maqola shunday so'zlar bilan boshlanardi:

„O'tiringlar, – dedi bizga takalluf bilan hurmatli olimimiz Persikov...“ Maqola tagiga: „Alfred Bronskiy (Alonzo)“ deb imzo qo'yilgan edi. Universitet tomi ustida och-yashil nur porladi, u yerda ming-minglab elektr chiroqlaridan „Gapiruvchi Gazeta“ degan porloq so'zlar paydo bo'ldi, shu zahotiyuq bir zumda Moxovaya ko'chasi odamlarga to'lib ketdi.

„O‘tiringlar... – degan yoqimsiz chiyildoq ovoz eshitildi radio karnayidan, bu Alfred Bronskiyning ming karra kuchaytirilgan ovozigaga judayam o‘xshab ketardi, – dedi bizga takalluf bilan hurmatli olimimiz Persikov! – Men ko‘pdan beri Moskva proletarlarini o‘z kashfiyotim natijalari bilan tanishtirish ishtiyoqida edim...“

Persikovning orqasida yasama oyoqning ohista g‘ijirlagani eshitildi va kimdir uning yengidan tortdi. Olim orqasiga o‘girilib, yasama oyoq sohibining za‘faron, dumaloq yuzini ko‘rdi. Uning ko‘zlari nam, labi pir-pir uchardi.

– Siz, janob professor, meni g‘aroyib kashfiyotingiz natijasi bilan tanishtirishni xohlama-dingiz, – dedi u g‘amgin ohangda va chuqur xo‘rsinib qo‘ydi. – Esiz, bir yarim chervon qulog‘ini ushlab ketdi. U ma‘yus kayfiyatda universitet to-miga boqdi, u yerda radio karnayining tim qora komida ko‘rinmas Alfredning jini qo‘zirdi. Persi-kovning bu baqaloq odamga negadir rahmi keldi.

– Men, – deb g‘o‘ldiradi u osmondan kelayot-gan har bitta so‘zni g‘ijinib tinglarkan, „O‘tiring“ demagan edim unga. U uchchiga chiqqan sulloh ekan, yaramas. Uzur, siz meni kechiring, ish bi-lan band bo‘lib turganingda birov tepangda xi-rapashshadek g‘ing‘illab tursa, ko‘zingga b...day ko‘rinar ekan... Bu gapim aslo sizga taalluqli emas, albatta...

– Siz menga, janob professor, hech bo‘lmasa o‘sha kamerangizning shakl-shamoyilini ta‘riflab berarsiz? – dedi yog‘ochoyoq odam mungli ovoz-da yaltoqlanib. – Endi, baribir, kashfiyotingiz sir bo‘lmay qoldi-ku...

– Yarim qadoq uvuldiriqdan uch kun mobay-nida shu qadar ko‘p itbaliqlar paydo bo‘ladiki,

ularni aslo sanab adog'iga yetib bo'lmaydi, – deb bo'kirardi karnay ichidagi ko'rinmas odam.

– Du-du, – deb xirillardi Moxovaya ko'chasi-dan g'izillab o'tayotgan avtomobillar.

– O'ho'-ho'... Voy bo'-o'... Yo tavba-a... – deb hayratomuz baqir-chaqir qilardi olomon boshini tom tarafga cho'zganча.

– Ablahni qarang! A? – deb pichirlardi Persikov yog'ochoyoqqa g'azabdan dag'-dag' titraganча. – Siz nima deysiz kasofatning bu ishiga? Yo'q, men uning ustidan shikoyat qilaman.

– Ha, ablahlik bu, – dedi baqaloq odam.

Shu payt birdan binafsharang o'tkir shu'la professorning ko'zini qamashtirdi va hamma yoq – fonus o'rnatilgan simyog'och ham, to'sin-lar yotqizilgan ko'chaning bir qismi ham, sariq rangdagi devor ham, – tomoshatalab olomonning chehralari ham yorishib ketdi.

– Sizni suratga olishyapti, janob professor, – faxrlanib pichirladi baqaloq va professorning yengiga xuddi qadoq toshdek osilib oldi. Havoda allaqanday narsa tirillay boshladi.

Persikov yonidagi qadoq tosh bo'lib osilgan odamni sudraganча olomon orasini yorib chiqishga urinarkan:

– E, jin ursin hammasini! – dedi hasrat bilan. – Hey, taksomotor, Perechistenkaga hayda.

24-yilda chiqarilgan, siri ko'chib, eskirib ketgan mashina yo'l yoqasida to'xtab potillay boshladi, professor kanadek yopishib olgan baqaloq odamdan qutulishga harakat qilib, tez mashinaga chiqdi.

– Siz menga xalaqit qilyapsiz, – deb pichirlardi u binafsharang shu'ladan ko'zlarini mushtlari bilan berkitishga urinarkan.

– Malaya Bronnayada professor Persikovni bola-chaqalari bilan birga chavaqlab ketishipti... – degan baqiriqlar eshitalardi tevarak-atrofdan.

– Menda hech qanaqa bola-chaqa yo‘q, yaramaslar, – deb baqirdi Persikov, shu payt kutilmaganda uni og‘zi ochiq, ko‘zi chaqchaygan holda yon tomonidan fotoapparat „shiq“ etib suratga olib qo‘ydi.

Taksimotor guvullab, paqillab joyidan jildi va olomon orasini yorib o‘ta boshladi.

Baqaloq odam ham bu payt mashina o‘ringida professorning biqinini pechkadek qizdirib o‘tirardi.

V BOB

TOVUQ VOQEASI

Kostroma guberniyasining Steklovsk uyezdidagi sobiq Troitsk, hozir esa Steklovsk, deb yuritila boshlagan gadoytopmas shaharchada, endilikda „Xususiy“ deb nom berilgan sobiq Cherkov ko‘chasiidagi uy ostonasiga ro‘mol o‘rab, kulrang, gulli chit ko‘ylak kiygan ayol chiqib, ho‘ngrab yig‘lab yubordi. Sobiq cherkovning sobiq hazrati buzrugi Drozdovning bevasi bo‘lmish bu ayol jonholatda ayyuhannos solardi. Sal vaqt o‘tmay ko‘chaning narigi betidagi uy derazasida sholro‘mol o‘ragan bir xotinning boshi ko‘rindi.

– Nima gap, Stepanovna, – deb so‘radi xotin, – yo yanami?..

– Voy, o‘n yettinchisi, – dedi Drozdovning bevasi o‘kirib-o‘kirib yig‘larkan.

– Voy, essizgina-yey, – deb boshini sarak-sarak qildi sholro‘mol o‘ragan xotin, – axir bu qan-

day ko'rgilik, aylanay? Xudoning qahri kelyaptimi deyman, chamamda. Nahotki bunisiyam harom o'lgan bo'lsa?

– Voy, sho'rginam quridi-ku, Matryona, – derdi pop bevasi o'pkasi to'lib yum-yum yig'larkan, – ke-lib o'zing ko'r sho'rlik tovug'imga nima bo'lganini.

Qiyshayib ketgan odmigina panjara eshikcha ochilib, yalangoyoq Matryona o'nqir-cho'nqir va bilq-bilq tuproq ko'chani kesib o'tdi, ko'zyoshdan ikki yuzi jiqqa ho'l bo'lgan pop bevasi uni tovuqxonasiga boshlab kirdi.

Shuni aytib qo'yish joizki, dinga qarshi tashviqot oqibatida dili vayron bo'lgan padari buzruk Savvatiy Drozdov 26-yilda bandalikni bajo keltirganidan keyin, uning bevasi noumid shayton, dedi-yu zum o'tmay quling o'rgilsin tovuqchilik xo'jaligini barpo qildi. Ammo bevaning ishi yurishib, ravnaq topa boshlashi hamono unga shunaqangi katta soliq solishdiki, oqibat, bu tovuqchilik xo'jaligi sal bo'lmasa tanazzulga yuz tutgan bo'lardi. Yaxshiyam insofli odamlar bor ekan deng, shular mahalliy ma'muriyat nomiga, menkim, bir beva ayol tovuqchilik mehnat artelini tashkil qilmoqchiman, degan mazmunda ariza yozishni maslahat berishdi. Bu artelga Drozdovanning o'zi, uning sadoqatli oqsochi Matryoshka hamda bevaning jiyani garang qiz a'zo bo'lib kirishdi. Qarabsizki, bevani soliqdan ozod qilishdi, natijada, uning tovuqchilik xo'jaligi shu qadar rivojlanib ketdiki, 28-yilga kelganda, bevaning gir aylanasiga tovuq kataklari qurib tashlangan sahnini tuproq hovlisidagi tovuqlar 250 taga yetdi, ular orasida hatto koxinxina zotidagi tovuqlar ham bor edi. Bevaning tuxumlari endi har yakshanba kuni Steklovsk bozorida va Tambovda sotila boshladi,

ba'zan uning tuxumlarini hatto sobiq „Chechkinning Moskvadagi pishloq va sariyog‘ do‘koni“ peshtaxtalarida ham ko‘rish mumkin edi.

Ammo shu bugunning o‘zida ertalabdan beri bevaning o‘n yettinchi tovug‘i bramaputra zotli, sevikli kokildor tovuqning mazasi qochdi. U hovlida tentirab yurarkan, nuqul qusardi. „Qurrr... rr... qa-a-a... qa-qa“ – derdi kokildor va go‘yo quyosh bilan vidolashayotgandek, boshini ko‘tarib, ma‘yus ko‘zlarini osmonga tikardi. Artel a‘zosi Matryoshka tovuqning tumshug‘i oldida cho‘qqayib olib dik-dik sakrarkan, qo‘lidagi suvni unga tutardi.

– O‘rgilay sendan, kokildorim... ma, tu-tu-tu... suvdan ichvor, tasadduq – deb yolvordi Matryoshka qo‘lidagi idishni tovuqning tumshug‘iga tiqarkan, lekin kokildor suvdan yuz o‘girdi va tumshug‘ini katta ochib, boshini osmonga ko‘tardi. Keyin u birdan qon qusa boshladi.

– Voy o‘lmasam! – deb chiyilladi Matryoshka ikki qo‘li bilan soniga shapatilar ekan. – Nimalar bo‘lyapti o‘zi, a? Nuqul laxta-laxta qon qusyaptiku sho‘rlik. O‘lay agar, tovuqni ham odamga o‘xshab ichburuq bo‘lganini umrim bino bo‘lib endi ko‘rishim.

Bu bechora kokildorga qarata aytilgan so‘ngi xayrlashuv so‘zlari bo‘ldi. Tovuuq birdan umbaloq oshib, yonboshiga yiqildi-da, tumshug‘ini tuproqqa tiqib, ko‘zi olayib ketdi. Keyin chalqancha yotib, ikkala oyog‘ini tikkaytirdi-yu, qilt etmay qoldi. Matryoshka idishdagi suvni chayqatib to‘kkancha o‘kirib yig‘lab yubordi, pop xotini – artel raisasi unga qo‘shilib yig‘ladi, shunda qo‘shni xotin raisaning qulog‘iga engashib pichirladi:

– Stepanovna, tezaging bo'lay, tovuqlaringga ko'z tekkan. Axir o'zing o'ylab ko'r, hech zamonda tovuqlar ham shunaqa dardga chalinadimi? O'lay agar, tovuqlaringni kimdir sehrlab qo'rgan.

– Bu meni ko'rolmagan dushmanlarimning ishi, – deb ayyuhannos soldi pop bevasi ko'zini ko'kka tikib. – Bir kami endi meni qora go'rga tiqish qoluvdi.

Pop bevasining bu savoliga tovuqxonadagi xo'rozning baralla qichqirgani javob bo'ldi, keyin u yerdan patlari yulingan, cho'pdek oriq bir xo'roz xuddi pivoxonadan yuragi taka-puka bo'lib chiqqan mast odamga o'xshab, yonlamasiga pildirab chiqdi. So'ng ko'zlarini ola-kula qilib, xotinlarga vahshiyona tikildi-da, bir yerda sal depsinib turib, xuddi burgut yanglig' qanotlarini yoydi, lekin uchib ketmadi, balki uzun tizginga bog'lab, o'ynatilayotgan bedov singari hovlini gir aylanib yugura boshladi. U hovlini uch marta aylanib chiqib, birdan taqqa to'xtadi, ko'ngli aynib, tevarak-atrofiga qon tupura boshladi, keyin umbaloq oshib yiqildi-yu, oyoqlari xuddi kema ustunlaridek osmonga ko'tarilib, tarrakdek qotdi-qoldi. Ayollar uv solib yig'lab, butun hovlini boshlariga ko'tarishdi. Shunda tovuq kataklaridan eshitilgan bezovta qaqolashlar, qanot qoqishlar-u to's-to'polon ayollar yig'isiga jo'r bo'ldi.

– Ana, aytmadimmi ko'z tekkan deb, – donishmandona fikr yuritdi qo'shni ayol, – tezroq hazrat Sergiyni chaqir, duo o'qib qo'ysin.

Kechki soat olti edi. Quyosh ufqqa yonboshladi, u navnihol kungaboqarlarning yalpoq basharalari orasidan alangali barkash bo'lib mo'ralardi. Shu payt cherkov ibodatxonasining piri

hazrat Sergiy tovuqchilik arteli joylashgan hovlida duo o'qib bo'lib, bo'ynidagi yepitraxilni¹ yechdi. Bu marosimni tomoshatalab odamlar eskirib ketgan panjara devor osha, ayrimlari esa shu devor tirqishidan mo'ralab kuzatishdi. Motamsaro beva xochni o'pdi-da, bir so'mlik sap-sariq, yirtiq qog'oz pulni ko'zyoshlari bilan shilta qilib, hazrat Sergiyga uzatdi, hazrat esa xo'rsinib qo'yib, bizlar parvardigorning qahrini keltirmoqdamiz, degan ma'noda bir nimalarni g'o'ldiradi. Hazrat Sergiy bu gapni aytar ekan, parvardigorning aynan nimadan qahrlanayotganini juda yaxshi biladigan-day, ammo bilgani bilan, baribir, uni aytmoqchi emasday bo'lib ko'rinardi.

Shu marosimdan keyin, ko'chaga to'plangan olomon tarqaldi. Tovuqlar, odatda, barvaqt pinakka ketishadi, shu bois pop xotini Drozdovaning qo'shnisinikida birvarakayiga uchta tovuq bilan bitta xo'roz jon taslim qilganini hech kim payqamadi. Bular ham xuddi Drozdovaning tovuqlari kabi o'limi oldidan qon qusishgan, faqat bu falokat eshigi berk tovuqxona ichida, hech qanday shovqin-suronsiz yuz bergan edi. Xo'roz qo'ndoqdan qulab, boshi bilan yerga tushgan-u, til tortmay o'lgan. Endi bevaning qolgan tovuqlariga kelsak, ular ham duo o'qilib bo'lgandan so'ng, to qosh qorayguncha harom qotib, tovuq kataklari mutlaqo huvullab qolgan edi, harom qotgan tovuqlar kataklarda to'p-to'p bo'lib yotardi.

Ertalab butun shahar qattiq vahimaga tushib uyg'ondi, chunki tovuq voqeasi dahshatli, g'ayrita'rif tus olgan edi. Xususiy deb yangi nom

¹ *Yepitraxil* – xristian dinida ibodat paytida ruhoniylar ota bo'y-niga solib turadigan zar rishtali uzun mato.

qo'yilgan ko'chada choshgohgacha atigi uchta tovuq tirik qolgan edi; bu tovuqlar ham uyezd moliya inspektori ijaraga turgan eng chekka uyda edi, ammo ular ham soat birgacha nobud bo'lishdi. Kechga borib Steklovsk shaharchasi xuddi ari uyasidek g'uvullab, g'ujg'on o'ynay boshladi, butun shaharcha bo'ylab hamma yerda „o'lat“ degan dahshatli so'z og'izdan og'izga o'tib yurdi. Drozdovanning familiyasi „Qizil Jangchi“ nomli mahalliy gazetada „Nahotki bu tovuq o'lati bo'lsa?“ degan maqola tagida bosilib chiqdi. Keyin bu maqola Moskva gazetalarida ko'chirib bosildi.

Professor Persikovning hayoti g'ayritabiiy tarzda notinch va hayajonli o'ta boshladi. Bir so'z bilan aytganda, uning bunday vaziyatda ishlashi mutlaqo mumkin bo'lmay qoldi. Alfred Bronskiydan qutulgan kunning ertasiga u institutda, o'z xonasidagi telefonni uzib qo'ydi, ya'ni go'shakni joyidan olib qo'ydi, shu kuni kechqurun esa professor Oxotniy ryad ko'chasi bo'ylab tramvayda uyiga keta turib, kattakon bir uyning tomida qora harflar bilan yozilgan „Ishchi gazetasi“ degan so'zlar ostida minglab elektr lampochkalari yordamida vujudga kelayotgan o'z qiyofasini ko'rdi: u, ya'ni professor ko'karib, lipillab, bo'lak-bo'laklarga bo'linib taksi kajavasiga chiqib o'tirar, adyolga o'rangan bahaybat bir shar professorning yengiga yopishib olib, uning orqasidan mashinaga chiqardi. Tom boshiga o'rnatilgan oppoq ekrandagi professor binafsharang nurdan ko'zlarini mushtlari bilan to'sdi. Keyin chiroqlar yordamida shunday yozuv paydo bo'ldi: „Professor Persikov avtoda ketayotib, mashhur muxbirimiz kapitan Stepanovga izoh bermoqda“. Darhaqiqat: Volxonkadagi

Iso cherkov yonidan sharti ketib parti qolgan bir avtomobil g'izillab o'tdi, unda professor chayqalib borar, ko'rinishidan xuddi qopqonga tushgan bo'riga o'xshardi.

– Bular odam emas, g'irt iblis-ku, – deb to'ng'illadi tishini g'ijirlatib zoolog olim.

Shu kuni kechqurun professor Prechistenkadagi uyiga kelganida ro'zg'or sohibasi Marya Stepanovna, qonimga tashna qilib yuborishdi, deb uning qo'liga o'n yettita kichkina-kichkina qog'ozcha tutqazdi: bu qog'ozchalarga professor yo'q paytida qo'ng'iroq qilgan odamlarning telefon raqamlari yozilgan edi. Professor u qog'ozlarni endi yirtib tashlamoqchi bo'lgan edi, birdan to'xtab qoldi, chunki telefon raqamlaridan birining yoniga „Sog'liqni saqlash xalq komissari“ degan so'zlar ilova qilingan edi.

– Bu qanaqasi, – deya azza-bazza ajablandi darveshtabiat olim. – Ularga bir balo bo'lganmi o'zi?

Shu kuni kechqurun soat o'n-u chorakda eshik qo'ng'irog'i jiringlab, ust-boshi nihoyatda serhasam va yaltiroq bir grajdanin kirib keldi-yu, professor u bilan musohaba qilishga majbur bo'ldi. Professor uning: „Sovetlar Respublikasidagi chet el vakolatxonalariga tegishli tijorat bo'limlarining muxtor rahbari“ degan so'zlar yozilgan, ammo ism-sharifi ko'rsatilmagan tashrifnomasini o'qiganidan keyin bu odamni qabul qilgan edi.

– Ming la'nat! – deb xirilladi Persikov qo'lidagi lupa bilan allaqanday diagrammalarni yashil movut ustiga tashlar ekan, so'ng Marya Stepanovnaga bunday dedi: – Qani, bu yoqqa, xonaga chaqiringchi o'sha muxtor vakilni.

– Xo‘sh, xizmat? – deb Persikov xonaga kirgan boshliqqa shunday dag‘al ohangda gapirdiki, u bir seskanib tushdi. Persikov ko‘zoynagini qansharidan peshanasiga, keyin yana qaytadan qanshariga qo‘ndirdi-da, mehmonning yuziga qattiq tikildi. Qimmatbaho bezak buyumlar taqqan, ust-boshi jilolangan, loklangan bu odam boshdan oyoq yaraqlab turardi, uning o‘ng ko‘ziga monokl¹ qo‘ndirilgan edi. „Basharasi muncha sovuq“, deb ko‘nglidan o‘tkazdi Persikov.

Mehmon gapni uzoqdan boshladi, ya‘ni sigarasini tutatib olishga ijozat so‘radi, buning oqibatida, Persikov istar-istamas zo‘rg‘a joy taklif qildi unga. Shundan so‘ng, mehmon o‘zining bemahalda tashrif buyurgani uchun uzundan uzun qilib uzr so‘radi: „Lekin... janobi professorni kunduz kuni tutish... hi-hi... pardon... topish amri mahol“ (Mehmon xuddi sirtlon kabi qaqillab kulari).

– Ha, men bandman, – deb qisqagina javob qildi Persikov.

Bu javobni eshitgan mehmon ikkinchi marta junjikib ketdi.

– Ha, bemahal bo‘lsa ham, sizdek ma‘lum va mashhur olimni bezovta qilishga jur‘at etdim, – dedi u, – vaqt g‘animat, deydilar... sigaram xalal bermayaptimi sizga, professor?

Persikov bir nima deb g‘o‘ldirab uning cheki-shiga ruxsat berdi.

– Bilishimcha, professor hayot nurini kashf etganmishlarmi?

– Be, qanaqa hayot nuri? Hammasi gazetachilarning uydirmasi, – dedi Persikov biroz jonlanib.

¹ Monokl – faqat bitta ko‘zga tutiladigan ko‘zoynak shishasi.

– E, yo‘o‘q, he-he-he... haqiqiy olimlarning asl fazilati kamtarlik ekanligini kamina juda yaxshi tushunaman... bu narsa isbotga muhtoj emas... Bugun biz har yoqdan yog‘ilib kelayotgan telegrammalar haqida gaplashaylik... Jahonshumul shaharlar, chunonchi: Varshava va Riga professor kashf etgan nurdan voqifdir. Professor Persikovning nomi butun yer yuzida tilga olinmoqda... Butun dunyo teran sukut saqlab professor Persikovning ishini kuzatmoqda... Lekin Sovet Rosiyasida olimlarning ahvoli naqadar og‘ir ekanligi barchaga kundek ravshan. Antr nu sua di...¹ Bu yerda hech qanday begona odam yo‘qmi?.. Taassufki, bu yerda olimlar mehnatini qadrlamaydilar, mana shu sabablarga ko‘ra, kamina professor bilan muzokara olib borish maqsadida kelgan edim... Qisqasi, ajnabiy davlatlardan biri professor Persikovga, uning tajribalari ravnaqi uchun mutlaqo xolisalillo yordam taklif qilmoqchi. Quruq gap quloqqa yoqmas, deyilgan muqaddas kitobda. Xullas, 19- va 20-yillarda, ya‘ni, haligi, hi-hi... inqilob davrida professorning nihoyatda mushkul ahvolga tushgani mazkur davlatga ma‘lum. Turgan gapki, bu suhbat qat‘iyan sir tilmog‘i lozim... ya‘ni professor o‘z qilayotgan ishining natijasi bilan o‘shal davlatni tanishtiradi, davlat esa buning evaziga professorni mablag‘ bilan ta‘minlaydi. Axir siz kamera yasagansiz-u, o‘sha kameraning tarhi bilan tanishish bizni qiziqtiradi...

Mehmon shunday deb turib, kamzulining qo‘yin cho‘ntagidan bir dasta qordek oppoq qog‘oz chiqardi...

¹ Gap shu yerda qolsin-u... (fr.)

– Professor hozirning oʻzida, boʻnak sifatida, masalan, qandaydir arzimagan 5000 soʻm olishi mumkin... tilxatning ham hojati yoʻq... agar professor tilxat haqida gap ochadigan boʻlsa, muxtor tijorat rahbarini xafa qilgan boʻladi.

– Yoʻqol... – deb Persikov shunday dahshatli ovoz bilan baqirdiki, hatto mehmonxonada turgan pianinoning ingichka ovoz beruvchi torlari ingrab yubordi.

Mehmon shu qadar tez gʻoyib boʻldiki, gʻazabdan vujudi dagʻ-dagʻ qaltirayotgan Persikov bir daqiqadan keyin, haligi odam haqiqatan ham kelganmidi, yo menga shunday tuyuldimi, deb shubha qila boshladi.

– Uning kalishi-ku?! – deb baqirdi yoʻlakka chiqqan Persikov bir daqiqadan keyin.

– Unutib qoldiriptilar chogʻi, – deb javob qildi dagʻ-dagʻ titrab turgan Marya Stepanovna.

– Qanday tashlab yuboraman? Birdan kalishini olgani qaytib kelsa-chi?

– Boʻlmasa, uy qoʻmitasiga topshiring. Tilxat talab qiling. Qorasini ham koʻrmay bu kalishning. Qoʻmitaga olib boring. Qabul qilib olishsin josusning kalishini...

Marya Stepanovna choʻqingancha bir juft ajoyib kalishni qoʻliga oldi-da, uni orqa eshikdan olib chiqib ketdi. Oʻsha yerda, eshik orqasida birpas turgach, kalishni qaznoqchaga yashirib, uyga qaytib kirdi.

– Topshirdingizmi? – deb oʻdagʻayladi Persikov.

– Topshirdim.

– Tilxatni menga bering.

– Voy, Vladimir Ipatich. Axir rais savodsiz-ku...

– Hoziro-oq. Darhol. Tilxat. Qo‘limda. Bo‘lishi. Shart. Raisning o‘rniga, mayli bironta savodxon kasofat imzo cheka qolsin.

Marya Stepanovna bunga javoban faqat bosh chayqab, uydan chiqdi, chorak soatdan keyin qo‘lida tilxat bilan qaytib keldi.

„Qo‘mita jamg‘armasi uchun prof. Persikovdan 1 (bir) juft kalish olindi. Kolesov“, – deb yozilgan edi tilxatda.

– Bunisi nima?

– Jeton, taqsir.

Persikov jetonni oyoq ostiga olib toptadi, tilxatni bo‘lsa bosma tagiga yashirib qo‘ydi. Keyin xayoliga qandaydir fikr kelib, do‘ng peshanasi tishirdi. Birdan u telefonga otildi va institutga to‘xtovsiz qo‘ng‘iroq qilaverib, axiyri Pankratni topdi va: „Hamma yoq tinchmi?“ – deb so‘radi undan. Pankrat bir nimalar deb o‘kirib berdi, bu o‘kiri-shidan, hamma yoq tinch-ov, degan ma‘noni anglash mumkin edi. Lekin bu javob Persikovga bir daqiqagina taskin berdi. U o‘shshaygancha yana telefonga yopishdi va shunday gaplarni aytdi:

– Menga haligi, nimaydi, Lubyankani bering. Mersi... Gapimni qaysi biringizga aytishim kerak... uyimga kalish kiygan allaqanday nusxalar tanda qo‘yib qoldi, ha... IV dorilfunun professori Persikov bo‘laman...

Go‘shak birdan „shaq“ etib qo‘yildi-yu, suhbat uzildi. Persikov g‘ijirlatgan tishlari orasidan bir nimalar deb so‘kinib, telefondan uzoqlashdi.

– Choy ichasizmi, Vladimir Ipatich? – deb qo‘rqa-pisa so‘radi xonaga mo‘ralagan Marya Stepanovna.

– Kerak emas menga hech qanaqa choy...

g'ol'dir-g'ol'dir-g'ol'dir, ming la'nat hammasiga... Nima balo, jinni-pinni bo'lganmi o'zi ular?..

Shundan keyin, oradan atigi o'n daqiqa vaqt o'tishi bilan professor o'z xonasida yangi mehmonlarni qabul qildi. Ulardan biri miqtidan kelgan, juda ham nazokatli g'ol'labir odam bo'lib, egniga odmigina pistoqi rang harbiy french va sirma shim kiygan, qanshariga xuddi billur kapalakni eslatuvchi pensne qo'ndirgan edi. Umu-man, u loklangan etik kiyib olgan farishtani eslatardi. Pakana bo'yli, qovoq-tumshug'i osilgan ikkinchi mehmon kishilik kiyimida edi, ammo bu kiyimga u hech qovushmayotgandek ko'rinardi. Uchinchi mehmon esa o'zini mutlaqo boshqacha tutdi, u professorning xonasiga kirmay, nimqorong'i yo'lakda qoldi. Lekin shunday bo'lsa ham u tamaki tutuni singib ketgan va yaxshi yoritilgan xonaning hamma joyini o'sha yerdan kuzatib turar edi. Bu uchinchi mehmon ham kishilik kiyimida bo'lib, ko'ziga surmarang shishali pensne taqqan edi.

Xonaga kirgan ikki mehmon tashrifnomani sinchiklab ko'zdan kechirisharkan, besh ming so'm haqida surishtiraverib, kelgan odamning tashqi qiyofasi haqida savol beraverib, Persikovning holi-joniga qo'yishmadi.

- E, men qayoqdan bilay, - deb to'ng'illardi professor, - turqi sovuq bir odam edi. Chala turg'ilgan odamga o'xshardi.

- U shisha ko'z emasmidi? - xirqiroq ovoz bilan so'radi pakana.

- Kim biladi deysiz. Yo'q, yo'q, shisha emas, ko'zlari o'ynab turgan edi.

- Rubinshteyn? - past ovoz bilan savol ma'nosida yuzlandi farishta pakana hamrohiga. Lekin

u tumshaygancha „yo‘q“ degandek bosh chayqab qo‘ydi.

– Rubinshteyn hech qachon tilxatsiz pul bermaydi, – deb to‘ng‘illadi u, – bu Rubinshteynning ishi emas. Undan yirikrog‘i kelganga o‘xshaydi.

Kalish voqeasi mehmonlarda juda katta qiziqish uyg‘otdi. „Farishta“ uy qo‘mitasi idorasiga qo‘ng‘iroq qilib, bir-ikki og‘iz so‘z aytdi: „Davlat siyosiy boshqarmasi uy qo‘mitasi kotibi Kolesovni qo‘lida kalish bilan darhol professor Persikovning uyiga kelishini talab qiladi“, bir zumdan keyin rangi dokadek oqargan Kolesov qo‘lida kalish bilan xonaga kirib keldi.

– Vasenka! – deb ohista chaqirdi „Farishta“ yo‘lakda o‘tirgan uchinchi odamni. U erinibgina o‘rnidan turdi va xonaga shalviragan holda sudralib kirib keldi. Pensnesining surmarang shishalari uning ko‘zini butkul to‘sib turar edi.

– Nima? – lanjlik bilan so‘radi u.

– Kalishni ko‘r-chi.

Surmarang shisha ortidagi ko‘zlar kalishga nazar tashladi, shunda pensne shishalari ostidan aslo lanj emas, balki o‘qraygan ko‘zlar bir lahzaga qiyo boqib, shu zahoti yana so‘ngandek ko‘rindi Persikovga.

Vasenka erinchoqlik bilan javob qildi:

– Nimani gapiray? Pelenjskovskiyning kalishi bu.

Natijada, uy qo‘mitasi jamg‘armasi bir zumda professor Persikovning sovg‘asidan mahrum bo‘ldi. Kalish gazetaga o‘ralib, ashyoviy dalil sifatida qo‘ltiqqa tiqildi. French kiygan „Farishta“ sevinchdan terisiga sig‘may, professorning qo‘lini mahkam siqdi, hattoki qisqagina nutq ham so‘zladi-ki, bu nutqning mazmuni taxminan quyidagicha

edi: professorning bu raftori yuksak qadrlangay... Professorning ko'ngli to'q bo'lsin... bundan buyon hech kim uni bezovta qilmaydi – na institutda, na uyida... Buning uchun barcha choralar ko'riladi, u kameralaridan aslo xavotir olmasin...

– Anavi muxbirlarni otib tashlasanglar bo'lmaydimi? – deb so'radi Persikov mehmonlarga ko'zoynagi osha qarar ekan.

Bu savol mehmonlarning dimog'ini chog' qilib yubordi. Nainki sho'rtumshuq pakana mehmon, hattoki yo'lakdagi surmarang pensne taqqan odam ham jilmayib qo'ydi. Lekin „Farishta“ pensne shishalarini yaraqlatib, og'zining tanobini qochirib, bunday qilish mumkin emasligini tushuntirdi.

– Uyimga kelgan qanday badkirdor odam ekan o'zi?

Bu savolni eshitib, hamma birdan jiddiylashdi. „Farishta“: „Bironta chakana firibgar bo'lsa kerak, hech parvo qilmang“, deb mujmal javob berdi.

– Shunga qaramay, grajdanin professor, – dedi u ilova qilib, – bugun kechqurun bu yerda yuz bergan voqeani qattiq sir tutishingizni iltimos qilaman.

Shundan so'ng mehmonlar jo'nab ketishdi.

Persikov xonasiga, diagrammalari oldiga qaytib kirdi, lekin baribir, ish bilan mashg'ul bo'la olmadi: telefon chirog'i yonib, bir ayol, „yetti xonali uyi bor, xushbichim va ehtirosli beva juvon bilan turmush qurishga xohishingiz qalay“, deb so'radi professordan. Persikov go'shakka baqirib berdi:

– Sizga maslahatim: professor Rossolimoning huzuriga borib davolaning...

U go'shakni „shaq“ etib qo'yishi bilan yana telefon jiringladi.

Professor endi biroz hovuridan tushdi, chunki ancha taniqli odam Kremlidan qo'ng'iroq qilayotgan edi: u Persikov olib borayotgan ish haqida g'amxo'rlik bilan uzoq so'rab-surishtirdi va nihoyat olimning tajribaxonasini kelib ko'rish niyatida ekanligini aytdi.

Persikov telefondan uzoqlasharkan, peshanasini artди, keyin telefon go'shagini olib qo'ydi. Shu zahoti yuqori qavatdagi uydан dahshatli burg'u sadosi va Valkiriylarning faryodi eshitildi – movut trestining direktori radiopriyomnikni baralla qo'yib, Katta teatrdan Vagnerning konsertini eshitayotgan edi. Persikov shiftdan eshitalayotgan faryod va gumbur-gumbur sadolar ostida Marya Stepanovnaga baqirib dedi:

– Men bu badbaxt direktorni sudga beraman, agar o'sha radiopriyomnigining abjag'ini chiqar-masam yurgan ekanman, yo'q, Moskvadan tupka-ning tagiga bo'lsa ham bosh olib ketaman, chunki bu odamlar o'z oldilariga qanday qilib bo'lmasin, meni bu uydан quvib chiqarishni maqsad qilib qo'yganga o'xshaydi.

U jahl ustida lupasini sindirib qo'ydi va shu xonasidagi divanga yotib, mashhur pianinoning Katta teatrdan olib eshittirilayotgan mayin musiqasini eshitganча uyquga ketdi.

Kutilmagan tashriflar ertasi kuni ham davom etdi. Persikov institutga tramvayda borib, ostonada turgan, boshiga modali yashil rang kata-lak-shlapa kiygan notanish bir grajdaninni ko'r-di. U Persikovga boshdan oyoq razm solib qaradi, lekin hech qanday savol bilan murojaat qilmadi,

shuning uchun professor ham indamay ichkari kirdi. Ammo institutning dahlizida uni Pankratdan boshqa yana bir katalak-shlapa kiygan odam kutib oldi va odob bilan salom berdi:

– Salom, grajdanin professor.

– Nima istaysiz? – deb alomat savol berdi Persikov Pankrat yordamida paltosini yecharkan. Lekin katalak-shlapa kiygan mehmon, juda muLOYIM ovoz bilan pichirlab, Persikovning ko'nglini bir zumda tinchitdi- qo'ydi.

– Professor bekorga bezovta bo'lyaptilar, – dedi u, – Kamina, bu yerga sizni aynan o'sha shilqim gazetchilardan ihota qilish uchun qo'yilganman... siz, professor, nainki xonangiz eshigidan, shuningdek, derazalardan ham ko'nglingizni to'q qilib, bemalol ishlayverishingiz mumkin. – Notanish odam shunday deb kamzulining yoqasini bir lahzaga ag'darib, professorga allaqanday nishonni ko'rsatdi.

– Hm, bilsam, sizlarda ish juda yaxshi yo'lga qo'yilgan ko'rinadi, – deb to'ng'illadi soddadil Persikov, so'ng ilova qildi: – Xo'sh, bu yerda nima ish bilan mashg'ul bo'lasiz?

Bunga javoban katalak-shlapa kiygan odam jilmayib qo'ydi, keyin, meni almashtirishadi, deb izohladi.

Shundan keyin uch kungacha professor juda yaxshi ishladi. Uning oldiga Kremldan ikki marta kelishdi, bir marta talabalari ham keldi. Persikov ulardan imtihon oldi. Lekin talabalarining hammasi bir xilda imtihondan yiqildi. Persikovning hech kimni hech qachon imtihondan o'tkazmasligi talabalar uchun endi shunday dahshatli irimga aylangan ediki, bu narsa imtihon top-

shirgani kelgan talabalarning chehrasida yaqqol ko'rinib turardi.

– Borib konduktorlikka o'qing. Siz hech qachon zoologiya bilan shug'ullana olmaysiz, – professorning ovozi eshitalardi xonasidan.

– Qattiqqo'lmideyman? – so'rardi katalakshlapa kiygan odam Pankratdan.

– O, asti so'ramang, – deb javob qilardi Pankrat, – mabodo bitta-yarimtasi odam hodis, imtihondan o'tib qolsa, sho'rlik xonadan qora terga botib gandraklab chiqadi. Chiqadi-yu, o'zini to'g'ri pivoxonga uradi.

Professor mana shunday ishlar bilan alahsib, uch kunning qanday o'tib ketganini bilmay qoldi, lekin to'rtinchi kun kelganda, ko'chadan eshutilgan ingichka, chiyildoq ovoz uni yana avvalgi behalovat hayotiga qaytardi.

– Vladimir Ipatich, – deb chiyillagan ovoz eshilti Gersen ko'chasiga ochilgan derazadan. Ovoz egasining omadi bor ekan: keyingi kunlardagi ishlar Persikovni juda ham toliqtirib qo'ygani edi. Chiyildoq ovoz eshutilgan paytda u qizargan behol va beshavq ko'zlarini qayoqlargadir tikkancha rohat kursida papiros chekib, dam olib o'tirardi. Uning ishlashga ortiq majoli qolmagan edi. Shuning uchun derazadan ko'chaga bir qadar qiziqish bilan qarab, yo'lkada turgan Alfred Bronskiyni ko'rdi. Professor bir qarashdayoq bu serunvon tashrifnoma egasini boshidagi cho'qqi shlapa bilan qo'lidagi yondaftaridan tanidi. Bronskiy hurmat va ehtirom bilan deraza tomonga ta'zim qildi.

– Ha, sizmidingiz? – deb so'radi professor.

Uning achchig'lanishga holi qolmagan edi, bil'aks, endi unda, qani, bu yog'i nima bo'larkan, degan qiziqish uyg'ongandi. Professor deraza orti-

da o'zini Alfreddan muhofaza qilingan deb hisob-lardi. Ko'chada mudom hushyor turgan katalak-shlapa shu zahoti Bronskiyning gapiga qulog'ini ding qildi. Muxbirning chehrasida serxushomad jilva paydo bo'ldi.

– Bir juft daqiqa vaqtingizni olaman, qimmatli professor, – deb ovozing boricha baqirib gapira boshladi yo'lakda turgan Bronskiy, – faqat bittagina savolcham bor, zoologiyaga taalluqli. Maylimi bayon qilsam?

– Bayon qiling, – dedi Persikov lo'nda qilib kinoyaviy ohangda: „Har qalay, bu kasofatda amerikaliklarga xos allaqanday xususiyat bor“, deya ko'nglidan o'tkazdi.

– Tovular bobida siz nima deysiz, qimmatli professor? – deb qichqirdi Bronskiy, qo'llarini karnay qilib.

Persikov bu savoldan dong qotib qoldi. U deraza rafiga o'tirdi, keyin yana tushdi-da, qo'ng'iroqni bosdi, qo'lini bigiz qilib, derazaga ishora qilganicha baqirdi:

– Pankrat, anavi yo'lakda turganni kiritib yubor.

Bronskiy xonaga kirib kelganida, Persikov benihoya xushmuomalalik bilan mehmonga:

– O'tiring, – deb baqirdi.

Shunda Bronskiy og'zi qulog'ida, jilmayganicha aylanuvchi kursiga o'tirdi.

– Marhamat qilib menga shu narsani tushuntirib bersangiz, – deb gap boshladi Persikov, – siz o'sha o'zingizning gazetalarigizga yozib ham turasizmi?

– Ha, albatta, – ehtimol bilan javob qildi Alfred.

– Unda men tushuna olmadim, siz hatto o'z ona tilingizda to'g'ri gapira olmaysiz-u qanday

qilib maqolalar yozyapsiz. „Bir juft daqiqa“ yoki „tovuqlar bobida“ degan soʻzlaringizni qanday tushunish kerak? Siz, nazarimda, „tovuqlar masalasida“ demoqchi boʻlsangiz kerak?

Bronskiy ehtirom bilan hiringlab kuldi:

– Valentin Petrovich tuzatadi.

– Kim u Valentin Petrovich?

– Adabiy boʻlim mudiri.

– Ha yaxshi. Toʻgʻri-da, men filolog emasman. Keling, oʻsha Petrovichingizni chetga qoʻyib turaylik. Xoʻsh, tovuqlar masalasida sizni aynan nimalar qiziqtiradi?

– Umuman, hamma aytadigan gaplaringiz, professor.

Shunday deb Bronskiy qalam bilan qurollandi. Persikovning koʻzlarida zafar uchqunlari porladi.

– Siz bu borada menga murojaat qilib yanglishibsiz, men parrandalar sohasida mutaxassis emasman. Bu masala yuzasidan I dorilfunundagi Yemelyan Ivanovich Portugalovga murojaat qilsangiz yaxshi boʻlardi. Men bu sohani juda kam bilaman...

Bronskiy, qimmatli professor, hazilingizga tushundim, demoqchi boʻlganday ochiq chehra bilan jilmaydi va yondaftariga: „biroz hazil“ – deb yozib qoʻydi.

– Lekin, agar juda ham qiziqayotgan boʻlsangiz, marhamat, eshiting. Tovuqlar yoxud tojliklar... qirgʻovullar oilasiga mansub parrandalar zotidandir... – deb baland ovoz bilan gapira boshladi Persikov. U gapirarkan, Bronskiyga emas, balki minglab tinglovchilar turgandek faraz qilingan allaqayoqqa koʻzini tikkan edi... – Ha, qirgʻovullar oilasiga mansub bu parrandalarning boshlarida

go'shtdor toj, pastki jag'lari ostida ikkitadan sirg'a bo'ladi... hm... lekin ba'zilarida, bag'baqa ostida faqat bittadan sirg'a bo'lishi ham mumkin... Xo'sh, yana nimalarni aytsam ekan. Qanotlari kalta va yoysimon. Dumlari o'rtacha uzunlikda, qisman pog'onali va hatto tomsimon desam ham bo'ladi, qanotining o'rta patlari o'roqqa o'xshab qayrilgan... Pankrat, ko'rgazma xonasidan 705-raqamli tasvirni buyoqqa olib kel... xo'rozning qirqma tasvirini... Darvoqe, uni ko'rishingiz shart emas-a?.. Pankrat, tasvirning keragi yo'q... Takror aytaman, men mutaxassis emasman, yaxshisi, Portugalovning oldiga boring. Xo'-o'-sh, shaxsan men yovvoyi tarzda yashovchi tovuqlarning oltita zotini bilaman... hm... Portugalov ko'proq biladi... Ular Hindistonda, Malayya orollarida bo'ladi. Masalan, banki xo'rozi yoki Kazintuni olaylik, bular Himolay tog'i adirlarida, Hindistonning hamma yerida, Assomda, Birmada yashaydilar... Bigizdumli xo'roz yoki boshqacha qilib aytganda, Hallus Varius Lombokda, Sumbavada va Floresda uchraydi. Yava orolida esa, Hallus Eneus deb yuritiluvchi g'oyat ajoyib xo'roz bor, Hindistonning janubi sharqida benihoya chiroyli Zonnerat xo'rozini tavsiya qilishlari mumkin... Men sizga uning suratini keyin ko'rsataman. Endi Seylon oroliga kelsak, u yerda biz Stenli xo'rozini uchratishimiz mumkinki, bu xo'roz dunyoning boshqa hech bir yerida yashamaydi.

Bronskiy ko'zlarini baqraytirib o'tirarkan, tinmay tirillatib yozardi.

– Yana nimalarni so'zlab beray?

– Men yana tovuqlar kasali haqida biron nima eshitsam devdim, – ohista pichirlab dedi Alfred.

– Hm, men mutaxassis emasman... siz, yaxshisi, Portugalovdan so‘rang... Lekin, aytishim ham mumkin... masalan, lentasimon gijja, so‘rg‘ich qurtlar, qichima kanasi, temiratki, qush kanasi, tovuq biti yoki patxo‘r burgalar, tovuq va bosi, tomoqdagi shilliq pardaning bo‘g‘ma kasali oqibatida yallig‘lanishi... Pnevkomkompoz, sil, tovuq qo‘tiri... yana ancha-muncha dardlar... (Persikovning ko‘zlaridan yalt-yalt uchqun chaqnardi)... masalan, zaharlanish, quturish dardi, shish, ingliz kasali, sariq kasal, bod. Axorion Shenlyayning teri kasalligi... bu juda alomat kasal. Bu dardga chalingan tovuqlarning tojida mog‘orni eslatuvchi mayda dog‘lar paydo bo‘ladi...

Bronskiy guldor dastro‘moli bilan peshanasidagi terni artdi.

– Ayting-chi, professor, hozirgi yuz bergan ofatga, sizningcha, nima sabab bo‘ldiykin?

– Qanday ofatni aytyapsiz?

– Iye, hali o‘qiganingiz yo‘qmi, professor? – deb ajablendi Bronskiy va portfelidan g‘ijimlangan „Izvestiya“ gazetasini chiqardi.

– Men gazeta o‘qimayman, – deb javob qildi Persikov va qovog‘ini solib oldi.

– Nega endi o‘qimaysiz, professor? – muloyim ohangda so‘radi Alfred.

– Negaki gazetada qayoqdagi bema‘ni narsalarni yozishadi, – o‘ylab o‘tirmay shartta javob qildi Persikov.

– Nega unday deysiz, professor? – mayin pichirlab gazetani yoydi Bronskiy.

– Nima u? – deb so‘radi Persikov va hatto o‘rnidan turib ketdi. Endi Bronskiyning ko‘zlarida shodlik uchqunlari chaqnay boshladi. U gazeta

sahifasining bir boshidan ikkinchi boshigacha yirik harflar bilan yozilgan: „Respublikada tovuq o‘lati“ nomli sarlavha ostiga loqlangan tirnog‘i bilan chizib, uni professorga uzatdi.

– Nima-a? – deb so‘radi Persikov ko‘zoynagini peshanasiga ko‘tarib qo‘yarkan...

VI BOB

1928-YILNING IYUNIDA MOSKVA

Shahar charog‘on edi, chiroqlar raqs tushar, dam o‘chib, dam yonardi. Avtobuslarning oq fonuslari, tramvaylarning yashil chiroqlari Teatr maydonini gir aylanib o‘tardi, sobiq „Myur va Meriliz“ ustiga qurilgan o‘ninchi qavat tepasida rang-barang elektr chiroqlaridan hosil bo‘lgan ayolning og‘zidan rang-barang harflar bitta-bittadan otilib chiqib, „ishchi krediti“ degan so‘zlar hosil bo‘lar edi. Katta teatr ro‘parasida, doira bog‘chadagi suvi turfa rang bo‘lib otilib turgan favvora atrofi odamlar bilan gavjum. Katta teatr tomiga o‘rnatilgan ulkan karnay esa tinmay vag‘illardi:

– Lefortovo veterinariya institutida olib borilgan tovuq o‘latiga qarshi emlash juda yaxshi natija berdi. Tovuqlar o‘limi... miqdori bugungi kun hisobida, ikki baravar kamaydi...

Keyin karnaydan chiqayotgan ovoz ohangi o‘zgardi, bir nima irillaganday bo‘ldi, teatr uzra yashil chiroq shu‘lasi dam o‘chib, dam yondi-da, karnay do‘rillagan hazin ovoz bilan gapida davom etdi:

– Tovuq o‘latiga qarshi kurashish uchun sog‘liqni saqlash xalq komissari, yer ishlari xalq ko-

missari, chorva mudiri o'rtiq Ptaxa-Porosyuk, professorlar – Persikov va Portugalov... hamda o'rtiq Rabinovichlardan iborat favqulodda komissiya tuzildi... Tovuq o'lati... – derdi karnay, – intervensiyaning yana bir urinishi... – karnay ovozi aks-sado berib, xuddi qashqirdek goh xaxolar, goh ingrardi.

Teatr tor ko'chasi, Neglinnaya va Lubyanka ko'chalari oq va binafsharang shu'lalar lentasi bilan yoritilgan, har yer-har yerda chiroqlar porlar, avtomobil signallari quloqni qomatga keltirar, yo'ldan chang burqsib ko'tarilardi. Odamlar to'p-to'p bo'lishib, devorlardagi katta-katta taxtalarga yopishtirilgan va reflektorlarning qizil shu'lasini bilan yoritilgan e'lonlar oldida uymalashardilar:

„Aholining tovuq go'shti va tuxumini iste'mol qilishi qat'iy man qilinadi. Bunday molni bozorga olib chiqib sotishga uringan chakana savdogarlar jinoiy javobgarlikka tortilib, butun mol-mulki musodara qilinadi. Tuxumi bor barcha grajdanlar, zudlik bilan o'z tuxumlarini rayon militsiya bo'limiga topshirishlari shart“.

„Ishchi Gazetasi“ redaksiyasining tomiga o'rnatilgan ekranda tovuqlarning tog'-tog' uyulgan jasadlari, alomat harakat qilib, har yoqqa uchqunlar chaqnatib, rezina ichaklardan shu tovuqlar to'piga yermoyi purkayotgan och yashil rangdagi o't o'chiruvchilar namoyish qilinardi. Keyin ekranda qip-qizil alanga to'liqini paydo bo'ldi, jonsiz tutun burqsib bo'lak-bo'laklarga ajrala boshladi, shunda elektr chiroqlaridan „Xodinka maydonida tovuq jasadlarining yondirilishi“ degan alangali yozuv vujudga keldi.

Kuniga ikki marta – tushlik va kechlik paytida tanaffusga chiqib, tungi soat uchgacha savdo qiluvchi magazinlarning ko'zni qamashtirgudek charog'on vitrinalari orasida „Tuxumlar. Sifatiga kafolat beriladi“ deb yozilgan va taxtalar bilan taqa-taq berkitib tashlangan oynalar so'qir tynukka o'xshab ko'rinardi. Dam-badam „Moskva sog'liqni saqlash bo'limi. Tez yordam“ deb yozilgan mashinalar vahimali chinqirgancha og'irkarvon avtobuslardan o'zib ketar, ko'cha harakatini nazorat qilayotgan militsionerlar yonidan shipillab o'tardi.

– Yana bittasi palag'da tuxum yeb zaharlanganga o'xshaydi, – degan shivirlashlar eshitlardi olomon orasida.

Pyotr rastasi joylashgan yerda yashil va to'q sariq chiroqlar bilan yoritilgan olamga mashhur „Ampir“ restorani porlab turar, restoran ichidagi ko'chma telefonlar o'rnatilgan stolchalarda likyor to'kilib dog' bo'lgan karton qog'ozlarga: „Farmoyishga ko'ra – quymoq yo'q. Yangi ustritsalar tirilgan“ deb yozib qo'yilgan edi.

Xitoy fonuslari miltirab yonayotgan Ermitajda ko'zni qamashtirgudek yaraqlagan estrada sahnasida kuplet ijro etuvchi artistlar Shrams bilan Karmanchikovlar shoirlardan Ardo bilan Arguyevlar yozgan qo'shiqlarni ijro etib, o'yinga tushishardi:

*Oh, oyijon, qandoq qilay
Endi tuxumsiz?..*

Marhum Vsevolod Meyerxold nomidagi teatr (ma'lumki, u 1927-yilda, Pushkinning „Boris Godunov“ pyesasini sahnalashtirayotgan paytda

ustiga havoza qulab halok bo'lgan edi) o'zining turfa rang elektr chiroqlari yordamidagi harakatlanuvchi afishasida yozuvchi Erendorgning „Tovuq o'lati“ nomli pyesasini Meyerxoldning shogirdi, respublikada xizmat ko'rsatgan rejissor Kuxterman tomonidan sahnalashtirilganini xabar qilardi. Teatrning yonidagi Akvarium reklama chiroqlarini tovlantirib, yarim yalang'och ayol badanini ko'z-ko'z qilib, yam-yashil estradada yozuvchi Lenivsevning bugungi kun mavzuyida yozilgan „Tovuq bolalari“ nomli sahnalashtirilgan tomoshasini guldiros qarsaklar ostida namoyish qilardi. Tverskaya ko'chasidan esa ustiga yaltiroq plakatlari o'rnatilgan, tumshug'ining ikki tomoniga fonuschalar osilgan sirk xo'tiklari turnaqator tizilib borardi. Korsh teatrida Rostanning „Shantakler“ pyesasi qayta tiklanayotgan edi.

Gazetafurush bolalar avtomobillar orasida zir yugurib, ovozlarning boricha chinqirishardi:

– Mudhish yerosti topilmasi. Polsha mudhish urushga tayyorlanmoqda... Professor Persikovning mudhish tajribalari...

Sobiq Nikitin sirkining go'ng hidi anqib turgan jigarrang bilqillagan sahnida rangi murdanikidek oppoq masxaraboz Bom katak kiyimi havo bilan shishirilgan baq-baqaloq Bimga berdi:

– Nimaga bunchalik xomushligingni bilaman.

– Nimaga ekan? – chiyillab so'rardi Bim.

– Nimaga desang, yerga ko'mib yashirib qo'ygan tuxumlaringni 15-bo'lim militsiyasi topib oldi.

– Ha-ha-ha-ha, – deb butun sirk shunday xandon tashlab kulardiki, bundan odamning eti jimirlab ketar, sirkning ko'hna gumbazi ostidagi o'rgumchak inini eslatuvchi trapetsiyalar silkinardi.

– A-ap, – deb ovozlarning boricha chinqirishardi masxarabozlar, shunda oyoqlari kelishgan g‘oyatda dilbar ayol chiroyli bir oq otni minib, sirk sahniga otilib chiqardi.

Kutilmaganda dovrug‘i olamga taralib, ruhi ko‘tarilgan Persikov, yolg‘iz o‘zi hech kimga qaramay, hech kimni payqamay, odamlarning turtkilariga ham, fohishalarning chorlovchi muloyim ovozloriga ham parvo qilmay, to‘g‘ri manej yaqinidagi chiroqli soat tomon ketib borardi. U o‘z xayoliga berilib, atrofga qaramay borarkan, birdan eskicha bichimda kiyingan g‘alati bir odamga urilib ketdi: professorning barmoqlari u odamning kamariga osilgan to‘pponchanning dag‘al g‘ilofiga yomon urilgandi.

– Eh, la‘natlar bo‘lsin, – deb chiyilladi Persikov. – Kechiring.

– Kechirdim, – deb javob qildi bu to‘qnash kelgan odam xunuk ovoz bilan, so‘ng ular bo‘tqadek qaynayotgan olomon orasida, bir amallab bir-birlaridan ajralishdi. Keyin, professor Prechistenkaga – uyiga ketayotib, bu voqeani mutlaqo unutib yubordi.

VII BOB

ROKK

Lefortovoda o‘tkazilgan veterinariya emlashlari haqiqatan ham yaxshi samara berdimi, Samarada uyushtirilgan to‘suvcchi otryad omilkorlik qildimi, Kaluga va Voronejda tuxum xarid qiluvchilarga nisbatan ko‘rilgan keskin choralar yaxshi natija berdimi, Moskvadagi favqulodda komissi-

ya muvaffaqiyatli ishladimi – maʼlum emas, lekin shu narsa aniq maʼlumki, Persikovning Alfred bilan tovuqlar masalasida oxirgi marta uchrashganidan keyin ikki hafta vaqt oʻtgach, respublikalar Ittifoqida tovuqlar mutlaqo qirilib bitgan edi. Uyezd shaharlaridagi baʼzi bir hovlilarda sochilib yotgan tovuq patlari kishining xoʻrligini keltirardi, kasalxonalarda esa, ham qon aralash ichi ketib, ham qusib yotgan ochofat bemorlarning eng oxirgilari tuzala boshlagan edi. Shukrki, odamlar oʻlimi butun respublikada mingdan oshmadi. Katta tartibsizliklar ham yuz bermadi. Toʻgʻri, Volokolamskda bir „paygʻambar“ paydo boʻlib, tovuqlarga oʻlat keltirgan komissarlardan boshqa hech kim emas, deb vaʼz qila boshlagan edi, ammo unchalik eʼtibor qozonolmadi. Volokolamsk bozorida xotinlarning qoʻlidan tovuqlarini tortib ola boshlagan bir nechta militsionerni doʻpposlashdi, yana mahalliy pochta-telegraf boʻlimining oynasini sindirishdi. Lekin Volokolamskning uddaburon maʼmurlari darhol buning chorasini koʻrishdi, natijada, birinchidan, „paygʻambar“ oʻz faoliyatini toʻxtatdi, ikkinchidan, telegraf boʻlimi derazasiga oyna solindi.

Oʻlat shimolda Arxangelsk va Syumkin qishlogʻigacha borib, oʻsha yerda oʻz-oʻzidan toʻxtadi, zero undan u yogʻiga boradigan joy yoʻq edi: maʼlumki, Oq dengizda tovuqlar yashamasdi. Shuningdek, oʻlat sharqda Vladivostokka borib ham taqqa toʻxtadi, chunki undan u yogʻi okean edi. Uzoq janubda bu ofat Oʻrdubod, Julfa va Qorabuloqning jazirama dashtlarigacha yetib borib hovuridan tushdi va barham topdi. Gʻarbda esa rosa Polsha va Ruminiya chegarasiga borganda taqqa toʻxtab, hammani hayron qoldirdi. U yoq-

larning iqlimi boshqachami yoki qo'shni davlatlar tomonidan ko'rilgan chegaradagi ehtiyotkorliklari ta'sir etdimi, har holda, o'latning chegaradan nariga o'tmagani aniq. Chet el matbuoti tarixda hech qachon bo'lmagan bunday o'lat haqida katta shov-shuv ko'tarib, qizg'in muhokama yurita boshladi, holbuki, sovet respublikalari hukumati hech qanday shov-shuv ko'tarmay, g'ayrat-shijoat bilan ishlardi. Tovuq o'latiga qarshi kurashuvchi favqulodda komissiya yangi favqulodda uchlik komissiyasi bilan to'ldirildi, shundan keyin, o'n olti o'rtoqdan tashkil topgan bu yangi kollektiv, respublikada tovuqchilik xo'jaligini barpo qiluvchi va yuksaltiruvchi komissiya deb atala boshladi. „Dobrokur“, ya'ni „Ko'ngilli tovuqshunoslar“ tashkilotiga asos solinib, unga o'rtoq Persikov bilan o'rtoq Portugalovlar faxriy rais etib saylandilar. Gazetalarda bu o'rtoqlarning portretlari va portretlar ostida „Chet eldan ko'plab tuxum xarid qilamiz“ va „Janob Yuz tuxum tayyorlash tadbirini barbod qilmoqchi“, degan sarlavhalar paydo bo'la boshladi. Jurnalist Kolechkin achitib yozgan feleton butun Moskvaga ovoza bo'ldi. Feleton: „Bizning tuxumimizga ko'z olaytirmang, janobi Yuz – tuxum o'zingizda ham bor“, degan so'zlar bilan tugardi.

Keyingi uch hafta ichida professor Persikov juda qiynaldi, uning ishi boshidan oshib ketgan edi. Yuz bergan tovuqlar ofati uning faoliyatini izdan chiqarib yuborgan va yelkasiga ikki hissa ko'proq vazifa yuklagan edi. U har kuni kechqurun allamahalgacha tovuq komissiyasi majlislarida ishlar, vaqti-vaqti bilan esa goh Alfred Bronskiy bilan, goh yasama oyoqli baqaloq muxbir bilan uzundan uzoq suhbat qurishga majbur

bo'lardi. Bundan tashqari, u professor Portugalov, privat-dotsent Ivanov hamda Borngartlar bilan birgalikda tovuqlarni yorib, zarrabin ostida o'lat batsillasini qidirdi, hattoki u uch kun kechqurun o'tirib, naridan beri „O'latga chalingan tovuqlarda jigarning o'zgarishi“ degan kichkina risola ham yozib tashladi.

Persikovning tovuq sohasidagi ishi sustlik bilan borardi, buning sababi bor edi, albatta – uning miyasi tovuq ofati tufayli hozircha to'xtab qolgan eng muhim va asosiy ish bilan, ya'ni qizil nurning faoliyati bilan band edi. Persikov shundoq ham yarimta bo'lib qolgan sog'lig'ini ishdan chiqarib, vaqtni uyqu va ovqatlanish hisobiga tejab, ba'zida Prechistenkadagi uyiga ham bormay, shu yerda, institutdagi xonaga qo'yilgan kleyonka jildli divanda uxlab qolib, kamera va zarrabin oldida kechasi bilan tinmay g'ivirsib chiqardi.

Iyulning oxiriga borib ma'muriyatning qistovlari biroz pasaydi. Yangicha nom olgan komissiyaning ishi to'g'ri izga tushdi, shunda Persikovda ham o'zining to'xtab qolgan ishiga qaytish imkoni tug'ildi. Zarrabinlarga yangi preparatlar o'rnatildi, nur yuborilgan kamerada baliq va qurbaqalarning uvildirliqlari afsonaviy tezlikda voyaga yeta boshladi. Maxsus buyurtma bo'yicha ishlangan oynalar Kenigsbergdan aeroplanda olib kelindi va iyulning oxirgi kunlari Ivanovning nazorati ostida mexaniklar ikkita yangi katta-katta kamera yasashdi. Bu kameralarda nurning kengligi, boshlanishida – papiros qutisichalik, oxirida – bir metrga yetgan edi. Quvonchdan terisiga sig'magan Persikov qo'llarini bir-biriga ishqab, qandaydir mavhum va murakkab tajribaga hozirlik ko'ra

boshladi. Birinchi navbatda, u telefonda maorif xalq komissari bilan kelishib oldi, telefon go'shigidan vaqillagan ovoz bilan, har qancha yordam kerak bo'lsa, biz tayyormiz, degan mazmunda g'oyat muloyim so'zlar eshitildi, keyin olim, yana telefon orqali oliy komissiya qoshidagi chorvachilik bo'limi mudiri o'rtoq Ptaxa-Porosyukni so'radi. Ptaxa Persikovga g'oyat samimiy iltifot ko'rsatdi. Gap chet elliklarning professor Persikovga berayotgan katta buyurtmasi to'g'risida borardi. Ptaxa telefonda hozirning o'zidayoq Berlin bilan Nyu-Yorkka telegramma yuborajagini aytdi. Shundan keyin Kremldan qo'ng'iroq qilishib, Persikovdan hol-ahvol so'rashdi, salobatli va muloyim bir ovoz, sizga avtomobil kerak emasmi, deb so'radi.

– Yo'q, tashakkur. Men tramvayda yurishni afzal ko'raman, – deb javob qildi Persikov.

– Nega endi? – deb so'radi notanish ovoz.

Umuman, Persikov bilan hamma yo ehtirom va hayrat bilan, yo go'dakka yuzlanayotgandek muloyim jilva bilan gaplashardi.

– Tramvay tezroq yuradi, – deb javob qildi Persikov, shundan keyin jarangdor yo'g'on ovoz telefon orqali:

– Hay, ixtiyoringiz, – dedi.

Oradan yana bir hafta o'tdi, endi Persikov e'tibordan qolayotgan tovuqlar masalasidan tobora ko'proq uzoqlashib, butun vujudi bilan nurni o'rganishga kirishdi. Tunlarni bedor o'tkazgani va qattiq charchaganidan uning kallasi xuddi tiniq va hovol bo'lib qolgandek ravshan edi. Uning ko'zi atrofidagi qizil halqalar hech o'chmas, deyarli har kecha u institutda tunab qolar edi. Bir marta u

Prechistenka ko'chasidagi Sekubuning¹ ulkan zalida o'zi kashf etgan nur va uning tuxumhujayraga ta'siri haqida ma'ruza qilish uchun zoologik makonini tark etdi. Bu darvishtabiat olimning ulkan zafari bo'ldi. Gulduros qarsaklardan majlislar zalining shiftidan bir nimalar to'kila boshladi, pishillab yonayotgan yoyli trubkalar Sekubu ahlining qora smoking²larini va ayollarning oppoq ko'ylaklarini yoritardi. Sahnaga o'rnatilgan minbar yonidagi sathi oynaband stolda, kattaligi mushukdek keladigan qurbaqa laganda hansirab, bo'zarib o'tirardi. Sahnaga xatlar otishardi. Xatlarning yettitasi ishqiy maktublar bo'lib, Persikov ularni darhol yirtib tashladi. Sekubu raisi olimni ta'zim qilish uchun sahnaga zo'rg'a olib chiqdi. Persikov g'ijinib-g'ijinib zalga ta'zim qildi, uning qo'llari terlab ho'l bo'lgan, qora galstugining tuguni qiyshayib chap qulog'ining tagiga borib qolgan edi. Uning qarshisida yuzlab za'faron yuzlar va erkaklarning oppoq manishka³lari, xuddi tuman orasidan ko'ringanday g'ira-shira ko'zga tashlanardi, shu payt birdan bir pistoletning sariq g'ilofi lip etib ko'rindi-yu, shu zahoti oq ustun orqasiga o'tib ko'zdan g'oyib bo'ldi. Persikov uni elas-elas ko'rdi va shu onning o'zida unutib yubordi. Lekin dokladdan keyin uyga o'tlanib, qirmizi rang gilam to'shalgan zinadan tushib borayotganda birdan o'zini lohas his qila boshladi. Ko'z oldi bir lahzaga qorong'ilashib, dahlizdagi porlab turgan qandilni zulmat chulg'agandek bo'ldi, Persikovning yuragi g'ashlanib, ko'ngli aynidi... Dimog'iga kuyindi hidi

¹ *Sekubu* (qisqartma so'z) – Olimlar turmushini yaxshilovchi markaziy komissiya.

² *Smoking* – qaytarma shoyi yoqali qora kastum.

³ *Manishka* – erkaklar ko'ylagining qadama ko'krak qismi.

kirgandek, bo'ynidan shilimshiq, qaynoq qon oqib tushayotgandek bo'ldi... Shunda professor titroq qo'llari bilan zina panjarasini mahkam changal-lab oldi.

– Ko'nglingiz behuzur bo'lyaptimi, Vladimir Ipatich? – degan hayajonli ovozlar eshitildi ham-ma yoqdan.

– Yo'q, yo'q, – deb javob qildi Persikov o'zini tutib olarkan, – shunchaki, charchaganman... ha... Mumkin bo'lsa, bir stakan suv bersanglar.

* * *

Avgustning quyosh charaqlagan kuni edi. Le-kin quyosh professorning ishiga xalal berardi, shuning uchun deraza pardalari tushirilgan edi. Egiluvchan oyoqli nurqaytargich har xil asboblar va shishalar qalashib yotgan oynavand stolning bir qismiga bir tutam o'tkir shu'la tushib turar-di. Butunlay holdan toygan Persikov aylanuvchi kursining suyanchig'iga yastanib papiros chekar-kan, charchash oqibatida murdanikidek so'ngan, ammo mamnun ko'zlari bilan kameraning qiya ochiq eshigiga tutun orasidan tikilardi, u yerdaga bir tutam qizil nur xonaning shundoq ham dim va badbo'y havosini oz-ozdan isitardi.

Eshik taqilladi.

– Ha, nima? – deb so'radi Persikov.

Eshik ohista g'ychillab ochilib, Pankrat kirdi. U qo'llarini yoniga tushirdi-da, bu ilohiy zot qar-shisida qo'rquvdan bo'zarib shunday dedi:

– U yerda, janob professor, Rokk turipti. Sizni so'rab kelibdi.

Olimning chehrasida jilvaga o'xshash bir ni-shona paydo bo'ldi. U ko'zlarini suzib turib dedi:

– Bu qiziq. Lekin men bandman.

– U kishi, hukumat qog‘ozi bilan Kremldan keldim, deyaptilar.

– Rok qog‘oz bilan kelibdi? Noyob uyg‘unlik, – dedi Persikov va ilova qildi: – Qani, chaqir-chi uni bu yoqqa.

– Xo‘p bo‘ladi, – deb javob qildi Pankrat va xuddi ilondek „ship“ etib chiqib ketdi.

Bir daqiqadan keyin eshik yana g‘iychillab, ostonada bir odam paydo bo‘ldi. Persikov aylanuvchi kursini g‘ijirlatib mehmon tomonga yelkasi osha o‘grildi-da, unga ko‘zoynagi ustidan tikilib qoldi. Persikov hayotdan juda uzoq odam edi, uni hech nima qiziqitmas edi, lekin shunday bo‘lishiga qaramay, hozir tashrif buyurgan mehmonning asosiy va eng muhim xususiyatlari uning ko‘ziga yalt etib tashlandi. Kelgan odam alomat tarzda eskicha kiyingan edi. Uning libosi 1919-yildagi modaga juda ham mos tushgan bo‘lardi. 1924-yilda, aniqrog‘i, yil boshida, bu kiyim-boshga chidasa bo‘lardi, ammo 1928-yilda u mutlaqo zamonga qovushmayotgan edi. Proletariatning eng qoloq qismi, masalan, nonvoylar ham pidjak kiya boshlagan, 1924-yilning oxirlaridayoq modadan qolgan eskicha bichimdagi kastum-french Moskvada kamdan kam uchraydigan hozirgi paytda, bu mehmon egniga ikki yoqlama tugmalanuvchi kurtka, yashil shim, oyog‘iga bog‘ichli botinka kiyib, ustidan paytava o‘ragan, yoniga esa sariq rangdagi pachoq g‘ilofda eski andozadagi beso‘naqay pistolet-mauzer osib olgan edi. Uning chehrasi Persikovga, shuningdek, qolgan hammaga ham juda yoqimsiz bo‘lib tuyuldi. Bu odamning bit ko‘zlari tevarak-atrofga taajjublanib va ayni paytda qat‘iy ishonch bilan boqardi, uning tovoni yassi kalta oyoqlari, men

bezbetman, deytogandek bo'lardi. Ustarada olingan soqol-mo'ylovining o'rni ko'karib ketgan edi. Persikov uni ko'rgan zahoti xo'mrayib oldi. U o'zi o'tirgan kursini jahl bilan g'ijirlatib turib, kelgan odamga endi ko'zoynagi osha emas, balki ko'zoynagi orqali tikildi.

– Qog'oz olib keldingizmi? Qani u? – deb so'radi professor.

Mehmon, chamasi, bu yerda ko'rgan narsalaridan hayratda edi. Umuman, bu odam xijolat bo'lish nimaligini bilmas edi, ammo hozir esankirab qoldi. Uning bit ko'zlari ko'proq shiftga borib tiralgan baland kitob javonda qavat-qavat qalashib yotgan kitoblarga, undan keyin, turgan gapki, kameralarga va ulardagi qalin shisha orqali kattalashib, do'zax o'ti singari miltillab yonayotgan to'q qizil nurga hayrat bilan tikilib qolgan edi. Ninaning uchidek o'tkir nur chiqarayotgan reflektor yonida nimqorong'i joyda aylanuvchi kursida o'tirgan Persikovning o'zi ham xiyla antiqa va ulug'vor qiyofa kasb etgan edi. Mehmon g'urur aralash ehtirom uchqunlari porlab turgan ko'zlarini olimga qadadi, ammo qog'oz uzatish o'rniga dedi:

– Men Aleksandr Semyonovich Rokk bo'laman.

– Xo'sh? Nima bo'пти?

– Meni namunali „Qizil Nur“ sovxoziga boshliq etib tayinlashdi, – deb izohladi u.

– Xo'sh?

– Mana, sizning oldingizga maxfiy topshiriq bilan keldim, o'rtoq.

– O, bu qiziq gap. Faqat, mumkin bo'lsa qisqaroq.

Mehmon kamzulining tugmalarini yechib, oliy nav qalin qog'ozga bosilgan buyruqni chiqardi va

uni Persikovga uzatdi. Keyin, taklifni kutib o'tirmay, aylanuvchi kursiga o'tirdi.

– Stolni turtmang, – dedi Persikov nafrat bilan.

Mehmon cho'chib ketib yoniga o'girildi, stolning narigi boshidagi qorong'i va zax tuynukda qandaydir bir jonzotning o'lik ko'zlari xuddi zumrad toshdek porlab turardi. Bu ko'zlar odamning badanini jimirlatib yuborardi.

Persikov qog'ozni o'qib bo'lgani hamono o'rnidan turib ketib, telefonga tashlandi. Oradan bir lahza vaqt o'tar-o'tmas, go'shakka jig'ibiyroni chiqib, bidirlab gapira boshladi:

– Kechirasiz... Men hech narsaga tushunolmay qoldim... Nega axir? Men... mening roziligim, maslahatimsiz... Axir u hamma narsani ostin-ustun qilib yuboradi-ku, azbaroyi shifo...

Bu so'zlarni eshitgan mehmonning ko'ngli ranjib, o'tirgan yerida professor tomonga burildi.

– Kechiras-s, – deb gap boshladi u, – men sov-xoz rahb...

Lekin Persikov unga ko'rsatkich barmog'ini siltab, gapini davom ettirdi:

– Kechirasiz, men tushunolmay qoldim... Men, baribir, qat'iyan qarshiman... Tuxumlar ustida tajriba o'tkazishlariga rozilik berishdan bosh tortaman... To oldin o'zim sinab ko'rmagunimcha...

Telefon go'shagidan kimningdir vaqirlovchi ovozi va nimaningdir to'qillashi eshitildi. U ovozning xuddi go'dak bolani yupatayotgandek ko'ngilchan ekanligi hatto uzoqdan ham sezilib turardi. Nihoyat, g'azabdan qip-qizarib ketgan Persikov trubkani „shaq“ etib ildi va telefon yonidagi devorga qarab:

– Yetar, qo'limni yuvib qo'ltig'imga urdim, – dedi.

Keyin stolga o'g'rib, u yerda yotgan qog'ozni oldi-da, uni ko'zoynagi osha yuqoridan pastga, so'ng ko'zoynagi orqali pastdan yuqoriga o'qib chiqib, birdan:

– Pankrat! – deb chinqirdi.

Pankrat opera sahnasiga o'ziyurar narvonda ko'tarilgan artistdek, birdan ostonada paydo bo'ldi. Persikov unga o'g'rib qaradi-da, baqirib berdi:

– Qorangni o'chir, Pankrat!

Pankrat ham aslo ajablanmay ko'zdan g'oyib bo'ldi.

Keyin Persikov mehmon tomonga o'girilib gapira boshladi:

– Marhamat qilsinlar... Itoat etishga majburman. Menga nima? Uning qizig'i ham yo'q men uchun.

Professor mehmonni xafa qilishdan ham ko'ra, ko'proq hayron qoldirdi.

– Kechirass, – deb gap boshladi u, – axir siz, o'rtoq..

– Nega hadeb „o'rtoq, o'rtoq“ deyaverasiz?.. – deb to'ng'illadi o'shshaygan Persikov va jim bo'lib qoldi.

Rokkning chehrasida „Yo tovba“, degan fikr aks etdi.

– Kechi...

– Gap bunday, marhamat qilib eshiting, – deb uning so'zini bo'ldi Persikov. – Mana bu yoy shari. Siz okulyarni harakat qildirish yo'li bilan, – deb Persikov fotografiya apparatiga o'xshab ketuvchi kameraning qopqog'ini „shaq“ etib yopdi, – hamda obyektivlarni u yoq-bu yoqqa surish oqibatida nur tutamini olishingiz mumkin; mana 1-raqamli obyektiv... bu ko'zgu 2-raqamli, – Persikov nurni o'chirib, yana yoqdi, – kameraning mana shu as-

best poliga xohlagan narsangizni qo'yib, nur yordamida tajriba o'tkazishingiz mumkin. Nihoyatda jaydari ish, shunday emasmi?

Bu bilan Persikov piching otib, o'z nafratini izhor qilmoqchi edi, ammo porlab turgan bit ko'zlarini kameraga qadagan mehmon uning niyatini fahmlamadi.

– Faqat ogohlantirib qo'yay, – deb gapida davom etdi Persikov, – qo'lni nurga tutish aslo mumkin emas, chunki mening kuzatuvimga qaraganda, bu nur epiteliy¹ to'qimasini tez o'stira boshlaydi... lekin u to'qimalar zararlimi, yo'qmi – men hali aniqlaganimcha yo'q.

Bu gapni eshitgan mehmon shosha-pisha qo'llarini orqasiga yashirarkan, kepkasini tushirib yubordi va ayni paytda, professorning qo'llariga nazar tashladi. Persikovning qo'llarini yod kuydirgan, o'ng qo'lining kafti esa bint bilan bog'langan edi.

– O'zingiz-chi, professor?

– Siz Kuznetskiy most ko'chasiga borib Shvabening do'konidan rezina qo'lqop sotib olishingiz mumkin, – dedi professor g'ijinib. – Buning tashvishini qilish endi mening ishim emas.

Shu gapdan keyin Persikov mehmonga xuddi lupa orqali qaraganday tikildi:

– Qayoqdan keldingiz o'zi? Umuman... nima uchun aynan siz?..

Mana endi Rokk chinakamiga xafa bo'ldi.

– Kechirass...

– Avvalo, buning nimaligiga tushunib olish kerak, axir... Nega endi siz bu nurga yopishib oldingiz?..

¹ *Epiteliy* – odam, hayvon va o'simlik a'zolarini sirdan o'rab turuvchi to'qima.

- Chunki bu eng muhim ahamiyatga molik ish...

- A-ha. Eng buyuk deng? Unday bo'lsa... Pankrat!

Pankrat kirdi.

- Shoshma, oldin o'ylab ko'ray.

Pankrat itoatkorlik bilan g'oyib bo'ldi.

- Men, - dedi professor, - bir narsaga tushunmayapman: bunchalik shoshmashosharlikning va maxfiylikning nima hojati bor?

- Siz, professor, meni halitdan esankiratib qo'yyapsiz, - deb javob qildi Rokk, - axir o'zingiz bilasiz-ku: tovuqlar bitta qolmay qirilib ketdi.

- Nima bo'пти shunga? - deb baqirdi Persikov, - nima, siz ularni bir zumda tiriltirmoqchimisiz? Nega endi kelib-kelib, hali yaxshi o'rganilmagan nurdan foydalanmoqchisiz buning uchun?

- O'rtoq professor, - deb javob qildi Rokk, - azbaroyi shifo, meni chalg'itib yuboryapsiz. Ayt-dim-ku sizga, biz o'z mamlakatimizda tovuqchilik xo'jaligini tiklashimiz kerak deb. Nega desangiz, chet elda biz haqimizda har xil yaramas gaplarni yozib yotishibdi. Ha.

- Yozishsa yozishaversin...

- Be, qo'ysangiz-chi, - deb mavhum javob qildi Rokk va boshini chayqab qo'ydi.

- Men bir narsani bilmoqchi edim: tuxumdan tovuq o'stirib chiqarish kimning miyasiga kela qoldi o'zi...

- Mening miyamga, - deb javob qildi Rokk...

- Ihi... Shunaqa deng... Xo'sh, nega endi - bil-sak bo'ladimi? Nurning xususiyatlari haqida qa-yoqdan eshita qoldingiz?

- Men dokladingizni eshitdim, professor.

– Men hali tuxumlar bilan tajriba oʻtkazganim yoʻq... Endi hozirlanayotgan edim.

– Azbaroyi Xudo, tajriba yaxshi chiqadi, – ishonch va samimiyat bilan dedi birdan Rokk, – siz topgan bu nur shunaqangi zoʻrki, uning yordamida joʻjalar u yoqda tursin, hatto fillarni ham oʻstirish mumkin.

– Menga qarang, – dedi Persikov, siz zoolog emasmisiz mabodo? Yoʻqmi? Afsus... Sizdan juda dangalchi eksperimentator chiqqan boʻlardi... Ha... lekin siz bu qaltis ishda... muvaffaqiyatsizlikka uchrashingiz mumkin... faqat mening vaqtimni olganingiz qoladi...

– Biz kameralaringizni qaytarib beramiz. Nima deysiz?

– Qachon?

– Mana, joʻjalarning birinchi toʻpini ochirib olay...

– Siz qatʼiy ishonch bilan gapiryapsiz. Juda soz, Pankrat.

– Men oʻz odamlarim bilan kelganman, – dedi Rokk, – soqchilarim ham bor...

Shu kuni kechga borib Persikovning kabineti huvullab qoldi... Stollar ustida hech vaqo qolmagan edi. Rokkning odamlari katta kameralarning uchalasini ham olib ketishdi, professorga oʻzi birinchi marta tajriba boshlagan kichkina kamera qoldi.

Iyul oftobi botib, qosh qoraya boshladi, institutni zulmat qamrab, uning yoʻlaklaridan oqa boshladi. Kabinetdan bir meʼyorda yurgan oyoq tovushi eshitilardi – Persikov chiroqni yoqmay katta xona ichida eshik bilan deraza oraligʻida u yoqdan bu yoqqa yurayotgan edi... Juda ajabtovur hol: bu oqshom institutdagi odamlarni ham, jo-

nivorlarni ham negadir noxush kayfiyat chulg'ab olgan edi. Baqalarning bugungi konserti, ayniqsa, mungli edi, ularning qurullashida adovat va tahdid sezilardi. Pankrat yo'lakma-yo'lak yugurib kameradan chiqib ketgan sariq ilonni tutishga kirishdi, nihoyat tutib olib, ko'ziga qaragan edi, uning ko'zi to'g'ri kelgan tomonga bosh olib ketmoqchiman, deyayotgandek bo'ldi.

Hamma yoqni zulmat pardasi chulg'agan paytda Persikovning xonasida qo'ng'iroq chalindi. Pankrat shu zahoti ostonada paydo bo'ldi. U olimning xona o'rtasida stollardan ko'z uzmay sho'ppayib turganini ko'rib taajjubda qoldi. U bir yo'talib qo'yib, yana shamdek qotib turaverdi.

– Mana, Pankrat, ko'r, – deb Persikov usti shipshiydam stolni ko'rsatdi.

Pankrat qo'rqib ketdi. Qorong'ida professorning ko'zi yoshlangandek bo'lib ko'rindi. Bu hech kutilmagan, dahshatli hol edi.

– To'g'ri, – dedi Pankrat yig'lamsiragan ovoz bilan va: „Bundan ko'ra menga baqirib berganing yaxshi edi“, deb ko'nglidan o'tkazdi.

– Mana, ko'r, – deb takrorladi Persikov, shunda uning lablari, xuddi yaxshi ko'rgan o'yinchog'i shartta tortib olingan go'daknikidek pir-pir ucha boshladi.

– Bilasanmi, azizim Pankrat, – deb yuzini deraza tomonga o'g'irgancha gapini davom ettirdi Persikov, – bundan o'n besh yil burun meni tashlab ketgan xotanim, operettaga ishga kirgan ekan, mana endi qazo qilibdi... Mana shunaqa gaplar, tasaddug'ing ketay, Pankrat... Menga maktub yuborishibdi...

Baqalar ayanchli qurullashardi, bu payt professorni zulmat chulg'ab ola boshladi. Mana u...

tun. Moskva... deraza ortida allaqayerlarda oq sharlar yondi... Sarosimaga tushgan Pankratning yuragi siqilib ketdi. U qoʻrqqanidan qoʻllarini yoniga tushirib qimir etmay turardi.

– Bora qol, Pankrat, – ogʻir xoʻrsinib dedi professor va qoʻl siltadi, – bor, yotib uxla, azizim, qadrdonim Pankrat.

Tun boshlangan edi. Pankrat kabinetdan negadir oyoq uchida shipillab chiqib ketdi, oʻz hujrasiga otilib kirdi-da, burchakda yotgan lattaputtalar orasidan ozgina ichilgan bir shisha rus arogʻini oldi. Bir koʻtarishda bir stakanchasini ichdi. Nonga tuz sepib gazak qildi. Shundan keyin koʻngli xiyolgina yorishib, koʻzlarida jilva paydo boʻldi.

Pankrat, tunda vaqt yarim kechaga borib qolganda gʻira-shira yoritilgan yoʻlakdagi uzun kursida yalangoyoq oʻtirarkan, chit koʻylagi ichiga qoʻlini tiqib koʻkragini qirtillatib qashigancha, katalak-shlapa kiygan bedor navbatchiga derdi:

– Bundan koʻra oʻldirgani yaxshiydi, azbaroyi Xudo...

– Nahot yigʻlagani rost boʻlsa? – qiziqsinib soʻrardi katalak-shlapa.

– Oʻlay agar... rost... – deb ishontirardi Pankrat.

– Buyuk olim, – deb qoʻshilishardi unga katalak-shlapa, – turgan gap, hech qachon qurbaqa xotin oʻrnini bosolmaydi.

– Aslo, – deb maʼqulladi Pankrat.

Keyin oʻylab turib ilova qildi:

– Men ham xotinimni bu yoqqa chaqirtirib ol-sammikin, deb oʻylab yuribman... Toʻgʻri-da, nima qiladi qishloqda shoʻppayib oʻtirib. Faqat shunisi borki, u qurbaqalarni oʻlgudek yomon koʻradi...

– Rost aytasan, judayam jirkanch maxluqlar, – deb qo‘shilishdi katalak-shlapa.

Olimning xonasidan „tiq“ etgan tovush eshiltimas edi. Undan keyin, chirog‘i ham o‘chiq edi – yoniq bo‘lganda, eshik ostidagi tirqishdan ko‘rindi.

VIII BOB

SOVXOZDAGI HODISA

Pishiqchilik oyi – avgust hech yerda Smolensk guberniyasidagidek go‘zal bo‘lmaydi. Ma‘lumki, 1928-yilning yozi juda yaxshi kelgan edi: bahorda vaqtida yomg‘ir yog‘gan, quyosh astoydil qizdirgan, natijada, hosil mo‘l bo‘lgan edi... Zamin-dor Sheremetevning sobiq amlokida olmalar g‘arq pishdi... o‘rmonlar yam-yashil libos kiydi, chorsi paykallarga bo‘lingan ekinzorlar oltin rangga kirdi. Odamzod tabiat quchog‘ida ancha istarali bo‘lib ketar ekan. Shunga ko‘ra, Aleksandr Semyonovich Rokk ham bu yerda shahardagidek sovuq ko‘rinmasdi. Endi uning egnida bedavo kurtka yo‘q edi. Oftobda qoraygan yuzi qoramag‘izdan kelgan, yoqavayron chit ko‘ylagi ostidan timqora qalin tuk qoplagan ko‘kragi ko‘rinar, egniga qalin bo‘zdan shim kiygan edi. Uning ko‘zlari ham endi besaranjom olazaraklikni tark etib, muloyim boqardi.

Sobiq amlokdor uyining eshigi oldidagi muh-tasham ustunlardan biriga yulduz tasviri ostiga „Qizil nur“ sovxozi deb yozilgan lavha qoqilgan edi. Uydan chiqqan Aleksandr Semyonovich pillapoyalardan pildirab tushib, to‘g‘ri kichik yuk mashinasi oldiga bordi: uchta qora kamera soq-

chilar nazoratida shu avtomobilda olib kelingan edi.

Aleksandr Semyonovich kun bo'yi o'z yordamchilari bilan Sheremetevlarning sobiq qishlik bog'i – gulxonaga kameralarni o'rnatish bilan ovora bo'ldi... Kechga yaqin hamma ish qilib bo'lindi. Oynaband tom ostida sharsimon qalpog'i sirlangan oq chiroq yondi, kameralarni g'ishtlar ustiga o'rnatishdi, shunda kameralarni olib kelgan mexanik yaltiroq murvatlarni to'qillatib burab ko'rdi-da, qora qutilar ichidagi azbest polga sirli qizil nurni yo'naltirdi.

Aleksandr Semyonovichning o'zi narvonga chiqib elektr simlarini jonkuyarlik bilan tekshirib ko'rdi.

Ertasi kuni yana o'sha kichik yuk mashinasi temiryo'l bekatidan silliq fanerdan yasalib, hamma yog'iga tamg'a-yorliqlar yopishtirilgan uchta bejirim yashik olib kelib tushirdi; yashiklarning qoraga bo'yalgan biqiniga oq harflar bilan: „Ehtiyot bo'ling: tuxumlar...“ deb yozilgan edi.

– Nega buncha oz yuborishipti? – deb hayron bo'ldi Aleksandr Semyonovich, lekin fursatni o'tkazmay shoshqaloqlik bilan tuxum solingan yashiklarni ocha boshladi. Yashiklar ham o'sha gulxonada, Aleksandr Semyonovichning o'zi, uning semirib ketgan beso'naqay xotini Manya, Sheremetevlarning sobiq bog'boni, endilikda sovxozning universal qorovuli, shu sovxozda istiqomat qiluvchi g'ilay posbon hamda farrosh qiz Dunya ishtirokida ochildi. Bu yer Moskva emasdi, odamlar xuddi bir oila a'zolaridek, do'stona munosabatda odmigina yashashardi. Aleksandr Semyonovich, botayotgan quyoshning oynaband tomda aks eta boshlagan mayin shu'lasini osti-

da bag'oyat sersavlat va ko'rkam ko'rinayotgan qutilarga mehr bilan boqib, ishboshilik qilardi. Miltig'i eshik kesakisiga suyab qo'yilgan posbon biriktirgichlar va tunuka qoplamalarni ombur bilan qayirib ochardi. Taraq-turuq ovozlari eshiklar... Chang to'kilardi... Oyog'iga shippak kiyib olgan Aleksandr Semyonovich yashiklar atrofida parvona.

– Iltimos, sekinroq, – derdi u posbonga. – Ehtiyot bo'ling. Nima, ko'rmayapsizmi – tuxum-ku axir?..

– Hech nima qilmaydi, – deb xirillardi uyezd sarbozi yashik qopqog'ini ko'chirarkan, – mana, hozir...

Qopqog' g'ijirlab ochilar... chang to'kilardi.

Tuxumlar nihoyatda sarishtalik bilan joylashtirilgan edi: yashikning yog'och qopqog'i ostida mumsimon mayin qog'oz, uning tagida namshimgich qog'oz, undan keyin qalin qilib payrahalar, payrahalar ostida qipiq bo'lib, mana shu qipiqlar ichidan tuxumlarning bosh qismi ko'rinib turardi.

– Chet elliklar ishni puxta qilishadi-da, – xursand bo'lib derdi Aleksandr Semyonovich qipiqni kavlarkan, – bizda bunaqa qilisha olmaydi. Man-ya, ehtiyot bo'l, sindirib qo'yan.

– Nima balo, jinni-pinni bo'lganmisan, Aleksandr Semyonovich, – deb javob qilardi xotini, – ja tillamidi... Nima, umrimda tuxum ko'rmabmanmi?.. Vuy... muncha katta bo'lmasa.

– Buni chet el deydilar, – derdi Aleksandr Semyonovich, – tuxumlarni olib stol ustiga terarkan, – bularning oldida mujiklarimizning xashaki tuxumi ip esha olmaydi... Hammasi brama-putra tovug'ining tuxumi bo'lsa kerak, azbaroyi shifo. Nemislarniki...

– Rost aytasiz, – deb tasdiqlardi posbon tuxumlarni maroq bilan tomosha qilar ekan.

– Lekin hayronman, nega hammasi iflos-a, – deb o‘ylanib qoldi Aleksandr Semyonovich... – Manya, o‘zing ko‘z-quloq bo‘lib tur. Qolgan tuxumlarni ham stolga olib terishaverishsin, men borib bir telefon qilib ko‘ray.

Aleksandr Semyonovich shunday deb qo‘ng‘i-roq qilgani hovlini kesib o‘tib, sovхоз idorasiga yo‘l oldi.

Kechqurun zoologiya institutining xonasida telefon jiringladi. Professor Persikov sochini hurpaytirib apparat oldiga bordi.

– Xo‘sh? – deb so‘radi u.

– Hozir siz bilan viloyat gaplashmoqchi, – dedi ohista ayol ovozi.

– Xo‘p, eshitaman, – g‘ijinib dedi Persikov telefonning qora og‘ziga...

Go‘shakda bir nima „shiq“ etdi, keyin juda olisdan erkak kishining bezovta ovozi eshitildi:

– Tuxumlarni yuvish kerakmi, professor?

– Nima dedingiz? Nima? Nimani so‘rayapsiz o‘zi? – dedi Persikov zardasi qaynab, – qayoqdansiz?

– Nikolskiydanman. Smolensk guberniyasidan, – deb javob qildi trubka.

– Tushunmadim. Men hech qanday Nikolskiy-Pikolskiyni tanimayman. Kim o‘zi u?

– Rokk, – jiddiy ohangda dedi trubka.

– Qanaqa Rokk? E, ha... sizmisiz... Xo‘sh, nimani so‘rayapsiz mendan?

– Yuvaylikmi deyapman... Chet eldan menga bir talay tuxum yuborishdi...

– Xo‘sh?

– ...Ularning hammasi allambaloga bulgʻangan...

– Siz yanglishyapsiz, menimcha... Nega endi ular, sizning taʼbiringiz bilan aytsam, „allambaloga bulgʻangan“ boʻlishi kerak? Toʻgʻri, albatta, u yer-bu yerida oz-moz axlat... yoki boshqa biron nima qotib qolgan boʻlishi mumkin...

– Demak, yuvish kerak emas-a?

– Albatta, kerak emas... Nima, siz kameralarga hozirdanoq tuxum qoʻymoqchi boʻlyapsizmi?

– Tuxum qoʻyyapman. Ha, – deb javob qildi trubka.

– Hm, – dedi Persikov.

– Xoʻp, xayr, – dedi trubka va jim boʻlib qoldi.

– „Xoʻp, xayr“, – nafrat bilan takrorladi Persikov privat-dotsent Ivanovga yuzlanib, – bu nusxaning betamizligini koʻrdingizmi, Pyotr Stepanovich?

Ivanov kulib yubordi.

– Iye, oʻshamidi? Uning tuxumlardan qanday quymoq pishirishini tasavvur qilyapman.

– A... ax... axir... – xunob boʻlib gapira boshladi Persikov, – oʻzingiz bir tasavvur qilib koʻring-a, Pyotr Stepanovich... xoʻp, yaxshi... faraz qilaylik, nur yalangʻoch baqalar plazmasiga qanday taʼsir qilgan boʻlsa, tovuq tuxumining deyte-roplazmasiga ham shunday taʼsir koʻrsatishi mumkindir. Ehtimol, u tuxumlardan joʻja ochib chiqarar ham. Lekin u joʻjalardan kelgusida qanday tovuqlar yetilishini siz ham, men ham ayta olmaymiz-ku axir... Balki u tovuqlar hech vaqoga yaramas. Balki, ular ikki kundan keyin oʻlib qolar. Balki, ularning goʻshtini yeb ham boʻlmas. Men oʻsha tovuqlarni, masalan, oyoqqa turib yura oladi, deb qanday kafolat bera olaman. Ehtimol, ular tuxumdan suyaklari moʻrt boʻlib chiqishar, –

deb Persikov ham qo'lini paxsa qilib, ham bar-
moqlarini bir-bir bukkancha qizishib gapirardi.

– Juda to'g'ri gapirdingiz, – deb qo'shilishdi
Ivanov.

– Masalan, siz, Pyotr Stepanovich, o'sha to-
vuqlarning nasl qoldirishiga kafil bo'la olasizmi?
Kim biladi deysiz, ehtimol, anavi nusxa bepusht
tovuqlarni ochirar. Ularni ko'ppakdek katta qilib
o'stirar-u, lekin ulardan qiyomatda ham nasl ku-
tib bo'lmas.

– To'g'ri, kafolat berib bo'lmaydi, – deb qo'shi-
lishdi Ivanov.

– Yana uning behayoligi, uddaburonligi ortiq-
cha, – deb Persikov o'z ko'nglini o'zi g'ash qilar-
di. – Yana e'tibor bering-a, o'sha takasaltangga
yo'l-yo'riq ko'rsatishni kelib-kelib menga yuklash-
ganini aytmysizmi. – Persikov tajriba o'tkazila-
digan stolga ishora qildi: Rokk olib kelgan qog'oz
o'sha yerda yotardi. – Axir bu masala yuzasidan
o'zim hali aniq bir fikr ayta olmasam, qanday qi-
lib anavi nodonga aql o'rgataman?

– Rad etishning iloji bo'lmaydimi? – deb so'radi
Ivanov.

Persikov tutaqib ketdi va qog'ozni olib, uni Iva-
novga ko'rsatdi. U xatni o'qib chiqib istehzo bilan
jilmayib qo'ydi.

– Tushunarli-i... – dedi u ma'nodor qilib.

– Endi, bu yog'ini eshiting... Men o'z buyurt-
mamni ikki oydan beri kutaman, undan hanuz
dom-darak yo'q. Anavi takasaltangga bo'lsa bir
zumda tuxumlar ham yuborishibdi, boshqa jihat-
lardan ham har xil yordam ko'rsatib yotishibdi...

– Baribir, ming uringani bilan hech nimaning
uddasidan chiqa olmaydi, Vladimir Ipatich. Mana

ko'rasiz, oqibat, baribir, kameralaringizni qaytarib berishadi.

– Koshkiydi tezroq qaytarib berishsa, ular mening tajribalarimni to'xtatib qo'yishdi.

– Mana shunisi chatoq-da. Menda hamma narsa tayyor.

– Siz skafandrlar oldingizmi?

– Ha, bugun olib kelishdi.

Persikovning biroz ruhi ko'tarilib, ko'ngli yo-rishdi.

– Ihi... unda, menimcha, bunday qilsak. Jar-rohlik xonasining eshigini taqataq berkitib tash-lash mumkin, derazani bo'lsa, ochib qo'yamiz...

– To'g'ri, – deb qo'shilishdi Ivanov.

– Shlemlar uchdami?

– Uchta. Ha.

– Unday bo'lsa... Siz, albatta, men... talabalar-dan yana birontasini topishim mumkin... Uchin-chi dubulg'ani o'shanga beramiz.

– Grinmutni chaqirsa bo'ladi.

– U qaysi, haligi samandarlar ustida ish olib borayotgan talabami?.. Hm... chakki emas... le-kin, shunisi ham borki, bahorgi imtihon paytida u yalangtishlarda suzgich pufak qanday bo'lishini ayta olmagan edi, – ilova qildi Persikov hanuz kek saqlab.

– Yo'q, u chakkimas... U yaxshi talaba, – deb himoya qildi Ivanov.

– Endi bir kecha mijja qoqmay chiqishga to'g'ri keladi, – deb gapida davom etdi Persikov, – lekin bir iltimos, Pyotr Stepanovich, siz albatta gazni tekshirib ko'ring, yo'qsa azbaroyi Xudo, anavi „Dobroxim“ga ishonib bo'lmaydi. Gaz o'rniga sas-siq bir narsa yuborishlari ham mumkin.

– Yo‘q, yo‘q, – deb Ivanov qo‘l siltadi, – kecha o‘zim tekshirib ko‘rganman. Vijdonan aytish kerak, Vladimir Ipatich, oliy nav gaz yuborishibdi.

– Siz uni nimada sinab ko‘rdingiz?

– Jaydari baqalarda. Gazni purkagan hamono o‘lib qolishyapti. Aytganday, Vladimir Ipatich, biz yana bir ish qilsak. Siz Gepeuga xat yozib, elektr revolver so‘rang.

– Men uni ishlata olmayman-da...

– Bu yog‘ini menga qo‘yib bering, – deb javob qildi Ivanov, – biz Klyazmada undan ermakka otgan edik... bitta GPUchi yon qo‘shnim edi... Ajoyib narsa. Bunaqa zo‘r qurol boshqa topilmaydi... Ovoz chiqarmaydi, yuz qadam joydan aniq nishonga tegadi. Bir qarg‘a otgan edik... Menimcha, agar o‘sha revolver bo‘lsa, gazning ham hojati qolmaydi.

– Hm... dono fikr... g‘oyat, – Persikov burchakka borib, telefon trubkasini oldi.

– Menga, haligi... nimaydi... Lubyankani bering...

* * *

Kunlar nihoyatda qizib ketgan edi. Dalalar uzra tiniq va quyuq hovur jimirlab turgani ko‘zga yaqqol tashlanardi. Kechalar esa g‘oyatda ajib, maftunkor, yam-yashil edi. Oy yog‘du sochib, sobiq Sheremetevlar amlokiga shunday tarovat va latofat baxsh etdiki, buni ta‘riflash uchun so‘z topilmaydi. Saroy – sovxoz misoli chaqmoqqandek yarqirar, bog‘da soyalar tebranar, ko‘llar sathi ikki xil rangga kirgan: yarmi qiyalab tushgan oy yog‘dusidan charog‘on, ikkinchi yarmini tubsiz zulmat chulg‘agan edi. Oy nuri tushgan yerda „Izvestiya“ gazetasini bemalol o‘qisa bo‘lardi (faqat

shaxmat bo'limini, mayda harflar bilan terilganligi sababli o'qish mahol edi). Lekin bunday huzur-baxsh tunda, turgan gapki, hech kim „Izvestiya“ni o'qimas edi... Farrosh qiz Dunya sovxoz orqasidagi daraxtzorda paydo bo'lib qoldi, tasodifni qarangi, sovxozning shaldiraq yuk mashinasining haydovchisi ham saldan keyin o'sha daraxtzorga borib qoldi. Ular u yerga nega borishgan – bizga ma'lum emas. Xullas, ular qayrag'ochning siyrak soyasiga yozilgan shofyorning charm paltosi ustida o'tirishardi. Oshxonada chiroq yonib turar, u yerda ikki polizchi dehqon kechki nonushta qilardi, egniga oq xalat kiygan Rokk xonim esa serus-tun rovonda to'lin oyga termilgancha xayol surib o'tirardi.

Kechqurun soat o'nda sovxozning orqa tomonidagi Konsovka qishlog'idan kelayotgan tovushlar tindi, shunda bu osuda manzara uzra g'oyat nafis nay navosi yangradi. Bu xushohang navoning daraxtzorlar va Sheremetev saroyi oldidagi mahobatli ustunlar uzra yangrashi mazkur manzaraga nechog'lik munosib ekanligini ifodalashga til o'jiz. „Qarg'a Motka“ operasidagi nozik-nihol Liza bilan ehtirosli Polinaning dueti omuxta bo'lib yangrar, uning aks-sadosi eski bo'lishiga qaramay, baribir, benihoya yoqimli va maftunkor hayot sharpasi singari samodagi oy sari uchib ketardi.

– So'nmoqdalar... So'nmoqdalar... – deya nay bulbuligo'yo bo'lib sayrar va entikardi.

Dov-daraxt qimir etmay qoldi, o'rmon parisi singari mahvkor Dunya shofyorning malla tuk o'sgan dag'al va mardona yuziga yuzini qo'yib kuy tinglardi.

– Qurg'ur juda chiroyli chalyapti-da, – dedi

shofyor baquvvat qo'li bilan Dunyaning belidan mahkam quchar ekan.

Nayni esa sovxoz mudiri Aleksandr Semyonovich Rokkning o'zi chalayotgan edi, chalgandayam, tan berib aytish kerak, g'oyat zo'r mahorat bilan chalardi. Kezi kelganda shuni e'tirof etish lozimki, nay chalish bir vaqtlar Aleksandr Semyonovichning kasbi bo'lgan. To 1917-yilgacha u maestro Petuxovning dong'i ketgan konsert ansamblida xizmat qilgan bo'lib, bu ansambl har kuni oqshomda Yekaterinoslav shahridagi „Maftunkor Xayollar“ nomli kinematografning shinamgina dahlizini yoqimli musiqa sadolari bilan to'ldirar edi. Lekin ko'pchilik odamlarning kasbi va mavqeyini o'zgartirib yuborgan buyuk 1917-yil Aleksandr Semyonovichni ham yangi yo'ldan boshlab ketdi. U „Maftunkor xayollarni“ va uning dahlizidagi yulduzlar tasviri tushirilgan chang bosgan satin pardani tark etdi, nay o'rniga mahvkor mauzer bilan qurollanib, urush va inqilobning teran ummoniga sho'ng'idi. Dolg'alar uzoq vaqt va bir necha martalab, uni goh Qrimga, goh Moskvaga, goh Turkistonga, goh hatto-ki, Vladivostokka olib borib tashladi. Aleksandr Semyonovichning kimligini to'la aniqlash uchun aynan inqilob zarur edi. Oqibat, bu odamning haqiqatan ham buyuk inson ekanligi va, turgan gapki, uning o'rne „Maftunkor xayollar“ dahlizida emasligi aniqlandi. Uzoq tafsilotlarga berilmay, gapni muxtasar qiladigan bo'lsak, shuni aytishimiz mumkin: 1927-yilda va 1928-yilning boshida Aleksandr Semyonovich Turkistonda edi; bu payt u, birinchidan, katta bir gazetaga muxbirlik qildi, undan keyin, oliy xo'jalik komissiyasining mahalliy a'zosi sifatida Turkiston o'lkasi

yerlarini sug'orishda hayratomuz faoliyat ko'rsatib, nom qozondi. 1928-yilda Rokk Moskvaga keldi va ko'rsatgan xizmatlari uchun endi halol dam ola boshladi. Butun umri chekka viloyatlarda o'tgan, doim eskicha bichimdagi kiyim kiyib yuradigan bu odam bir boobro' tashkilotning a'zosi edi va u o'sha tashkilotning a'zolik pattasini qo'yin cho'ntagida faxr bilan olib yuradi. Ana shu tashkilot qoshidagi oliy komissiya Rokkning ko'rsatgan xizmatlarini qadrlab, unga beg'alva va faxrli lavozim berdi. Lekin afsus va nadomatlar bo'lsinki, Respublikaning sho'ri ekan: Aleksandr Semyonovichning jo'shqin miyasida hali g'ayrat so'nmagan edi, u Moskvada Persikovning kashfiyoti haqida eshitib qoldi, natijada, Tverskaya ko'chasidagi „Qizil Parij“ mehmonxonasida yashab turgan Aleksandr Semyonovichning miyasida Persikov ixtiro qilgan nur yordamida butun respublikani bir oy ichida tovuqlar bilan ta'minlash g'oyasi tug'ildi. Chorvachilik komissiyasi Rokkning taklifini ko'rib chiqib, ma'qulladi, shundan keyin Rokk qo'lida qalin qog'ozga yozilgan hujjat bilan antiqa fe'lli zoolog olim huzuriga borgan edi...

Oynadek tiniq ko'l, daraxtzorlar va sovxoz bog'i uzra boshlangan qushlar konserti oxirlab qolgan edi. Shu payt birdan nimayam bo'ldi-yu, konsert taqqa to'xtadi. Lekin Konsovkada, allaqachon pinakka ketishlari lozim bo'lgan itlar dabdurustdan baravariga hura boshladilar va hurish bora-bora yalpisiga ayanchli uvlashga aylandi. Bu uvlash tobora avjga minib, poyonsiz dalalar uzra parvoz etdi, keyin bu uvlashga daf'atan ko'l va hovuzlardagi millionlab qurbaqalar jo'r bo'ldi. Bu shu qa-

dar dahshatli manzara ediki, hatto bugungi sirli va fusunkor tun bir zumda so'nb xiralashdi.

Aleksandr Semyonovich chalayotgan nayini qo'yib, uy oldidagi ayvonga chiqdi.

– Manya. Eshityapsanmi? La'nati itlarning uv-lashini qara... Sen nima deysan, nega bunchalik bezovta bo'lishyapti ekan-a?

– Men qayoqdan bilay? – deb javob qildi Man-ya ko'zini osmondagi oyga qadagancha.

– Menga qara, Manechka, yur, yaxshisi borib tuxumlarni ko'zdan kechiramiz, – deb taklif qildi Aleksandr Semyonovich.

– O'lay agar, Aleksandr Semyonovich, o'zing ham tuxum jinnisi, tovuq jinnisi bo'lib qolibsana. Undan ko'ra birozgina damingni olsang-chi.

– Yo'q, Manechka, kel, bora qolaylik.

Gulxonada shamchiroq quyoshdek porlab turardi. Bu yerga Dunya ham ikki yuzi qirmizi ol-madek qizarib, ko'zlari shodiyona chaqnaib kirib keldi. Aleksandr Semyonovich oynaband kuzatuv qopqoqlarini juda ehtiyotkorlik bilan ochdi. Ham-malari kamera ichiga mo'raladilar. Qirmizi rang-dagi hamma yog'i dog'-dug' tuxumlar toshpaxta ustida bir tekisda saf tortib turardilar, kamera-larda sukunat hukm surardi... Shiftdagi 15.000 shamli shamchiroq ohista vishillab yonardi...

Aleksandr Semyonovich goh kameraning yon tomonidagi nazorat teshigidan, goh uning ustida-gi havo kiradigan tirqishdan ichkariga mo'ralar-kan:

– Eh, hali shunaqangi jo'jalar ochib chiqa-rayki, – derdi zavq-shavqqa to'lib. – Mana ko'ra-sizlar... Nima? Ishonmayapsizlarmi?

– Eshitdingizmi, Aleksandr Semyonovich, – dedi Dunya jilmayib turib, – Konsovkadagi mu-

jiklar sizni dajjol deyishyapti. Ularning gapicha, bu tuxumlaringizga jin tekkanmish. Mashina bilan jo'ja ochirish gunoh, deyishyapti. Ular sizni o'ldirishmoqchiyam bo'lishdi.

Aleksandr Semyonovich seskanib ketdi va xotini tomon o'girildi. Uning rangida qon qolmagan edi.

– Xo'sh, buni nima desa bo'ladi? Obbo odamlar-ey. Nima qilsa bo'ladi ularni? A? Manechka, xalqni yig'ib, majlis o'tkazish kerak... Ertaga uyezddan notiq'larni taklif qilaman. Majlisda o'zim nutq so'zlayman. Umuman, odamlar bilan ko'proq ishlashga to'g'ri keladi... Bo'lmasa, yovvoyilashib ketishlari mumkin bu xilvat go'shada...

– Omi odamlar, – dedi soqchi, u gulxona oldida taxlangan shineli ustida o'tirardi.

Ertasi kuni sovxozda eng mudhish va o'ta mavhum voqealar sodir bo'ldi. Odatda, quyosh chiqishini qushlarning kuchli va beto'xtov chug'urchug'urlari bilan qarshi oladigan daraxtzorlar bugun gung edi. Bu vaziyatni aholi birdan payqadi. Hamma yoq go'yo momaqaldiroq gumburlashini kutayotganday teran sukunat qo'ynida, lekin osmon beg'ubor: momaqaldiroqdan nom-nishon yo'q edi. Sovxoz ahli orasida tarqalgan mish-mishlar Aleksandr Semyonovichga g'ayrioddiy va dudmal bo'lib tuyuldi, xususan, g'alamisligi va donishmandligi bilan butun Konsovka qishlog'iga otning qashqasiday tanilgan Echki Bo'qog'i laqabli amakining aytganlari hech kurakda turmaydigan gap bo'ldi. Uning aytishicha, go'yo jamiki qushlar tong pallasida gala-gala bo'lishib osmonga ko'tarilishganmish va Sheremetevni tark etib, shimol tomondagi allaqayoqlarga uchib ketishganmish. Bu gap Aleksandr Semyonovichning ta'bini tirriq

qildi, bu ham yetmaganday, u Grachevka shahriga kun bo'yi ovora bo'lib zo'rg'a qo'ng'iroq qila oldi. Shahardagilar ikki kundan keyin xalqaro ahvol va Dobrokur masalasi bo'yicha notiqlar yuborishga va'da qildilar.

Shu kungi oqshom ham ajabtovur hodisalariga mo'l bo'ldi. Ertalab daraxtzorlar teran sukutga tolib, odamlarda ko'ngilsiz shubha uyg'otgan bo'lsa, kunduz tush paytida doim sovxoz hovlisida chug'urlab uymalashuvchi chumchuqlar birdaniga qayoqqadir g'oyib bo'lishdi, endi bo'lsa kechga kelib, Sheremetevkadagi ko'l jimib qoldi. Bu endi hech aql bovar qilmaydigan mo'jiza edi; chunki Sheremetevka ko'lidagi qurbaqalarning quloqni qomatga keltiruvchi qurullashlari har oqshom qirq chaqirim nariga ham eshilib turardi. Bugun esa barcha qurbaqalar, go'yo qirilib ketganday sukutda edilar. Ko'ldan hech qanday tovush eshitilmas, qiyoy o'tlar qilt etmay turardi. Aleksandr Semyonovich ruhan judayam ezilib ketdi. Odamlar bu hodisalar haqida Aleksandr Semyonovichning orqasidan har xil bo'lmag'ur gaplar tarqata boshladilar.

– Azbaroyi Xudo, alomat hol, hech tushunolmayapman, – dedi Aleksandr Semyonovich xotinigaga tushlik paytida, – nima sababdan hamma qushlar uchib ketishdiykin?

– Men qayoqdan bilay? – deb javob qildi Manya. – Balki, sen olib kelgan o'sha nurdan zada bo'lishgandir?

– Tavba, judayam ovsarsan-da, Manya, – dedi Aleksandr Semyonovich qo'lidagi qoshiqni stol ustiga tashlarkan, – sen ham xuddi anavi mujiklarga o'xshaysan. Bunga nurning nima daxli bor?

– Bilmayman. Meni tinch qo'y.

Kechqurun qosh qorayganda kutilmagan uchinchi voqea sodir bo'ldi – Konsovkadagi itlar yana hura boshladilar. Hurigandayam shunaqa hurishdiki, ularning ham mahzun, ham darg'a-zab nolasi oy nuriga g'arq bo'lgan dalalar uzra bir zum ham tinmadi.

Shu kuni Aleksandr Semyonovich, ozginagina bo'lsa ham, yana bir yangilikning shohidi bo'ldi. Bu – gulxonada yuz bergan yoqimli xabar edi. Kameralarga terilgan, nur ta'sirida qirmizi rangga kirgan tuxumlarning goh unisi, goh bunisi ichidan tinimsiz ravishda „Tiq...tiq...tiq...tiq...“ degan tovushlar eshitila boshladi.

Bu tovushlar Aleksandr Semyonovich uchun zafar darakhchisi edi. Daraxtzorlarda va ko'lda sodir bo'lgan alomat hodisalar shu zahoti butkul unutildi. Hamma gulxonaga to'plandi: Manya ham, Dunya ham, qorovul ham; hatto soqchi ham miltig'ini eshik oldida devorga tirab qo'yib, kirib keldi.

– Xo'sh, qalay? Endi nima deysizlar? – deb so'radi Aleksandr Semyonovich viqor bilan. Hammalari qiziqsinib, quloqlarini birinchi kamera eshigiga tutib ko'rdilar.

– Tumshuqlari bilan tuxum qobig'ini to'qilatishyapti jo'jalar, – deb gapini davom ettirdi og'zi qulog'ida Aleksandr Semyonovich. – Nima, meni jo'ja ochib chiqarolmaydi, deb o'yloddinglarmi? Yo'q, azizlarim. – U, quvonchi ichiga sig'maganidan, soqchining yelkasiga qoqib qo'ydi. – Hali shunaqangi jo'jalarni ochib chiqarayki, ko'rib, og'zingiz lang ochilib qolsin. Endi bu yog'iga juda hushyor bo'l, – deb qat'iy ohangda ilova qildi u. – Tuxumni teshib chiqa boshlashlari bilan darhol menga xabar qilinglar.

– Xo‘p bo‘ladi, – deb baravariga javob qilishdi qorovul, Dunya va soqchi. „Tiq...tiq...tiq...“ – birinchi kameradagi goh u, goh bu tuxum ichida jonlanish boshlangandi. Darhaqiqat, nur bilan yoritilgan bu yupqa po‘choqlar ichida dunyoga kelayotgan hayot manzarasi shu qadar qiziqarli ediki, bu yerga yig‘ilgan jamoa yana ancha vaqt-gacha to‘nkarilgan bo‘sh yashiklar ustida o‘tirib, jimirllovchi antiqa chiroq nurida yetilayotgan to‘q qizil tuxumlarni mijja qoqmay kuzatdi. Ular al-lamahalda uxlagani uy-uylariga tarqalishdi. Bu payt butun sovxoz va uning atrofidagi dalalar oyn-ning och-yashil nuriga g‘arq bo‘lgan edi. Bu tun jumboqli edi, uni hatto dahshatli deyish ham mumkin edi. Bunday deyishimizga, ehtimol, tun-ning teran sukunatini ahyon-ahyonda buzib tur-gan Konsovka qishlog‘idagi itlarning hech qanday asossiz hasratli uvlashi sabab bo‘lgandir. La‘nati itlar nimaga bunchalik bezovta bo‘layotgan edi – buni hech kim aytolmasdi.

Ertasi kuni ertalab, Aleksandr Semyonovich shum xabar eshitdi. Soqchi qattiq xijolatda edi: u qo‘lini ko‘ksiga qo‘yib, „bir zum ham mijja qoqqan-im yo‘q, lekin, Xudo ursin, hech nima sezmadim“, deb azza-bazza qasam ichardi.

– Hech tushunolmay qoldim, – deb ta‘kidlardi soqchi, – bu ishda mening zarracha ham aybim yo‘q, o‘rtoq Rokk.

– Rahmat, siz meni juda xursand qildingiz, chin qalbidan minnatdorchilik izhor etaman, – deb malomat qilardi unga Aleksandr Semyonovich, – o‘zi sizning xayolingiz qayoqda, o‘rtoq? Sizni bu yerga nima uchun qo‘yishgan? Kuzatish uchun. Bas, shunday ekan ayting menga, qayoqqa ketdi ular? Axir tuxumdan chiqishibdi-ku. De-

mak, qochib ketishgan. Demak, siz eshikni ochiq qoldirib, o'z hojatingiz bilan qayoqqadir ketgansiz. Nima qilib bo'lsayam topasiz jo'jalarni.

– Men hech qayoqqa ketganim yo'q. Nima, men o'z vazifamni bilmas ekanmanmi? – dedi soqchi qattiq xafa bo'lib. – Siz meni bekorga koyiyapsiz, o'rtoq Rokk.

– Bo'lmasa qayoqqa ketdi o'sha jo'jalar?

– Axir men qayoqdan bilay? – dedi soqchi endi jahl bilan, – nima, ularga poyloqchilik qilishim kerakmidi? Men nima uchun qo'yilganman o'zi bu yerga? Kameralarni birov o'marib ketmasligi uchun. Demak, vazifamni halol bajaryapman. Ana, turibdi kameralaringiz. Lekin jo'jalariningizning ketidan quvlab tutish, qonun bo'yicha mening vazifamga kirmaydi. Kim bilsin, bu tuxumlaringizdan qanaqa jo'jalar chiqarinki hali. Ehtimol, ularga velosipedda ham quvib yetib bo'lmas.

Aleksandr Semyonovich sal hovuridan tushdi, yana biroz vaqt allanimalar deb to'ng'illab turdi-da, keyin hayron bo'la boshladi. Haqiqatan ham juda ajablanarli hol yuz bergan edi. Eng avval zaryad berilgan birinchi kamerada aynan nurning tig'i tushib turgan yerdagi ikkita tuxum singan edi. Salgina chetroqqa dumalab chiqqan bitta tuxumning po'chog'i azbestning nur tushib turgan yerida sochilib yotardi.

– Jin ursin, – deb g'o'ldiradi Aleksandr Semyonovich, – derazalar berk, tomni teshib, uchib chiqib ketishmagandir axir.

U boshini ko'tarib, oynaband tomning bir necha yerida katta-katta tuynuk paydo bo'lganini ko'rdi.

– Voy, qiziqmisiz, Aleksandr Semyonovich, – dedi Dunya ajablanib, – hech zamonda jo'jalar

ham ucharkanmi? Ular shu o'rtada bo'lishi kerak... Ma, tu... tu...tu... – deb qichqirarkan, u gulxonaning chang bosgan gultuvaklar uyilgan, allaqanday taxtalar terilgan va axlatlar to'kilgan burchak-burchaklarini birma-bir ko'zdan kechira boshladi. Lekin hech yerda hech qanday jo'ja ko'rinmadi.

Hamma xodimlar sovxoz hovlisida ikki soatda zir yugurishib, „uchqur“ jo'jalarni qidirishdi, lekin hech yerdan hech nima topisha olmadi. Butun kun hayajon va vahima bilan o'tdi. Kameralar soqchisi yoniga yana qorovul ham qo'yildi. Bu qorovulga, har chorak soatda kameralar darchasini ko'zdan kechirish va biron gap bo'lsa, darrov Aleksandr Semyonovichni chaqirish buyurildi. Soqchi esa miltig'ini tizzalari orasiga olib, eshik oldida xo'mrayib o'tirardi. Aleksandr Semyonovichning bosh qashishga ham vaqti bo'lmay, tinimsiz yelib-yugurdi, shu sababli u faqat soat ikkiga yaqinlashgandagina tushlik qilgani o'tirdi. Tushlikdan keyin, bir vaqtlar Sheremetevniki bo'lgan keng divanga yotib, soya-salqinda bir soatcha mizg'ib oldi, keyin qotgan nondan tayyorlangan sovxoz kvasini miriqib ichdi-da, gulxonaga yo'l oldi va u yerda endi hamma narsa batartib ekanligini o'z ko'zi bilan ko'rib, ko'ngli taskin topdi. Keksa qorovul chipta ustiga qorni bilan yotib olib, ko'zlarini pirpiratgan gancha birinchi kameraning nazorat oynasiga tikilardi. Soqchi eshik oldida sergak turardi.

Yangilik ham bor edi: eng keyin zaryadka qilingan uchinchi kameradagi tuxumlar, go'yo ichlarida kimdir piqillab yig'layotganday tamshani-shar, tomoq taqillatishardi.

– O‘hho‘-o‘, yetilishyapti, – dedi Aleksandr Semyonovich, – mana buni yetilib qoldi desa bo‘ladi. Ko‘rdingmi? – deb qorovulga o‘girildi u.

– Ha, ishimiz zo‘r, – deb javob qildi qorovul bosh chayqab – uning bu gapini ikki xil ma‘noda tushunish mumkin edi.

Aleksandr Semyonovich kameralar oldida biroz vaqt cho‘qqayib o‘tirdi, lekin u borida bironta ham tuxum ochilmadi, u o‘rnidan turib, uvushgan oyog‘ini uqaladi va:

– Men qo‘rg‘ondan hech qayoqqa ketmayman. Faqat ko‘lga borib cho‘milib kelaman, – dedi. – Agar biron yangilik yuz bersa, darhol chaqiringlar. U zamindor Sheremetev qasriga borib, o‘z yotoqxonasiga kirdi. Bu yerda o‘rin-ko‘rpasi yig‘ishtirilmagan ikkita tor simkaravot turardi, yerga esa olam-jahon xom olma to‘kilgan, yana bir burchakda bo‘lg‘usi jo‘jalar uchun tayyorlab qo‘yilgan bir to‘p tariq uyilib yotardi. Rokk yelkasiga paxmoq sochiq tashladi, biroz o‘ylab turib, suv bo‘yida dam olib o‘tirganida chalish uchun nayini ham olvoldi. U qasrdan chiqdi, sovxoz hovlisini kesib o‘tib, tolzor ichidan ko‘l tomon keta boshladi. U nayini qo‘ltig‘iga qistirib, sochiqni silkitganicha shaxdam-shaxdam yurib borar edi. Samo o‘zining otash taftini tol novdalari orasidan pag‘a-pag‘a yog‘dirar, badani sirqirab, tezroq suvga sho‘ng‘ishni istardi. Rokkning o‘ng tomonida endi qalin o‘sgan qariqiz o‘tlar boshlandi. Aleksandr Semyonovich bu yerdan o‘ta turib, o‘t ichiga tupurdi. Shu zahoti ayqash-uyqash bo‘lib o‘sgan katta-katta yaproqli qariqiz o‘tlari orasida bir nima shitirladi: go‘yo kimdir yo‘g‘on bir xodani sudraganday bo‘ldi. Yuragida bir lahzagina noxush sanchiq turganini his etgan Aleksandr

Semyonovich qariqizzor tomonga taajjub bilan boqdi. Mana ikki kundirki ko'ldan hech qanday sado chiqmasdi. Shitirlash to'xtadi, qariqizzor maydonining narigi tomonida ko'lning jozibali sathi va yechinish xonasining kulrang tomi ko'rindi. Aleksandr Semyonovichning oldidan bir nechta ninachi uchib o'tdi. U suv ustiga o'rnatilgan taxtapul tomon endigina burilmoqchi bo'lgan edi, birdan qariqizzor ichidagi shitirlash yana takrorlandi va bu shitirlashga endi kalta-kalta pishillash jo'r bo'ldi – go'yo moy tomayotganday va parovoz bug' chiqarayotganday tuyuldi. Aleksandr Semyonovich hushyor tortib, qalin o'sgan yovvoyi o'tlar orasiga tikilib qaray boshladi. Shu payt Rokk xotining:

– Aleksandr Semyonovich, – deb chaqirgan ovozi yangradi va ayolning oq koftasi bir lahza-gagina lip etib ko'rinib, g'oyib bo'ldi, so'ng yana, endi malinazorda ko'rindi. – Shoshma, men ham boraman cho'milgani.

Manya ko'l tomon shoshib kelardi, lekin Aleksandr Semyonovich unga hech nima deb javob qilmadi, chunki butun diqqati qariqizzorga qaratilgan edi. Shu payt och-sariq va och-bo'zrang bir xoda Rokkning ko'zi oldida o'tlar orasidan yuqoriga ko'tarila boshladi. Aleksandr Semyonovichga bu xoda go'yo allaqanday shilimshiq sarg'ish dog'lar bilan qoplangandek ko'rindi. Xoda bilanglab-bilanglab harakat qilganicha shu qadar yuqoriga ko'tarildiki, shu yerda qiyshayib-mayishib o'sgan tol daraxtidan ham balandlab ketdi... Keyin bu xodaning bosh qismi bukilib, biroz egildi. Aleksandr Semyonovichning boshi uzra ko'tarilgan bu xoda bo'yining balandligi bilan Moskva ko'chalaridagi simyog'ochga o'xshab ke-

tardi. Lekin bu oddiy simyog'ochlardan ikki hissa yo'g'onroq va badanini qoplagan tangachasimon bezaklar tufayli ancha chiroyliroq ko'rindi. Aleksandr Semyonovich hali hech nimaga tushunmasa ham, halitdan vujudi dag'-dag' qaltirab, bu qo'rqinchli xoda boshiga qaradi, qaradi-yu, yuragi bir necha soniyagacha tamoman urishdan to'xtab qoldi. Nazarida, avgust oyining shu jazirama kunida birdaniga qattiq sovuq turganday, ko'z oldi esa tamomila xiralashganday bo'ldi. Xodaning eng tepasi – bosh ekan. Bu dumaloq-sarg'ish xolli och jigarrang bosh yalpoq va cho'zinchoq edi. Qovog'i yo'q sovuq va qiyiq ko'zlar boshning ustki qismiga joylashgan bo'lib, bu ko'zlarda g'ayritabiiy naf-rat o'ti yonardi. Bu bosh go'yo havoni cho'qigan-dek harakat qildi va butun gavdasi bilan birga cho'kib, qariqizzor ichida g'oyib bo'ldi, shapaloq yaproqlar uzra faqat bir juft ko'z qoldi, bu ko'z-lar mijja qoqmay Aleksandr Semyonovichga tiki-lib turaverdi. Yaproqlar orasidan ko'rinib turgan ko'zlar shu qadar chiroyli ediki, butun vujudini yopishqoq sovuq ter bosgan Aleksandr Semyono-vich faqat uchtagina so'z ayta oldi; hech aql bo-var qilmaydigan bu so'zlarni faqat dahshatdan esi og'ib qolgan odamgina aytishi mumkin edi:

– Bu qanaqa maynavozchilik...

Keyin birdan esiga ilon o'ynatuvchi sehrgarlar tushdi...ha...ha... Hindiston... chipta savat va su-rat... Sehr-jodu.

Shu payt yana xodaning boshi va tanasi ha-voga ko'tarila boshladi. Aleksandr Semyonovich nayni labiga qo'yib, uni pufladi va har soniyada entika-entika „Yevgeniy Onegin“ operasidan vals kuyini chala boshladi. Yashil yaproqlar orasi-

dan boqib turgan ko'zlarda operaga qarshi nafrat alangasi yondi. Ana shunda Manyaning:

– Nima balo, esingni yedingmi, nega jazirama oftobda nay chalyapsan? – degan quvnoq ovozi eshitildi va Aleksandr Semyonovich ko'z qiri bilan o'ng tomonga qarab, oq bir sharpani ko'rdi.

So'ng benihoya iztirobli chinqiriq butun sovxozni boshiga ko'tardi va aks sado bo'lib, tevarakatrofga yoyildi, vals kuyi esa xuddi oyog'i singan qushday dikanglay boshladi. Yashil barglar orasidan tikilib turgan yalpoqbosh hamla qildi, uning ko'zlari Aleksandr Semyonovichni xoli qoldirib, nigohini boshqa tomonga qaratdi. Bo'yi taxminan o'n besh gaz keladigan, yo'g'onligi odam gavdasidan qolishmaydigan ilon (ha, bu ilon edi) qariqiz-zor ichidan xuddi prujinadek otilib chiqdi. Uning shamoliga so'qmoq yo'ldan to'zon ko'tarildi, vals taqqa to'xtadi. Ilon sovxoz rahbari yonidan shuvullab o'tib, to'g'ri so'qmoq yo'ldagi oq kofta tomon otildi. Shundan keyin bo'lgan dahshatli manzarani Rokk o'z ko'zi bilan aniq ko'rdi: Manyaning rangi za'faron bo'lib, keyin oppoq oqardi, uning soch tolalari boshi uzra xuddi ingichka simlar misol yarim gazga tikkaydi. Ilon og'zini ochgan edi, og'zidan sanchqiga o'xshash bir nima otilib chiqdi va hushidan ketib so'qmoqdagi tuproqqa yiqila boshlagan Manyaning yelkasidan ilib olib, yerdan bir gaz yuqoriga ko'tardi. Shunda Manya yana bir marta jon talvasasida faryod soldi. Ilon to'lg'anib, o'n besh gazli vintga aylandi, dumini likillatib, so'qmoqdagi changdan quyun ko'tardi va Manyani tegirmon toshiday ezib, majaqlay boshladi. Ayoldan endi boshqa hech qanday nido chiqmadi. Rokk uning suyaklari qisir-qisir sinayotganini eshitdi. Shu payt Manyaning boshi yerdan juda

balandga ko'tarildi – u go'yo erkalanayotganday yuzini ilonning yuziga qo'ygan edi. Manyaning og'zidan qon varaqlab oqdi, singan qo'li dikkaydi va uning har bitta tirnog'i ostidan qon tizillab otilla boshladi. Keyin ilon chakagini qisirlatib og'zini katta ochdi va shu ochiq og'zini birvarakayiga Manyaning boshiga kiydirdi-da, ayolning gavdasini xuddi qo'lqopga tiqilayotgan qo'ldak asta-asta ichiga torta boshladi. Ilon jahannam olovini eslatuvchi o'tli nafasini chor yoqqa ufurardi – bu otash nafas Rokkning yuziga ham kelib urildi, uning dumi Rokkni sal bo'lmasa so'qmoq yo'ldan uchirib yuborayozdi. Ana shu payt uning sochlari birvarakayiga oqarib ketdi: moylangan etik kabi tim qora sochli boshining avval chap pallasi, keyin o'ng pallasi xuddi kumush suvi yuritilgandek zumda oqardi-qoldi. Nihoyat, Rokk bu ajal nafasidan ko'ngli behuzur bo'lib, o'zini so'qmoqdan chetga oldi va ko'z oldi qorong'ilashib, jonholatdagi hayqirig'i bilan hamma yoqni larzaga keltirganicha, boshi og'gan tomonga yugurib ketdi...

IX BOB

JONLI BO'TQA

Davlat siyosiy boshqarmasining Dugino bekatidagi vakili Sh. Shchukin juda dovyurak odam edi. U o'ylanib turib, mallasoch o'rtog'i Polaytisga shunday dedi:

– Nima deysan, boramizmi? A? Bo'pti, olib kel mototsiklni, – so'ng biroz sukutga tolib, eshakkursida o'tirgan odamga o'girildi, – nayni qo'yib qo'ying endi.

Lekin Dugino GPUsi binosidagi eshakda dag‘-dag‘ qaltirab o‘tirgan sochi oppoq oqargan odam qo‘lidagi nayni stolga qo‘ymay, yum-yum yig‘lay boshladi. Shunda Shchukin ham, Polaytis ham, nayni tortib olish lozim, degan qarorga kelishdi. Lekin u odamning barmoqlari nayga xuddi payvand qilingandek yopishib qolgan edi. Sirk pahlavoni singari baquvvat Shchukin uning har qaysi barmog‘ini bittama-bitta qayirib, naydan ajratdi. Keyin nayni stolga qo‘yishdi.

Bu voqea Manya o‘lgan kunning ertasiga ertalab quyosh endi charaqlab chiqqan paytda yuz berayotgan edi.

– Biz bilan borasiz, – dedi Shchukin Aleksandr Semyonovichga, – qayerda nima bo‘lganini ko‘rsatishingiz kerak. – Lekin Rokk dahshatga tushib, o‘zini undan olib qochdi va ko‘ziga qo‘rqinchli sharpalar ko‘rinayotgandek yuzini qo‘llari bilan berkitib oldi.

– Baribir, ko‘rsatishingiz kerak, – dedi qat‘iy ohangda Polaytis ham.

– Yo‘q, tinch qo‘y uni. Ahvolini ko‘ryapsan-ku.

– Meni Moskvaga jo‘natinglar, – yig‘lab iltimos qildi Aleksandr Semyonovich.

– Nima, sovxozga butunlay qaytib bormoqchi emasiz?

Rokk javob berish o‘rniga yana qo‘llari bilan yuzini qopladi, yana ko‘zidan dahshat yoshlari tirqirab oqa boshladi.

– Ha yaxshi, – dedi Shchukin keskin ohangda, – haqiqatan ham juda nochor ahvoldasiz... Ko‘rib turibman. Hozir bu yerdan tezyurur poyezd o‘tadi, shu poyezdda jo‘naysiz.

Bekat qorovuli Aleksandr Semyonovichga suv tutdi, u siri ko‘chib qolgan ko‘k krujka chetiga

tishini takillatib urib suv icha boshladi. Bu payt Shchukin bilan Polaytis kengash o'tkazishdi. Polaytisning farazi bo'yicha, umuman, hech qanday voqea sodir bo'lmagan, shunchaki Rokk ruhiy kasallikka chalingan-u, ko'ziga dahshatli shar-palar ko'ringan. Ammo Shchukin, hozirgi paytda Grachevka shahrida tomosha ko'rsatayotgan sirkdan bo'g'ma ilon qochganiga shama qildi. Ikki vakilning pichir-pichir taxminlarini eshitib qolgan Rokk o'rnidan turdi. Endi biroz o'ziga kelgan bu odam muqaddas kitobda madh etilgan payg'am-bardek qo'llarini yoyib dedi:

– Quloq solinglar. Menga qaranglar. Nega gapimga ishonmaysizlar? Uni o'z ko'zim bilan ko'rdim axir. Bo'lmasa mening xotinim qayoqqa ketdi?

Shchukin sukutga toldi, jiddiylashdi va darhol Grachevkaga qandaydir mazmunda telegramma yubordi. Uning farmoyishi bo'yicha, uchinchi vakil Aleksandr Semyonovichdan bir qadam ham nari jilmay, unga ko'z-quloq bo'lib turdi. Rokkni shu vakil Moskvaga kuzatib borishi lozim edi. Shchukin bilan Polaytis esa ekspeditsiyaga hozirlik ko'ra boshlashdi. Ularda faqat bittagina elektr revolver bor edi, lekin shuning o'zi ham yaxshigina himoya quroli bo'la olardi. 27-yilda chiqarilgan, yaqindan jang qilishga moslangan bu ellikotar revolver Fransiya texnikasining faxri bo'lib, yuz metr masofadagi nishonni urishi, urganda ham diametri ikki metr bo'lgan maydondagi jamiki jonzotni yer tishlatishi muqarrar edi. Xullas, bu qurol bilan mo'ljalga tekkizishdan, tekkizmaslik qiyin edi. Shchukin yaraqlab turgan elektr to'pponchani taqdi, Polaytis bo'lsa, 25 o'qli oddiy pulemyotchani beliga osib, yana, ehtiyot shart, o'q to'ldirilgan oboymalar ham oldi. Keyin ular

hali shudring ko'tarilmagan ertalabki salqinda tosh yo'ldan sovxoz tomon yo'l olishdi. Mototsikl bekat bilan sovxoz oralig'idagi yigirma chaqirim masofani chorak soatda bosib o'tdi (Rokk esa har qadamda hushidan ketgudek qo'rqib, dam-badam yo'l yoqasidagi o'tlar orasiga yashirinib tun bo'yi yurgan edi), quyosh xiyla ko'tarilib endi qizdira boshlaganida, ular Ton daryosi bo'yidagi tepalikda, yam-yashil daraxtlar orasidan mo'ralab turgan, kiraverishida muhtasham ustunlari bo'lgan qordek oppoq qasrni ko'rishdi. Tevarak-atrof suv quygandek jimjit edi. Vakillar sovxozga yetay deb qolishganida, aravasiga qandaydir qoplar ortib imillab borayotgan bir aravakash dehqonning yonidan g'izillab o'tib, uni orqada qoldirib ketishdi. Mototsikl ko'prikdan o'tgach, Polaytis biron kimsani chaqirish niyatida signal berdi. Lekin agar Konsovka qishlog'idan eshitilayotgan bittayarimta itning jon-jahd bilan vovullashi hisobga olinmasa, boshqa hech yerdan, hech qanday tovush eshitilmadi. Mototsikl yurishini sekinlatib, ikki yonida ikki sherning ko'karib ketgan tosh haykali bo'lgan darvoza oldiga yaqinlashdi. Oyoqlariga sariq charm qo'nj kiygan, changga botgan vakillar yerga tushishdi va mashinani darvoza panjarasiga zanjirband qilib qulflab, o'zlari qo'rg'onga kirishdi. Bu yerda hukm surayotgan sukunat ularni vahimaga soldi.

– Hoy, kim bor? – deb baqirdi Shchukin barralla ovoz bilan.

Lekin uning do'rillagan ovoziga hech kim javob bermadi. Vakillar tobora ko'proq taajjubga tushib, qo'rg'onni aylanib chiqishdi. Polaytis qovog'ini soldi. Shchukin oq-sariq qoshlarini astoydil chimirgancha atrofga jiddiy nazar tashlay

boshladi. Ular yopiq derazadan oshxonaga mo'ralashdi: u yerda hech kim yo'q edi, ammo hamma yoqda singan chinni idishlarning oppoq parchalari sochilib yotardi.

– Bilasanmi, chindan ham bu yerda bir gap bo'lganga o'xshaydi. Ko'ryapman. Falokat yuz bergan, – dedi Polaytis.

– Hoy, kim bor?! Javob beringlar?! – deb qichqirdi Shchukin, lekin unga oshxona shiftidan kelgan aks-sadogina javob bo'ldi.

– Tavba, – deb po'ng'illardi Shchukin. – Axir o'sha ilon hammani birvarakayiga yutib yubormagandir. Yo qochib ketishdimikin. Yur, uyga kiramiz.

Sobiq zamindor qasrining eshigi lang ochiq, ichi bo'm-bo'sh edi. Vakillar hatto boloxonaga ham chiqib-tushishdi, hamma eshiklarni bir-bir taqillatib ochib ko'rishdi, lekin hech zog'ni uchratishmadi, keyin huvullab yotgan dahlizdan yana hovliga chiqishdi.

– Aylanib o'tib, qishlik bog'ga kirib ko'ramiz, – deb taklif kiritdi Shchukin, – hamma yoqni ko'zdan kechiramiz, undan keyin sim qoqsak ham bo'ladi.

Vakillar g'isht terilgan yo'lkadan yurib, to'garak gulzor yonidan o'tishdi-da, ichkari hovliga kirishdi, uni tik kesib o'tib, qishlik gulxonaning yaraqlagan oynalariga yaqin borishdi.

– Shoshma-chi, – dedi pichirlab Shchukin va beliga taqqan revolvorni oldi. Polaytis ham hushyor tortib, pulemyotchani qo'liga oldi. Gulxonadan va uning orqasidan quloqni batang qiluvchi juda g'alati tovush eshitilardi. Qayerdadir xuddi parovoz pishqirayotgandek edi. Vish-sh... Vish-sh... s-s-s-s... – deb pishqirardi butun gulxona.

– Ehtiyot bo‘l, – deb pichirladi Shchukin, so‘ng ikki vakil gulxona oynasi oldiga oyoq uchida yurib borib, ichkariga qarashdi.

Shu zahoti Polaytis o‘zini orqaga tashladi, uning yuzi dokadek oqarib ketgan edi. Shchukin og‘zini ochgancha qo‘lida revolver bilan serrayib qoldi.

Butun gulxona qurt tushgan bo‘tqaga o‘xshardi. Bahaybat ilonlar dam buralib, dam cho‘zilib, dam kulcha bo‘lib vishillashib, boshlarini goh har yoqqa tiqib, goh sarak-sarak qilib gulxona ichida sudralib yurishardi. Hamma yoqda sochilib yotgan tuxum po‘choqlari ilonlar ostida qisirlab si-nardi. Shiftda yonib turgan kattakon sharsimon elektr chirog‘i butun gulxonani xuddi kinemato-graf chirog‘i singari ajib bir tarzda yoritardi. Yerdan ulkan fotoapparatni eslatuvchi uchta qora yashik turardi. Ulardan ikkitasi joyidan qo‘zg‘atilgan, qiyshayib o‘chib qolgan, uchinchisida nozikkina to‘q qizil nur yonib turardi. Katta-kichik ilonlar elektr simlariga, deraza romlariga tirmashib, oynaband tomdagi tuynuk orqali tashqariga o‘rma-lab chiqardilar. Sharsimon elektr chirog‘ida bir necha gaz uzunlikdagi tim qora chipor ilon osilib yotar, uning boshi chiroq ostida xuddi soat kap-giri misol chayqalardi. Ilonlarning vishillashiga allaqanday shaqildoqlar jo‘r bo‘lardi, gulxonadan ko‘lmak suvning hidiga o‘xshash badbo‘y chirindi hidi kelardi. Vakillarning ko‘ziga bu yerda yana changga qorishib, sochilib yotgan oppoq tuxumlar va kameralar yaqinida qilt etmay yotgan bahay-bat uzunoyoq qush hamda eshik oldida miltig‘i bilan yonma-yon cho‘zilib yotgan kulrang kiyimli odamning jasadi ko‘ringanday bo‘ldi.

– Qoch, – deb baqirdi Shchukin va chap qo‘li bilan Polaytisning ko‘kragidan itarib, o‘ng qo‘lidagi revolvorni ko‘targancha orqaga tisarila boshladi. U gulxona oldida ko‘kish chaqmoq chaqib, to‘qqiz martacha pishillatib o‘q uzishga ulgurdi. Bu pishillash nihoyatda qattiq eshitildi, shunda Shchukin otgan o‘qlarga javoban butun gulxona dahshatli harakatga keldi va ilonlar barcha tuynuk va tirqishlardan yassi boshlarini chiqara boshladilar. Gumburlagan o‘q ovozi shu zahoti butun sovxozga yoyilib, shu‘lasi devorlarda aks eta boshladi. Polaytis orqasiga tisarilarkan, pulemyotchasidan tinmay o‘q uzardi; o‘qlar: chax, chax, chax, shuv... degan ovoz chiqarardi. Shu payt Polaytis o‘z orqasida g‘oyat g‘ayritabiiy to‘rt oyoqli bir maxluqning sharpasini eshitib, birdan chalqanchasiga yiqilarkan, jonholatda chinqirib yubordi. Juda bahaybat kaltakesakni eslatuvchi yashil-jigarrang tusli, kattakon cho‘zinchoq tumshuqli, maymoqoyoq, dumi taroqsimon bu maxluq omborxonada orqasidan chiqib kelib, Polaytisning oyog‘idan g‘archcha tishlab, uni yerga yiqitgan edi.

– Yordam ber, – deb chinqirdi Polaytis, lekin shu zahoti uning chap qo‘li maxluqning og‘zida qisirlab sindi, o‘ng qo‘lini ko‘tarishga qancha urinmasin, foyda bermadi, revolver ushlagan bu qo‘l yerda sudrala boshladi. Shchukin ovoz kelgan tomonga yalt etib qaradi-yu, esankirab qoldi. U bir marta o‘q uzdi, lekin o‘rtog‘ini o‘ldirib qo‘yishdan qo‘rqib, ancha chetroqni mo‘ljalga oldi. Ikkinchi o‘qni u gulxona tomonga qarata otdi. Chunki u yerda g‘ujg‘on o‘ynayotgan mayda ilonlar orasidan xirsday keladigan bir ilonning sap-sariq bahaybat yalpoq boshi ko‘tarilgan va butun gavdasi

bilan gulxonadan otilib chiqib, Shchukin tomon tashlangan edi. Ikkinchi o'q bilan u mana shu ulkan ilonni otib o'ldirgan edi. Endi u yana chalajon Polaytisni og'ziga tishlab olgan timsohni o'ldirishga shaylanib, bu yovuz gazandaning qayerini poylab otsa do'stiga ziyon yetkazmasligini o'ylab girdikapalak bo'lardi. Nihoyat u gazandani otdi. Elektr revolver atrofga nim yashil shu'la taratib ikki marta paqilladi, shunda timsoh bir irg'ib, og'zidan Polaytisni tushirib yubordi va uzala tushib jon berdi. Sog'lom o'ng oyog'ini yerga tirab, singan chap oyog'ini sudrab emaklayotgan Polaytisning yengidan va og'zidan varaq-varaq qon kelardi. Uning ko'z nuri so'na boshlagan edi.

– Shchukin... qoch, – deb g'o'ldirardi u piq-piq yig'larkan.

Shchukin gulxona tomonga qaratib ketma-ket o'q uzdi, gulxonaning bir nechta oynasi chil-chil sindi. Lekin uning orqasidagi yerto'la derazasidan bilanglab chiqqan, mahobatli prujinani eslatuvchi zarg'aldoqrang ilon butun hovlini o'zining o'n besh gazli gavadasi bilan qopladi va shu ondayoq Shchukinning oyog'ini chirmab, uni yerga gursullatib urdi, yaltiroq revolver Shchukinning qo'lidan ancha nariga uchib ketdi. Shchukin ovozi-ning boricha baqirib yubordi, keyin nafasi bo'g'ila boshladi, chunki jonli prujina uning kallasinigina ochiq qoldirib, butun gavadasini o'rab olgandi. Prujinaning boshi Shchukinning kallasi atrofidan bir marta aylanib o'tgan edi, kallaning terisi shilindi, boshchanoq qisirlab majaqlana boshladi. Shundan keyin sovxozda boshqa biron marta ham o'q ovozi eshitilmadi. Hamma yoqni vishilovchi mudhish tovush bosib ketdi. Bu tovushga javoban juda olisdan, Konsovka tomondan sha-

mol uvullagan ovozni uchirib olib keldi, lekin bu itning uvullashimi yo odam uvullayaptimi – endi aniqlab bo'lmadi.

X BOB

FOJIA

„Izvestiya“ning sharsimon chiroqlardan charo'on tungi tahrir sho'basida gazeta chiqaruvchi baqaloq muharrir quyma stol ustida gazetaning „Respublikalar Ittifoqi bo'ylab“ degan mavzudagi telegrammalar terilgan ikkinchi sahifasini tayyorlardi. Shu payt ko'zi bir grankaga tushdi-yu, unga pensne orqali tikilib, birdan xaxolab kulib yubordi, atrofiga korrektorlar bilan sahifalovchini chaqirib, hammaga o'sha grankani ko'rsatdi. Nam qog'ozning tasmadek ingichka yeriga quyidagi so'zlar chop etilgan edi:

„Smolensk guberniyasi, Grachevka uyezdi. Bu yerda kattaligi otdek keladigan va otga o'xshab tepinadigan tovuq paydo bo'lgan. Uning dumi o'rni-dan burjuj xonimlar taqadigan pat o'sib chiqqan“.

Harf teruvchilar buni o'qib xandon tashlab kulishdi.

– Bir zamonlar, – dedi gazeta chiqaruvchi huzur qilib hiringlab, – Vanya Sitin¹ning „Russkoye Slovo“ gazetasida ishlagan paytimda muxbirlar shu qadar ko'p ichishardiki, ko'zlariga pashsha fil bo'lib ko'rinardi, endi bo'lsa tovuq tuyaqushdek bo'lib ko'ringuncha ichishganga o'xshaydi.

Harf teruvchilar xaxolab kulishardi.

¹ Sitin I. D. (1851–1934) – mashhur rus noshiri.

– Gapingiz rost, tuyaqush bo‘lishi kerak, – dedi sahifalovchi, – nima deysiz, joylashtiraveraylikmi, Ivan Vonifatevich?

– Nima, jinni bo‘lganmisan, – deb javob qildi gazeta chiqaruvchi, – hayronman, kotib qanday o‘tkazib yubordiykin bu – kayfi taraqqodam yuborgan telegrammani.

– Ko‘rinib turibdi: maishat zo‘r bo‘lganga o‘xshaydi, – deb qo‘shilishdi harf teruvchilar, sahifalovchi ham tuyaqush haqidagi xabarni stoldan olib tashladi.

Shuning uchun, ertasi kuni „Izvestiya“, odatdagidek bir olam qiziqarli materiallar bilan, ammo Grachevka tuyaqushi haqidagi ma‘lumotsiz bosilib chiqdi. „Izvestiya“ gazetasini muntazam ravishda o‘qib boruvchi privat-dotsent Ivanov o‘z kabinetida gazetani ko‘zdan kechirib bo‘lib, taxladi va bir esnab qo‘yib, qiziqarli hech nima yo‘q, deb oq xalatini kiya boshladi. Birozdan so‘ng uning xonasida isitkichlar yondi, qurbaqalar qurullay boshladi. Professor Persikovning xonasida esa to‘s-to‘polon edi. Pankrat qo‘llarini yoniga tushirib, yurak hovuchlab turardi.

– Tushundim.... xo‘p bo‘ladi, – derdi u.

Persikov uning qo‘liga surg‘uch bilan muhrlangan paket tutqazarkan, dedi:

– Sen chorvachilik bo‘limiga borib, to‘g‘ri bo‘lim mudiri Ptaxaning oldiga kirasan, shartta uning yuziga, siz cho‘chqasiz, deb aytasan. Buni men, ya‘ni professor Persikov aytdi, deysan-da, paketni qo‘liga berasan.

– „Oson bo‘pti-da, ja“... – deb ko‘nglidan o‘tkazdi rangi dokadek oqargan Pankrat va qo‘lida paket bilan chiqib ketdi.

Persikov xunob edi.

– Qanday bema’nilik, – deb g’ingshirdi u qo’l-paypoq kiygan qo’llarini bir-biriga ishqab xona ichida u yoqdan bu yoqqa tanda qo’yar ekan, – bu meni va umuman, zoologiyani betamizlarcha tahqirlashdir. Anavi la’nati tovuq tuxumlarini rosa tashib yotishipti, men bo’lsam ikki oydan beri kutgan narsamni ololmayman. Nima, Amerika shunchalik uzoqmi-a? Qachon qarasang it egasini tanimaydi, doim tartibsizlik, – shundan keyin u barmoqlarini bukib sanay boshladi: ularni tutishga... hay, ko’pi bilan o’n kun ketsin, ha, yaxshi – o’n besh kun... boring ana, yigirma kun ketsin, okean ustidan uchib o’tishga ikki kun, Londondan Berlingacha bir kun... Berlindan bizgacha olti soat... axir, bu ko’z ko’rib quloq eshitmagan bema’nilik-ku...

U jahl bilan telefonga tashlanib, qayoqqadir qo’ng’iroq qila boshladi.

Uning xonasida allaqanday sirli va xatarli tajriba o’tkazish uchun hamma narsa taxt edi, bu yerda eshik tirqishlariga yopishtirish uchun tilim-tilim qilib qirqilgan qog’ozlar, g’avvoslarning naychali shlemlari va biqiniga „Dobroxim“ tegilmasin“ deb yozilib, yozuv ostiga odam bosh chano’g’i bilan chalishtirilgan ikki suyakning tasviri tushirilgan qog’oz yopishtirilgan, simobdek yaraqlovchi bir nechta ballon turardi.

Professor faqat uch soatlardan keyin hovuridan tushib, ikir-chikir ishlar bilan shug’ullana boshladi. U institutda har kuni kech soat o’n birgacha ishlar, shuning uchun tashqarida sodir bo’layotgan voqealardan mutlaqo bexabar edi. Moskvada og’izdan og’izga o’tib yurgan allaqanday ilonlar haqidagi bema’ni mish-mishlardan ham, kechki og’zaki gazetada ovoza qilingan juda

g'alati telegrammadan ham u bexabar edi, chunki dotsent Ivanov badiiy teatrga, „Shoh Fyodor Ivanovich“ spektaklini ko'rgani ketgandi, shunga ko'ra bu yangiliklarni professorga hech kim yetkazmagan edi.

Persikov Prechistenkadagi uyiga yarim kechada borib, uxlagani yotdi, uyqu oldidan London-dan kelgan ingliz tilidagi „Zoologiya axborotnoma-si“ jurnalidagi bir maqolani o'qidi. U uxlab qoldi, shuningdek, yarim tungacha bedor bo'lgan butun Moskva ham uyquga ketdi; faqat Tver ko'chasi-dagi¹ mahobatli kulrang bino – „Izvestiya“ gazetasining tahrir sho'basini uyg'ov edi; bu binoning hovlisiga o'rnatilgan rotatsiya mashinasining guvullashidan butun bino zirillardir. Gazeta chiqaruvchining xonasi alg'ov-dalg'ov, to's-to'polon edi. G'azabdan uning ko'zlariga qon to'lgan, kimdan alamini olishni bilmay, hammaga quturgan it-day tashlanar, murojaat qilgan odamni bo'ralab so'kib berardi. Sahifalovchi uning orqasidan qolmay ergashib yurarkan, og'zidan gup-gup vino hidi kelardi:

– Ha, nima bo'пти shunga, Ivan Vonifatevich, kuyunmang, ertalab shoshilinch ravishda gazeta-ning ilova sonini bosib chiqarish mumkin. Axir gazeta mashinaga tushib ketgan, uni qaytarib olmaymiz-ku.

Harf teruvchilar uylariga ketmay, bosmaxonada gala-gala bo'lib yurishar, to'planishib, kun bo'yi uzluksiz oqib kelayotgan va har chorak soat sayin tobora xunukroq, dahshatliroq mazmun kasb etayotgan telegrammalarni o'qirdilar. Alfred Bronskiyning cho'qqi shlapasi charog'on

¹ Tver ko'chasi – Moskvaning markaziy ko'chasi.

yoritilgan bosmaxonaning goh u, goh bu yerida lip-lip ko'rinib qolar, baqaloq muxbir ham, ya-sama oyog'ini g'ijirlatib, oqsoqlanib dam u, dam bu yerdan o'tib qolar edi. Binoga kiraverishdagi eshik tinmay qars-qars ochilib yopilar, mahalliy muxbirlar butun tun to'xtovsiz kelib turishardi. Bosmaxonadagi o'n ikkita telefonning hammasi to'xtovsiz jiringlar, shunga ko'ra telefon stansiyasi har bir sirli signalga beixtiyor „band“, „band“, deb javob qilar, apparatlar oldida navbatchilik qilayotgan bedor telefonchi qizlarning quloqlari telefon karnaychilarining uzluksiz du-dulashidan qomatga kelgan edi...

Harf teruvchilar yasamaoyoq baqaloq odamni o'rab olishdi.

– Aeroplandan gaz purkashga to'g'ri keladi, – derdi bu uzoqqa suzuvchi kema kapitani.

– Ha, boshqa iloj qolmadi, – deb javob qilishardi harf teruvchilar, – axir bu nima degan gap. – Shu gapdan keyin butun bosmaxonani boshlariga ko'tarib bo'ralab so'kish boshlanardi.

– Otib tashlash kerak o'sha Persikovni, – deb chiyillardi kimdir.

– Persikovning nima daxli bor bunga, – deb javob qilishardi olomon orasidan, – otish lozim bo'lsa, sovxozdagi anavi kasofatni otish kerak.

– Soqchi qo'yishi lozim edi, – deb qichqirdi kimdir.

– Ehtimol, o'sha tuxum deb o'ylaganlari mutlaqo tuxum emasdir.

Rotatsion mashina g'altaklarining guvullashidan butun bosmaxona zirillar va go'yo bu ko'rimsiz shumshuk bino boshdan oyoq elektr yong'inida lov-lov yonayotgandek bo'lib tuyulardi.

Tong yorishgandan keyin ham „yong‘in“ to‘xtamadi. Aksincha, elektr chiroqlari o‘chirilgan bo‘lishiga qaramay, ish yana zo‘raydi. Bosmaxonaning asfalt yotqizilgan hovlisiga dam-badam goh mototsikl, goh avtomobillar kelib turdi. Endi butun Moskva uyg‘ongan, gazetalarning oq sahilalari xuddi qushlar galasidek shaharning hamma yog‘ini burkab olgan edi. Gazeta varaqlari hammaning qo‘lida shitirlardi, soat ertalabki o‘n birga borib, gazetafurushlarda bitta ham gazeta qolmadi, vaholanki, bu oyda „Izvestiya“ bir yarim million nusxada bosilayotgan edi.

Professor Persikov Prechistenkadan institutga avtobusda keldi. Bu yerda uni xushxabar kutayotgan edi. Dahlizda atrofiga pishiq qilib tunuka tasmalar qoqilgan uchta yog‘och yashik turardi; yashiklarning hamma yog‘iga nemis tilida yozilgan yorliqlar yopishtirilgan bo‘lib, ularning ustiga bo‘r bilan: „Ehtiyot bo‘ling – tuxumlar“, deb yozib qo‘yilgan edi.

Professor quvonchdan terisiga sig‘may ketdi.

– Xayriyat-e, – deb qichqirib yubordi u. – Pankrat, qani, darhol yashiklarni buz, lekin ehtiyot bo‘l, tag‘in tuxumlarni sindirib qo‘yma. Xonamga olib kir bularni.

Pankrat shu zahoti buyruqni bajardi, chorak soatdan keyin professorning qipiq va qog‘oz parchalari sochilgan xonasidan ovozi jaranglab eshilita boshladi.

– Nima bu, meni mayna qilishyaptimi, – deb chiyillardi professor dam mushtlarini do‘laytirib, dam qo‘lida tuxumni aylantirib ko‘rarkan, – odam emas, hayvon ekan anavi Ptaxa. Meni mazax qilishlariga yo‘l qo‘ymayman. Bu nima o‘zi, Pankrat?

– Tuxum, taqsir, – deb javob qildi Pankrat mung‘ayib.

– Tovuq tuxumi, tushunyapsanmi, tovuqniki, padariga ming la‘nat. Boshimga uramanmi bu tuxumlarni. Buni anavi sovxozdagi ablahga yuborishsin.

Persikov burchakdagi telefon oldiga yugurib bordi, lekin qo‘ng‘iroq qilishga ulgurmadi.

– Vladimir Ipatich! Vladimir Ipatich! – institut yo‘lagida Ivanovning ovozi yangradi.

Persikov yuzini telefondan o‘girdi, Pankrat privat-dotsentga yo‘l berib, tez o‘zini chetga oldi. Ivanov o‘zining jentlmenlik odatiga zid o‘laroq, qanshariga surilgan kulrang shlapasini yechmay, qo‘lida gazeta bilan kabinetga otilib kirdi.

– Yangilikdan xabaringiz bormi, Vladimir Ipatich? – deb chinqirdi u Persikovning yuzi oldida „Shoshilinch ilova son“ degan yozuvi bo‘lgan gazeta varaqasini silkitarkan: varaqa o‘rtasidagi rangli surat ko‘zga yaqqol tashlanib turardi.

Lekin Persikov dotsentning gapiga quloq solmay:

– Yo‘q, siz eshiting ularning kirdikorini, – deb baqirardi, – ular tovuq tuxumi bilan meni ajablantirmoqchi bo‘lishipti. Anavi Ptaxa g‘irt ahmoq odam ekan, buni qarang.

Ivanov mutlaqo esankirab qoldi. U qopqog‘i ochilgan yashiklarga, so‘ng gazeta varaqasiga ko‘zlari kosasidan chiqib ketgudek bo‘lib hayrat bilan tikildi.

– Gap bu yoqda ekan-da, – deb g‘o‘ldiradi u nihoyat hansirab nafas olarkan – endi tushundim.... Yo‘q, Vladimir Ipatich, siz mana buni ko‘ring, – deb u gazetani shosha-pisha yoydi-da, qaltirayotgan barmoqlari bilan rangli suratga ishora

qildi. Suratda surkalib ketgan yashil rang ichida hamma yog'i sarg'ish xol-xol dog'lar bilan qoplangan zarg'aldoqrang dahshatli ilonning xuddi o'to'chiruvchilar shlangi kabi to'lg'anayotgani tasvirlangan edi. Surat tepadan, pastlab va sekinlab uchgan yengil uchar mashinadan turib ehtiyotkorlik bilan olingan edi, – sizningcha, bu nima, Vladimir Ipatich?

Persikov ko'zoynagini peshanasiga qo'ndirdi, keyin yana ko'ziga tutib, suratga tikildi-da, hayratga kelib dedi:

– Yo tovba... Axir bu... anakonda – suvda yashovchi bo'g'ma ilon-ku...

Ivanov shlapasini yechib tashlab, stulga o'tirdi va har bir so'zini stolga musht urib turib ayta boshladi:

– Vladimir Ipatich, bu anakonda Smolensk guberniyasida. O'ta mudhish voqea yuz bergan. Tushunyapsizmi, anavi ablah tuxumlardan tovuqlarni emas, ilonlarni ochirib chiqargan, e'tibor bering-a, bu ilonlar ham xuddi qurbaqalarga o'xshab, o'z navbatida, nodir tuxumlar qo'yan.

– Nima, nima? – dedi Persikov, uning yuzi cho'g'dek qizarib ketdi... – Hazillashyapsiz, Pyotr Stepanovich... Qayoqdan olibdi?

Ivanov bir lahzaga lol bo'lib qoldi, keyin tilga kirib, barmog'i bilan qopqog'i ochilgan yashikka ishora qilib:

– Mana bu yoqdan, – dedi. U yerda sariq qipiq orasidan tuxumlar oppoq boshlarini chiqarib terilib turardi.

– Nima-a?! – deb chinqirib yubordi voqeaga endi tushuna boshlagan Persikov.

Ivanov ikkala mushtini silkib, qat'iy ishonch bilan baqirib gapirdi:

– Gapingga ishonavering. Ular sizning buyurtmangiz – ilon va tuyaqushlarning tuxumlarini sovxoza yuborishgan-u, tovuq tuxumlarini yangilishib sizga joʻnatishgan...

– Yo qudratingdan... yo qudratingdan, – deb takrorladi Persikov va rangi koʻkarib ketib, aylanuvchi kursiga oʻtirib qoldi.

Eshik oldida turgan Pankratning rangi quv oʻchib, mutlaqo esankirib, gung boʻlib qolgandi. Ivanov dik etib turib ketdi va gazeta varaqasini olib, undagi yozuvning tagiga oʻtkir tirnogʻi bilan chizarkan, professorning qulogʻiga baqirib dedi:

– Mana, endi onalarini koʻrishadi... Endi nima boʻlishini men hatto tasavvur ham qila olmayapman. Vladimir Ipatich, buni qarang, – dedi u chinqirib va gʻijimlangan varaqadan koʻziga tushgan satrlarni ovoz chiqarib oʻqiy boshladi... – Ilonlar yoʻl-yoʻlakay behisob tuxum qoʻyib... gala-gala boʻlib Moxaysk tomon kelishmoqda. Tuxumlar Duxovo uyezdida ham topilgan... Timsohlar va tuyaqushlar paydo boʻldi. Maxsus topshiriq olgan qismlar... hamda davlat boshqarmasi otryadlari Vyazma yaqinidaga oʻrmonga oʻt qoʻyib ilonlarning yoʻlini toʻsish bilan shaharda koʻtarilgan vahimaga barham berishdi...

Ikki yuzi dam koʻkarib, dam boʻzarib tovlanayotgan Persikov, koʻzlarini telblarcha olazarak qilib oʻrnidan turib ketdi va entikib-entikib baqira boshladi:

– Anakonda... anakonda... suvda yashovchi boʻgʻma ilon. Yo Xudoyo tovba. – Ivanov ham, Pankrat ham hali hech qachon professorni bunday ahvolda koʻrmagan edilar.

Professor bir siltashda boʻynidan galstugini yulib oldi, koʻylagining tugmalarini uzib yubordi,

falaj odamlarday qizarib ketib, xiralashgan ko'zlarini ma'nisiz boqib, gandaraklaganacha xonadan otilib chiqib ketdi. Institut gumbazlari ostida uning faryodi jarangladi:

– Anakonda... anakonda... – deb guldirardi aks-sado.

– Ushla professorni, – deb chinqirdi Ivanov qo'rqqanidan bir joyda pitirlab turgan Pankratga. – Suv ber unga... u sakta bo'ldi.

XI BOB

JANG VA O'LIM

Tungi Moskva elektr shu'lalaridan g'oyat charog'on edi. Shahardagi jamiki chiroqlar yongan, barcha uylarning hamma xonalarida chiroqlarning qalpoqlari olib tashlanib, yoqib qo'yilgan edi. To'rt million aholisi bo'lgan Moskvaning bironta ham kvartirasida, agar hech nimaning fahmiga yetmaydigan go'daklarni hisobga olinmasa, bironta ham odam uxlamasdi. Kvartiralarda odamlar palapartish yeyishar, ichishar, bir nimalar deb baqirishar, barcha uylarning hamma qavatlaridagi derazalaridan vahimaga tushib afti burishgan odamlar dam-badam boshlarini chiqarib, projektorlarning har tomonga yo'naltirilgan shu'lalaridan bo'lak-bo'lak bo'lib ko'rinayotgan osmonga tikilishardi. Osmonda g'uj-g'uj shu'lalar paydar-pay porlar va rangpar nurlarini Moskva ustiga yog'dirguncha, asta so'nib g'oyib bo'lardilar. Osmondan aeroplanning bo'g'iq ovozi eslatuvchi mudhish guvullash muttasil eshitilib turardi. Hammadan ham Tverskaya-Yamskaya ko'chasi dahshatli edi. Aleksandr vokzaliga har

o'n daqiqada har xil (turli darajadagi passajir vagonlari, yuk tashuvchi, hattoki sisternali) vagonlardan tarkib topgan poyezdlar kelib turar edi; bu poyezdlarning hamma yog'iga dahshatdan esi og'ib qolgan odamlar kanadek yopishib olgan edilar. Keyin bu odamlar bir-birlarini bosib-yanchib, avtobuslarga, tramvaylarning tomilarigacha chiqishar, Tverskaya-Yamskaya ko'chasi bo'ylab xuddi quyuv bo'tqadek oqib borishardi. Vokzalda dam-badam olomon boshi uzra tasir-tusur o'q ovozlari eshilib turardi, harbiy qism askarlari Smolensk guberniyasidan temiryo'l izi bo'ylab Moskvaga telbalarcha yugurib kelayotgan odamlarni o'q otib to'xtatayotgan edilar. Vokzalda laha sayin derazalarning oynalari chirs-chirs sinar, barcha parovozlar tinimsiz faryod qilardi. Hamma ko'chalarda oyoq ostida plakatlar toptalib yotardi, aynan shu plakatlar devorlarga ham yopishtirilib, nurqaytargichlarning o'tkir qirmizi shu'las bilan yoritilgan edi. Ularning mazmuni hammaga ayon edi, shu bois ularni hech kim o'qimasdi. Bu plakatlar, Moskvada harbiy holat e'lon qilinganini bildirar, ularda vahima ko'targan odamlarning jazoga tortilajagi, shuningdek, Smolensk guberniyasiga qizil qo'shinning gaz bilan qurollangan otryadlari uzluksiz ravishda jo'nab ketayotgani xabar qilingan edi. Ammo bu plakatlar ham suronli tunga barham bera olmasdi. Shoshgan odamlar uylarida chinni idishlarni, gultuvaklarni qo'llaridan tushirib sindirishar, har tomonga zir yugurishar, allaqanday tugunlarni dam yechib, dam yana bog'lashar, jomadonlarini ochib-yopishar va Kalanchevskaya maydoniga, Yaroslavskiy yoki Nikolay vokzaliga borib olish maqsadida jon-jahdlari bilan harakat qilardilar. Lekin afsuski, shi-

moliy va sharqiy yoʻnalishdagi vokzallarni piyoda askarlarning zich-zich saflari oʻrab olgan, chunki ustiga togʻ-togʻ qilib yashiklar ortgan, yashiklar ustiga choʻqqi shlemlar kiyib, miltiqlarining nayzalarini xuddi tipratikandek har tomonga tarvaqaylatgan askar yigitlar oʻtirgan mahobatli yuk mashinalari vazmin-vazmin tebranib, zanjirlarini sharaqlatib, moliya xalq komissariyatining yer-toʻlalarida saqlangan oltin tangalarni, shuningdek, „Ehtiyot qiling. Tretyakov galereyasi“, degan yozuvlari boʻlgan bahaybat yashiklarni olib ketar edilar. Mashinalar vagʻillab, Moskvaning hamma yogʻida yeldek uchar edi.

Osmoni falakda, juda balandda olisdagi yongʻinning aks etgan shuʻlasi jimirlar, toʻxtovsiz gumbirloyotgan zambaraklarning sadosi avgustning zulmat tunini larzaga keltirardi.

Tong otishiga yaqin qolganda, bironta ham chirogʻini oʻchirmagan bedor Moskvada uning yogʻoch toʻsinlar¹ yotqizilgan Tver koʻchasi boʻylab, pastdan yuqoriga, yoʻlida toʻqnash kelgan jamiki odamlarni eshik boʻsagʻalariga, magazinlarning peshtaxtalariga qapishtirib va buning natijasida, peshtaxta oynalarini sindirib, koʻp ming kishilik otliq qoʻshin dukur-dukur oʻtdi. Suvoriylarning qirmizirang qaytarma qalpoqlari kulrang yelkalarida yelpinar, nayzalarining uchi osmonga qadalgan edi. Oʻzini har yoqqa urib, ayyuhannos solayotgan, sarosimaga tushgan olomon saf-saf boʻlib bostirib kelayotgan bu ulkan qoʻshinni koʻrgan hamono birdan ruhlanib ketgandek boʻldi. Yoʻlkalarda turgan xalq ichidan umidvor naʼralar, hayqiriqlar eshitildi.

¹ Rossiya koʻchalariga avval tosh yo asfalt oʻrniga yogʻoch toʻsinlar yotqizilgan.

– Yashasin otliq qo‘shinimiz, – deb chinqirardi jazavasi tutgan ayollar.

– Yashasin, – deb ularga jo‘r bo‘lardi erkaklar.

– Bosib ketishadi... Voy, bosib ketishadi... – deb chiyillagan ovoz eshitalardi allaqayoqdan.

– Yordam beringlar, – deb baqirishardi yo‘l-kada turganlar.

Bu odamlar otliqlarga quti-quti papirosalar, tanga pullar, hatto soatlarini ota boshladilar, ba‘zi ayollar o‘z jonlarini xavf ostiga qo‘yib, yo‘l o‘rtasiga yugurib chiqishar, otliqlarning uzangisidan ushlab olib, uni o‘pishar, ot bilan yonma-yon borishardi. Ot tuyoqlarining uzluksiz dukur-dukuri ostida ba‘zan vzvod komandirlarining – Jilovlar tortilsin, – degan ovozi eshilib qolardi.

Qayerdandir sho‘x va o‘ynoqi qo‘shiq eshitar edi, elektr reklamalarning beqaror shu‘lasi qirmizi qalpoqlarini qiyshaytirib, kiyib saf-saf bo‘lib o‘tayotgan suvoriylarni yoritardi. Dam-badam suvoriylar safi uzilib, orqasiga balon osilgan, yelkasidan naycha turtib chiqib turgan boshiga chodir yopingan, ammo yuzi ochiq antiqa qiyofalar ot ustida o‘tardilar. Ular ortidan xuddi o‘to‘chiruvchilarning aravalarida bo‘lgandek uzun shlanglari bo‘lgan ulkan sisternali mashinalar va o‘rmalovchi g‘ildirakka o‘rnatilgan, ingichkagina tuynukchasidan boshqa hamma yog‘i yopiq og‘ir tanklar o‘z zalvori bilan ko‘chaga yotqizilgan g‘o‘larni majaqlab o‘tardi. Shuningdek, hamma tomoni zirhlangan, minorasidan karnaychalar chiqib turgan, biqiniga oq bo‘yoq bilan bosh chanoqning rasmi tushirilib, tagiga „Gaz“, „Dobroxim“ degan yozuvlar yozilgan avtomobillar ham suvoriylar safi orasidan o‘tardilar.

– Bizni bu ofatdan qutqaringlar, birodarlar, – deb baqirishardi yo‘lkada turganlar, – qirib tashlanglar gazandalarni... Moskvani xalos etinglar.

– E onasini... ko‘rsatamiz... – degan ovozlar eshitalardi saflardan. Charog‘on tunda papiros qutilari uchar, irshaygan suvoriylarning oppoq tishlari yaraqlab ko‘rinardi. Safdan yurakni ezuvchi bo‘g‘iq qo‘shiq eshitalardi.

Gazandani yanhamiz...

Tuz ham, motka ham, sallot

Bir lahzada bo‘lar mot...

Mana shu olag‘ovur olomon va bo‘tqasimon qo‘shin uzra ustma-ust „ura“ sadolari yangradi, chunki bu qo‘shinning eng oldida hamma suvoriylar singari qirmizi rang qaytarma qalpoq kiygan, bundan o‘n yil burun afsonaviy qahramonga aylangan, endilikda ancha keksayib, sochlari oqargan qo‘shin qo‘mondoni ot minib borayotgani haqida ovoza tarqalgan edi. Olomon qichqirar, „ura... ura“ sadolari endi sarosimaga tushgan qalblarga biroz taskin berib, osmoni falakka ko‘tarilardi...

Institut g‘ira-shira yoritilgan. Tashqarida yuz berayotgan voqealar bu yerga onda-sonda elas-elas eshitalardi. Bir marta, manej yaqinidagi elektr soat ostida tasir-tusur o‘q ovozlari eshiltildi – Volxonkadagi bir xonadonni o‘marmoqchi bo‘lgan kafando‘zlarni shu yerning o‘zidayoq otib tashlashgan edi. Bu atrofda mashinalar harakati siyrak, lekin vokzallar yaqinida mashinalar qalashib ketgandi. Professorning xonasida faqat bitta chiroq stol ustini xiragina yoritib turardi. Persikov boshini qo‘liga qo‘ygancha sukutga tolib o‘tirardi. Uning boshi atrofini tutun qatlam-qatlam bo‘lib

o'rab olgan. Yashikdagi nur o'chgan. Terrariylardagi qurbaqalardan sado chiqmas, chunki ular uyquga ketgan edilar. Professor ishlamasdi ham, o'qimasdi ham. Uning chap tirsagi yonida, bir chekkada oqshomgi telegrammalar chop qilingan ingichka varaqa yotardi. Varaqada, butun Smolenskni yong'in qamrab olgani, Mojaysk o'rmoni-ning har bir qadami zambaraklardan o'qqa tutilib, u yerdagi hamma zax jarliklarga qo'yib ketilgan to'p-to'p timsoh tuxumlarini qiyratayotgani yozilgan edi. Bundan tashqari, Vyazma bo'sag'asida aeroplanlar eskadrilyasi samarali ishlab, butun uyezdga gaz purkab chiqqani, lekin bu tomonlarda odamlarning taxliya¹ tartibiga yaxshi rioya qilmay, to'da-to'da bo'lib, goh u, goh bu tomonga zir yugurganlari va bu bilan o'z boshlarini baloga giriftor qilib, juda ko'p talafot berganlari, undan tashqari, Kavkazdan kelgan alohida otliq diviziya-ning Mojaysk yo'nalishida tuyaqush galalari bilan jang qilib, ularni bitta qo'ymay qirib tashlashgani, tog'-tog' uyilgan tuxumlarini yanchib olamshumul g'alabaga erishilgani va ayni paytda diviziyaning o'zi juda oz talafot ko'rgani haqida xabar qilingan edi. Yana hukumat bayonoti ham chop qilingan edi. „Gazandalarni poytaxtdan ikki yuz chaqirim naridagi g'ovda to'xtatib qolish imkoni bo'lmagan taqdirda, butun poytaxt tartib bilan taxliya etilajak, – deb yozilgan edi bayonotda. – Ishchilar va xizmatchilar tinchlik saqlashlari shart. Hukumat Smolensk voqeasini poytaxtda takrorlanmasligi uchun eng keskin choralarni qo'llayajak. Zero Smolensk guberniyasiga bir necha mingta ajdar-sifat ilonning dabdurustdan bostirib kelishi oqi-

¹ *Taxliya* – evakuatsiya.

batida sarosimaga tushgan xalq hamma yerda uylardagi pechlarni yoniq holda qoldirib, parokanda bo'lib qocha boshlagan va bu hol butun shaharda yong'in ko'tarilishiga sabab bo'lgan. Lekin shuni ham aytish kerakki, Moskva aholisini kamida yarim yil boqishga yetadigan oziq-ovqat g'amlangan. Basharti qizil qo'shin va aeroplan eskadrilyalari ilonlar hujumini to'xtatib qola olmasa-yu, ular bilan poytaxt ko'chalarida jang qilish xavfi tug'ilgudek bo'lsa, bunday holda bosh qo'mondon qoshida tuzilgan kengash uylarni zirxlar bilan ixota qilishning shoshilinch choralarini ko'radi“.

Professor bu gaplarning birontasini ham o'qimadi, u nursiz ko'zlarini bir nuqtaga qadab ustma-ust chekar edi. Institutda undan boshqa faqat ikki kishi – Pankrat bilan mudom yum-yum yig'layotgan Marya Stepanovna bor edi; ro'zg'or sohibasi mana uch kechadirki mijja qoqmay vaqtini professorning xonasida o'tkazardi, chunki olim o'zining o'chib qolgan yagona yashigini tashlab ketishni xohlamasdi. Endi Marya Stepanovna xonaning nimqorong'i burchagida turgan kleyonka bilan sirilgan divanga joylashgan va professorga choy qaynatish uchun sepoya gaz gorelkasiga qo'yilgan choynakka tikilganча g'amgin xayolga berilib jim o'tirardi. Institut sukutga tolган shu damda hamma falokat birdaniga yuz berdi.

Ko'chadan quloqni qomatga keltiruvchi jaholatli baqiriq-chaqiriqlar eshitildi, Marya Stepanovna sapchib o'rnidan turib ketib, chinqirib yubordi. Tashqarida fonuslar lipillay boshladi, dahlizdan Pankratning ovozi eshitildi. Professor bu shovqinga uncha parvo qilmadi. U bir zumga boshini ko'tarib: „Rosa quturishyapti... endi men nima qildim“, – deb g'o'ldiradi. Keyin vujud

di yana karaxt bo'lib qoldi. Ammo bu karaxtlik shu ondayoq buzildi. Institutning Gersen ko'chasiga ochiluvchi tunuka bilan sirlangan gumbur eshigini jon-jahd bilan taraqlata boshlashdi, devorlar larzaga keldi. Keyin qo'shni xonadagi hamma yog'i oynadan yasalgan stol „chirs“ etib sindi. Shu payt professor xonasi derazasining oynasi jaranglab, chil-chil sindi-yu, bu yerga uchib kirgan kattakon kulrang tosh shisha stolni kul-kul qildi. Terrariylarda qurbaqalar cho'chib ketib jonholatda qurullay boshlashdi. Marya Stepanovna o'zini qo'yarga joy topa olmay, chinqirgancha professorning oldiga yugurib kelib, uning qo'lidan mahkam ushlab oldi.

– Qoching, Vladimir Ipatich, qochib qoling, – deb baqirdi ayol. Professor aylanuvchi kursidan turib, qaddini rosladi va barmog'ini ilgak qilib bukkancha javob qilar ekan, ko'zlari bir lahzagina porlab ketdiki, Persikov avvallari, ruhi ko'tarilgan paytda shunday nigoh bilan boqardi.

– Hech qayoqqa ketmayman, – dedi u, – g'irt bema'nilik bu... ular telba odamlardek nima qilayotganlarini o'zlari ham bilishmayapti... Mabodo butun Moskva telba bo'lgan bo'lsa, unda men qayoqqa ham boraman. Undan keyin, iltimos, chinqirishni bas qiling. Bu to's-to'polonga mening nima aloqam bor? Pankrat, – deb chaqirdi u qo'ng'iroq tugmasini bosarkan.

Chamasi, u Pankratga, tashqarida bo'layotgan tartibsizlikka barham ber, deb buyurmoqchi bo'lgandir, chunki u shovqin-suronni hech ham xush ko'rmas edi. Lekin dahlizdagi Pankratning qo'lidan endi hech ish kelmay qolgan edi. Institut eshigi taraqlab ochilgandagina boyagi gursullashlar to'xtadi, shunda uzoqdan paq-paq o'q ovozlari

eshitildi, so'ng butun institut binosi do'pir-do'pir oyoq tovushlaridan, baqiriq-chaqiriqlardan, oynalarning chil-chil sinishidan larzaga keldi. Marya Stepanovna Persikovning yengiga yopishib, uni qayoqqadir torta boshladi, lekin professor qo'lini tortib olib, qaddini rosladi va egnidagi oq xalati bilan yo'lakka chiqdi.

– Xo'sh? – dedi u. Shu payt eshik lang ochilib, qizil uqali chap yengida yulduz tasviri bo'lgan bir harbiyning yelkasi ko'rindi. U orqasi bilan tisarilib kelarkan, eshikka qarata o'q uzardi, chunki darg'azab olomon tanbalangan eshikni itarib ochishga urinayotgan edi. Keyin bu harbiy odam qocha boshladi va Persikovning yonidan yugurib o'tarkan, baqirdi:

– Professor, qochib qoling, qo'limdan boshqa hech ish kelmaydi.

Uning bu gapiga javoban Marya Stepanovna chiyillab yubordi. Harbiy odam, misoli oq haykaldek qotib turgan Persikovning yonidan shipilab o'tdi-yu, ilonizi qop-qorong'i yo'laklardan institutning narigi boshiga yugurib ketib ko'zdan g'oyib bo'ldi. Odamlar shovqin-suron bilan eshikni qarsillatib ochib bostirib kirishdi.

– Ur uni. O'ldir...

– O'ldir bu kasofat jodugarni.

– Sen chiqarib yuborgansan ilonlarni.

Institut yo'laklarini badqahr basharalar, yoqavayron ko'ylaklar bosib ketdi, kimdir o'q uzdi. Havoda tayoqlar silkina boshladi. Persikov biroz orqaga tisarilib, o'z xonasi eshigini yuziga yopdi (ichkarida qo'rquvdan dag'-dag' titrayotgan Marya Stepanovna yerda cho'kka tushib o'tirardi) va xochga chormix qilingandek qo'llarini yoydi... U

olomonning xonaga kirishini istamay, jaholat bilan baqirib berdi:

– O‘taketgan telbalik bu... sizlar vahshiy hayvonlarga o‘xshaysiz. Nima istaysiz o‘zi? – dedi va: – Daf bo‘linglar bu yerdan, – deb chinqirdi. So‘ng har galgidek keskin va tanish ovoz bilan qichqirdi: – Pankrat, hayda manavilarni.

Lekin Pankrat endi hech kimni hayday olmas edi. U dahlizda boshi majaqlanib, kiyimlari tilka-pora bo‘lib, olomonning oyog‘i ostida toptalib o‘lib yotardi, ko‘chada o‘q uzayotgan militsiyaga parvo qilmay eshikdan yopirilib kirayotgan olomonning yangi-yangi to‘dalari sho‘rlik Pankratning jasadini bosib-yanchib o‘tardilar. Kamzuli dabdala bo‘lgan, manishkasi yirtilib qiyshayib ketgan, maymunga o‘xshash maymoqoyoq pakana odam shartta oldinga otilib chiqib, Persikovga yaqinlashdi va professorning boshiga tayoq bilan kuchining boricha tushirib, uni ikki pallaga ajratib yubordi. Persikov bir chayqalib ketib yonboshiga yiqilarkan, og‘zidan chiqqan oxirgi so‘zlar shu bo‘ldi:

– Pankrat... Pankrat...

Hech qanday gunohi bo‘lmagan Marya Stepanovnani xonada o‘ldirib, jasadini tilka-tilka qilib tashlashdi, nuri o‘chib qolgan kamerani dabdala qilishdi, terrariylarni vayron qilishib, parokanda qurbaqalarni bosib-yanchib tashlashdi, oynaband stollarni, nurqaytargichlarni chil-chil sindirishdi. Bir soatdan keyin butun institut alanga olib yona boshladi, institut oldida odamlarning jasadlari har xil alfozda yotar, elektr revolverlar bilan qurollangan militsionerlar saf tortib jasadlarni qo‘riqlar, o‘t o‘chirish avtomobillari vodopro-

vod jo'mraklaridan suv so'rib olib, institutning hamma derazalaridan gurullab otilib chiqayotgan alangaga purkardilar.

XII BOB

AYOZ XUDOSI MASHINA MINIB KELDI

1928-yil avgustining 19-dan 20-kuniga o'tar kechasi birdan hatto tub joyli qariyalar ham hech qachon ko'rmagan favqulodda sovuq tushdi. Bu sovuq ikki kecha-kunduz minus 18 darajadan pasaymay turdi. Qahr-u g'azabga to'lgan Moskva barcha eshik va derazalarini taqa-taq yopib oldi. Poytaxtni va uning atrofidagi bepoyon yerlarni 28-yilning mash'um halokatidan shu ayoq qutqarib qolganini aholi faqat uch kundan keyin tushundi. Mojaysk bo'sag'asida askarlarining to'rtidan uch qismi nobud bo'lgan otliq qo'shin butunlay holdan toydi, Moskvaga yarim doira shaklida uch tomondan – g'arbdan, janubi g'arbdan va janubdan bostirib kelayotgan jirkanch sudraluvchilarni to'xtatishga gaz purkovchi eskadrilyalarning qurbi yetmay qoldi.

Bu gazandalarni faqat ayoq qiyratdi. Jirkanch maxluqlar galasi ikki kecha-kunduz davom etgan 18 darajali sovuqqa dosh bera olmadi, avgustning 24–25 kunlarida, sovuq zaminda va havoda zax va namlik qoldirib, daraxtlarning yam-yashil yaproqlarini qoraytirib, qovjiratib, nihoyat pasaydi, endi jang qiladigan hech zog' qolmagan, falokat barham topgan edi.

O'rmonlar, dalalar, poyonsiz botqoqlarda hanuz rang-barang tuxumlar uyilib yotar, ularning aksariyati juda alomat, ularda g'aroyib ko'ri-

nishda suratga olingan, bedarak yo'qolgan Rokk ularni bir vaqtlar „allambalo“ deb aytgan edi. Lekin endi bu tuxumlar mutlaqo bezarar edi. Ular o'lik edi; pushtlari nobud bo'lgandi.

Gersen ko'chasida dahoning nazorati ostida kashf etilgan sirli nurning ta'siri bilan dunyoga kelgan timsohlar va ilonlarning behisob jasadlari yana uzoq vaqtgacha poyoni yo'q dala-dashtlarda irib-chirib yotdi, endi ular xavfli emasdi, issiq tropik o'lkalarning sassiq botqoqlarida yashovchi joni nozik bu maxluqlar ikki kun ichida butkul qirilib bitdi va uchta guberniyaga qarashli behudud maydonni badbo'y o'laksalarga qalashtirib tashladi.

Gazandalar va odamlarning jasadlari ko'milmay qolganligi oqibatida xalq orasida yuqumli kasalliklar keng tarqaldi, aksariyat odamlarning boshi kasaldan chiqmay qoldi, qo'shin yana uzoq vaqt uyezdma-ueyzed kezib yurdi, lekin endi u gaz bilan emas, balki sapyorlik aslahalari, kerosin to'ldirilgan sisternalar va shlanglar bilan qurolanib, yer yuzini najaslardan poklay boshladi. Pokladi ham. Bu ishlar 29-yilning bahoriga borib tugadi.

29-yilning bahorida esa Moskvada yana shod-u xurramlik boshlanib, poytaxt yana turfa rang chiroqlar bilan charog'on bo'ldi, yana ko'chalarda mashinalar viz-viz qatnay boshladi va Iso cherkovi gumbazi uzra o'roq oy xuddi ingichka ipga osilgandek qalqib turdi, 28-yilning avgustida yonib ketgan ikki qavatli institut binosi o'rniga esa yangi zoologiya saroyi qurilib, unga privat-dotsent Ivanov mudir etib tayinlandi. Persikov endi yo'q edi. Hech kim uning qat'iyat bilan bukilgan barmog'ini biron marta bo'lsin ko'z oldiga keltirmadi

ham, uning g'ijirlovchi, vaqirloyotgandek tuyuluvchi ovozi boshqa eshitmadi ham. 1928-yilda kashf etilgan nur va uning oqibatida yuz bergan falokat butun dunyoda yana uzoq vaqt shov-shuv bo'ldi, bu haqda ko'p yozishdi, lekin bora-bora professor Vladimir Ipatich Persikovning o'zi aprel oqshomida kashf qilgan qizil nur qanday o'chgan bo'lsa, olimning nomi ham asta tumanga burkandib, oxiri mutlaqo odamlar xotirasidan o'chib ketdi. Garchi nazokatli jentlmen, endilikda shtatga o'tgan professor Pyotr Stepanovich Ivanov o'sha nurni qaytatdan olishga juda ko'p uringan bo'lsa ham, harakatlari samara bermadi. Birinchi kamera Persikov o'ldirilgan tunda quturgan olomon tomonidan majaqlab tashlangan edi. Qolgan uchta kamera Nikolsk uyezdidagi „Qizil nur“ sovxozida eskadrilyaning gazandalarga qarshi olib borgan birinchi jangi paytidayoq yonib ketgan edi, ularni qayta tiklab bo'lmadi. Oynalarni ko'zgu qaytargan nur tutamlari bilan uyg'unlashtirish qanchalik oddiy bo'lib tuyulmasin, Ivanovning as-toydil harakat qilishiga qaramay, ularni ikkinchi marta bir-biriga birlashtirishning iloji bo'lmadi. Chamasi, bu ishni ro'yobga chiqarish uchun olim bo'lishdan tashqari, dunyoda faqat bitta odam – marhum professor Vladimir Ipatovich Persikovgina bilgan yana qandaydir maxsus bir narsani bilish zarur edi.

MUNDARIJA

I bob. Professor Persikovning qisqacha tarjimai holi	3
II bob. Rangli jingala	10
III bob. Persikov ilintirdi	17
IV bob. Pop bevasi Drozdova	24
V bob. Tovuq voqeasi	34
VI bob. 1928-yilning iyunida Moskva	55
VII bob. Rokk	59
VIII bob. Sovxozdagi hodisa	75
IX bob. Jonli bo'tqa	97
X bob. Fojia	105
XI bob. Jang va o'lim	114
XII bob. Ayoq xudosi mashina minib keldi	124

Bulgakov, Mixail
Kasofat tuxumlar. [Matn]: qissa / Mixail
B 94 Bulgakov; tarjimon Qodir Mirmuhamedov – T.:
„Ziyo nashr“ nashriyoti, 2022. – 128 b.
ISBN 978-9943-8369-9-0 UO‘K: 821.161.1-32
KBK 84(2Ros=Rus)1

Adabiy-badiiy nashr

MIXAIL BULGAKOV

KASOFAT TUXUMLAR

„Ziyo nashr“ nashriyoti
Toshkent – 2022

Muharrir	<i>Malika Kamolova</i>
Badiiy muharrir	<i>Bahodir Ibragimov</i>
Musahhah	<i>Zikrilla Mamatov</i>
Sahifalovchi	<i>O‘g‘iloy Qurbonova</i>

Nashriyot litsenziyasi AA № 0008, 27.03.2019
25.08.2022 da bosishga ruxsat etildi. Qog‘oz bichimi 84×108^{1/32}.
Ofset qog‘ozi. „Times“ garniturasida ofset usulida bosildi.
Shartli bosma tabog‘i 6,72. Adadi 1000 nusxa. Shartnoma № 23-22.
Buyurtma raqami

„Ziyo nashr“

Mas‘uliyati cheklangan jamiyat
Toshkent shahri, Uchtepa tumani, 23-mavze, 42-uy.

„DIZAYN-PRINT“ va „Yangi asr avlodi“ bosmaxonalarida chop etildi.

„DIZAYN-PRINT“ MCHJ,
Toshkent shahar, Chilonzor tumani, Cho‘ponota ko‘chasi, 28-a uy.

„Yangi asr avlodi“ MCHJ,
Toshkent shahar, Chilonzor tumani, Qatortol ko‘chasi, 60-uy.

Mixail BUIGAKOV

KASOFAT
TUXUMLAR

ZIYO NASHR

fo.com/ziyo.nashr

ziyonashr@mail.ru

ISBN 978-9943-8369-9-0

9 789943 836990